61. SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

61. SZÁM

HIT TUDOMÁNY LELKIÉLET

NEVELÉS IRODALOM

BÖLCSELET JOG

FÖLDRAJZ TERMÉSZETTUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM SOCIOLÓGIA

ÉLETRAJZ UTIRAJZ

KECSKÉS PÁL DR.

A HÁZASSÁG ETIKÁJA

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

A HÁZASSÁG ETIKÁJA

IRTA

Dr. KECSKÉS PÁL

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1928.

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell
censor dioecesanus.

Nr. 2118.

Imprimatur.

Strigonii, die 29. Augusti 1927.

Dr. Julius Walter
vic. cap.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

TARTALOM.

	Oldal
Bevezetés	5
A házasság eredete	10
A házassági etika története	26
Etikai nézőpontunk alapjai	43
A házasság társadalmi jelentősége	52
A hűséges szeretet	71
A házasság szentsége	93
A házasság válsága	108
Etikai irányelvek	123
Állam és család	139
Irodalom	149

BEVEZETÉS.

Korunk számtalan társadalmi problémája között nem utolsó helyen áll a házasság válságának a kérdése. Szerencsétlen házasság mindig volt a világon. Azonban az utóbbi időben egyre sűrűbben mutatkoznak olyan tünetek, melyek nemcsak a nagy tömegben szórványosan előforduló esetekről adnak számot, hanem a házasságnak mint intézménynek megrendüléséről beszélnek.

Egyre nagyobb a szerencsétlen házasságok száma; szinte megszokott, köznapi eseményszámba mennek a házassági elválások, egyre több olyan férfit és nőt találunk, kik lemondanak a házaséletről: részben, hogy a függetlenséggel járó előnyöket ne kelljen feláldozniok, részben, hogy biztosítsák magukat a szerencsétlen házasságok következményeivel szemben, melyek szomorú eseteivel nap-nap után sűrűn találkoznak.

Mindenki tudja, hogy a háborúnak és a súlyos gazdasági viszonyoknak mily nagy részük van a házasságkötés megnehezítésében. Azonban az emberi elme nem elégszik meg a tények egyszerű megállapításával, hanem a jelenségek mélyebben fekvő okai után kutat. Ezeknek a kutatása nyomán pedig lépten-nyomon felmerülnek olyan nézetek, melyek nem a külső körülményekben, hanem az emberiség lelki világának megváltozásában

látják a házasság válságának voltaképeni magyarázatát. E szerint nem a mostoha viszonyok által előidézett múló nehézségekkel állunk szemben, hanem a házasságnak mint intézménynek lassú haldoklásához jutottunk el. A házasság válságát úgy tekintik, mint kísérőjét annak az általános szellemi nyugtalanságnak, mely a mai ember életét annyira jellemzi. A természettudományos műveltség, a technikai kultúra, a megváltozott gazdasági viszonyok új perspektiva képét nyitják meg az emberiség előtt, melynek láttára megnyugvásra jutni nem tudó lelkében új vágyak bontogatnak szárnyat és világgá indulva, új életformákban, az emberi intézmények gyökeres átalakításában iparkodnak megvalósuláshoz jutni. Az emberi kultúra általános átalakulás felé törtető irama magával ragadta a házasság intézményét is, melynek ha a jövő társadalmi életbe való beilleszkedésének formáját ezideig talán még nem lehet megállapítani, de a fejlődés iránya sejtetni engedi, hogy a házasság a jövőben nem lesz az, aminek a keresztény erkölcsi felfogás és a társadalmi szokás eddig tartotta: nem lesz az emberi nem fenntartásának egyedüli törvényes formája, nem lesz többé a férfinak és nőnek felbonthatatlan, tartós életszövetsége.

Tolstoj, a nagy töprengő, kinek oly éles szeme volt az emberi hibák meglátására, melyeken az orosz lélek vigasztalhatatlan pesszimizmusával tudott elmerengeni, a legtöbb mai házasságot megrendítő élettragédiának tartja. Híres házassági regényében ezt a kétségbeesett kijelentést adja a főhős ajkára: «Az emberek a régi divat szerint házasodnak, anélkül, hogy hinnének abban amit tesznek s ennek azután hazugság, erőszak a következése. Ha csupán hazugság lenne, hát még hagyján; a

férj és a feleség úgy tesznek, mintha házasságban élnének; pedig valósággal sokférjűek és soknejűek. Ez baj ugyan, de azért még elfogadható, de mikor férj és feleség kényszerítve vannak egész életükön át együtt élni (maguk sem tudják, hogy miért) és mikor már a második hónapban az a vágy támad bennük, hogy egymástól elváljanak, de ennek ellenére a kényszer következtében együtt maradnak, akkor már pokollá válik az élet, részegségre adják magukat, golyót röpítenek agyukba, meggyilkolják, megmérgezik egymást».

Nemrégen egyik magyar folyóirat ankétot rendezett a válságba jutott házasság problémáinak megvitatására. A házasság intézményére legnagyobbrészt kedvezőtlen eredménnyel végződő hozzászólások tömkelegében többek között ezt a lesujtó megállapítást találjuk: «A házasság bajain segíteni lehetetlen. Olyan ez, mint a háború. Őt magát kellene kiirtani és nem jelenségeit enyhíteni».

Míg némelyek szerint a házasság teljes kiirtása lenne kivánatos, mások olyan házassági reformot ajánlanak, mely a házasság igazi rendeltetésének tagadásával egyértelmű. Franciaországban ezen a téren legújabban Léon Blum, az ismert szocialista pártvezér iparkodik elnyerni a kezdeményezés pálmáját, midőn annak a nem egészen új véleménynek az érdekében harcol, mely mindkétnemű ifjúság számára a teljes szabadosságban kitombolt évek után a házasságot legfeljebb csak mint nyugdíjintézetet ajánlja, melyben az ember poligám természetének lecsillapodása után áldásosan hat a monogámia csendes nyugalmának az élvezete.

Az írói fantázia szellemeskedésénél mélyebben iparkodik a probléma megoldására Keyserling Hermann gróf, a darmstadti bölcselő, kinek az az eredeti ötlete támadt,

hogy körkérdést intéz a házasság tárgyában három világrész íróihoz és gondolkodóihoz. Véleményeiket összegyüjtve adta közre nemrégen «Das Ehebuch» c. könyvében. Ez a könyv érdekes képét mutatja a modern szellem új életformákat kereső próbálkozásának, tárgyilagos értékét azonban nem kevésbbé befolyásolja az a körülmény, hogy írói nagyobbrészt osztoznak a szerkesztő sokat vitatható világnézeti felfogásában s így következtetéseiket is ennek megfelelően kell megítélnünk. A könyv több szakembernek egypár részletkérdést megvilágító tanulmányát is adja, melyeket magunk is figyelembe vettünk. A könyv erkölcsi megállapításai pedig sok helyen élénk reflexióra adtak okot s ösztönzésül szolgáltak tanulmányunk megírására.

Amidőn a házasság problémáit erkölcsbölcseleti tanulmány tárgyává tesszük, a mindennapi élet zürzavaros lármájából az örök igazságok csendes, tiszta, napsugaras magasságaiba emelkedünk fel. De kereső tekintetünk előtt azért nem mosódnak el a földi lét körvonalai s a mindennapi élet követelményeivel szemben sem veszítjük el figyelmünket. Nem érhet az a vád, hogy egy elsősorban praktikus, gyakorlati életproblémát hasznavehetetlenül ideális elvekkel akarunk megoldani. Az ember gyakorlati életelvei ugyanis csak akkor szolgálják az életnek, ennek a legnagyobb, legigazibb realitásnak az érdekeit, ha megállhatnak a józan emberi ész évezredes tapasztalatok nyomán leszűrődött igazságai előtt. Az emberiség fejlődésben levő, tökéletesülés felé törekvő életáradat, melynek irányát a lélek szemei határozzák meg. S ha a lélek tekintete elhomályosul, ha tisztánlátását elveszíti s nem veszi figyelembe azokat az értékeket, amiket az emberi kultúra a fejlődés eddigi folya-

mán kitermelt, ha a történelmi étosszal a közösséget megtagadja s ötletszerű újításokkal akarja forradalmosítani a szellemi életet, úgy az elvakult lélek nem világosságot, hanem sötétséget terjeszt, mely az élet fejlődését előbbrejutás helyett hanyatlásba, dekadenciába viszi. Az elmult évek legszenzációsabb könyve Spengler «der Untergang des Abendlandes» c. műve volt, mely csak annak a fájdalmas ténynek a benyomása alatt keletkezhetett, ami a gondolkodó emberben a kimerült, elsötétült, irányt, elveket mutatni nem tudó modern szellem eltévelyedései láttára ébred.

Lehet, hogy fordulópont előtt áll az emberi művelődés útja. De annyi bizonyos, hogy a kultúra új korszakának is az ember lesz a hőse s szellemi életének, társadalmi berendezkedésének csak akkor lesz értéke, ha az igazságot fogják szolgálni, vagyis ha az ember helyesen értelmezett érdekeit fogják kielégíteni. Az ember erkölcsi magatartásának irányt szabó elvek a kultúra formálói, melyekhez simul, alkalmazkodik az élet menete. Erőteljes kifejlődéshez csakis egészséges elvek segíthetik az életet. Amikor tehát az elvek vizsgálatát tesszük könyvünk tárgyává, nem szakadunk el a való élet talajától, hanem azokat a feltételeket vesszük vizsgálat alá, melyek az élet erőteljes kivirágzását elősegítik, melyek az emberi életnek erőt és értéket kölcsönöznek. Fejezetről fejezetre haladva vezetjük fel az olvasót az etikai szemlélődésnek arra a magaslatára, ahol előtünnek azok az elvek is, melyek utat mutatnak a házasság válságának megoldására is.

A HÁZASSÁG EREDETE.

Az emberi élet formái a történelem folyamán fejlődnek. A fejlődés nem mehet küzdelem nélkül s az élet hosszú országútja, mely a természet ősvadonából a XX. század kultúrájáig vezet, ezeknek a küzdelmeknek a nyomait őrzi, az emberi intézmények emelkedésének és hanyatlásának emlékeit mutatja.

A művelődéstörténet és a néprajzi tudományok egyik legfontosabb feladatuknak tekintik a fejlődés kezdeteinek, az emberiség ősállapotának a felderítését, hol a társadalmi, gazdasági, erkölcsi élet eredetére nézve iparkodnak adatokhoz jutni. A társadalmi élet kezdeteit kereső kutatások során természetesen kiterjed a figyelem azokra a körülményekre is, melyek a család eredetére vonatkozólag nyujtanak felvilágosítást. Megvalljuk, hogy a dolog történeti vonatkozásaitól eltekintve, a civilizált ember szempontjából nem tulajdonítunk nagy jelentőséget annak a körülménynek, hogy milyenek a primitiv népek családi viszonyai. Mert amint a kultúra fejlődésével, az erkölcsök nemesülésével elhagytuk az ősidők sok más barbár szokását, amilyenek a vérbosszú, a zsákmányolás, a nomád életmód, épen úgy kell a művelődés érdekében ragaszkodnunk a monogám házassághoz mint magasabb értékhez, bármilyen képet tárjanak is elénk a primitiv életviszonyok. Ha mégis fel-

vetjük a házasság eredetének a kérdését, arra elsősorban a materialista világnézet kényszerít bennünket, mely szerint a poligám hajlandóságok annyira belegyökereznek az ember ősi természetébe, hogy kultúra, erkölcs, vallás mind hiába fáradoznak az ösztön eredeti irányának megváltoztatásán. Miután pedig az etikai célja az emberi természet készségeinek harmonikus kifejlesztése, az etikai kutatás számára az ember természetes hajlandóságainak figyelembevétele nem lehet közömbös.

A materializmus szerint csak az ősi vagyonközösség feladásával s a vallási elvek befolyása alá kerülő társadalmi ízlés hatása alatt született meg a házasság intézménye, melynek igáját az ember mindig kelletlenül viselte, hiszen olyan terhet vállalt vele magára, mely ellen őstermészete eleve tiltakozott. Mindazok a házassági kötelék meglazítására irányúló törekvések, melyeket a vallásos etika mint tökéletlenségeket ítél el, nagyon is természetes és érthető tiltakozásai az ősi természetnek az ösztönök igazságtalan elnyomásai ellen.

A materializmus a mult század közepe óta fáradhatatlan azoknak az adatoknak az összegyüjtésében, melyeket az ősi, poligám természetnek, a nemek eredeti szabad viszonyának bizonyítására felhozhat. Bizonyításképen elsősorban azokra az adatokra hivatkozik, melyeket a korábbi etnográfiai kutatás a házasság eredetére nézve megállapított.

Bachofen szerint az emberiség őskorát a nemek egymáshoz való viszonyában a megkötöttség teljes hiánya, a promiszkuitás állapota jellemzi. Családnak nyoma sincs, a gyermekeknek apjukról, anyjukról sincs tudomásuk (pater incertus, mater incerta). Csak miután a nő a földmívelést föltalálta, alakult ki a családi élet,

melynek legrégibb formájában, a matriarkátusban, a családfő jogai a nőt illetik. Szabadon választ magának férjet, kit megtart, ha meg van vele elégedve, ellenkező esetben másikat vesz a helyébe. A gyermekek az ő törzsének nevét viselik, apjukról sokszor egyáltalában semmit sem tudnak. Vagyon és rang kizárólag a női ágon öröklődnek, úgyszintén a rokonsági fokokat is a nő után állapítják meg.

Bachofen elméletének igazolására a népek amazon mondáira, a harcias némberekről szóló elbeszélésekre, az ókor kiváló uralkodónőiről fennmaradt feljegyzésekre s némelyik természeti népnél a női ágnak a férfival szemben még jelenleg is kimutatható előnyösebb helyzetére hivatkozott. A patriarkátus, a férfi családfői jogainak elismerése, csak a fejlődés későbbi fokán következett be. Bachofennel megegyező eredményre jutott Morgan is.

Bachofen és Morgan az ősnépek állapotait ismertető könyveiben, Darwin leszármazási tanában, Bebel és Engels bőséges bizonyítékot véltek találni elméletük igazolására, mely szerint a házasság csak a magántulajdonon alapuló örökösödési jog eredménye s a vallások, elsősorban a kereszténység által az emberiségre kényszerített intézmény, melynek járma alól a vallásos élettől való elfordulással s a gazdasági viszonyok megváltozásával mindinkább meg fogja magát szabadítani.

Míg az anyagelvű világnézet csakis egy kényszerhelyzetből magyarázza a házasság eredetét, addig a fejlődéstani elmélet az evolució törvényei szerint igazodó lassú társadalmi fejlődés eredményének tekinti.

Spencer «Principles of Sociology» c. könyvében megjelöli a fejlődés irányát, melyen az emberiség végig-

haladt, míg a házasság mai formájáig eljutott. A fejlődés kezdetleges fokára a teljes nőközösség állapotát helyezi, hol csak a legközelebbi vérrokonság (szülő, gyermek) emel korlátot a nemek különben teljesen szabad viszonyának. A fejlődésnek ezen a legalsó fokán a női nemnél, mely természeténél fogva gyengébb, a kellő védelem hiányában aránytalanul nagy halálozás következett be, mely a második fejlődési foknak, a poliandriának lett az előidézője.

Ezen a fokon a nők aránytalanul kis száma mellett egy nőnek több férje volt. A nő most már nagyobb kíméletben részesült, mint az előbbi fejlődési fokon s míg férjeik a megélhetéshez szükséges dolgokat teremtik elő, ő kizárólag házimunkát végez s így jövendő hivatására előkészül. Előnyösebb helyzete következtében, valamint a törzsek egymásközti háborújában, a férfiak halandóságával szemben a női nem számbeli túlsúlyhoz jutott s ez a körülmény a fejlődés következő fokához, a poligámiához vezetett.

A poligámia a család voltaképeni kezdete: honnan az atyai hatalom, a különböző rokonsági fokok, valamint az egy atyától származott gyermekek közti örökösödési jog veszi eredetét. Azonban a soknejűség természetes következménye a feleségek egymásközti folytonos viszálya, mely a család életét teljesen megrendíti és így előkészítője lett a legutolsó fejlődési foknak, a monogámia megszületésének. A monogámia kezdetleges alakjában a férfi több felesége közül egyik a főfeleség rangjára emelkedik, végül egy férfinak egy nőhöz való viszonyává válik, melyet Spencer a fejlődés végső fokának tekint s e viszony tökéletesülését látja az emberiség jövendő fejlődése biztosítékának.

Az evolucionista etnográfia a fejlődést mint szükségképeni jelenséget kiterjeszti az egész emberiségre. A természeti népeknél, kik még a művelődés alacsonyabb fokán állanak, keresi a fejlődés alacsonyabb fokának, a poliandriának és a poligámiának maradványait, melyeket egyszersmind bizonyítékul használ fel a fejlődési elmélet igazolására. Azonban épen a még jelenleg élő természeti népek viszonyainak alaposabb tanulmányozása nyomán jutott legújabban az etnográfia a korábbi megállapítással homlokegyenest ellenkező eredményekre, amelyek a materialista és az evolucionista világnézetnek az ősi nőközösségről szinte már a köztudatba átment meggyőződését megrendítették és alaptalan feltevésnek bizonyították. A kutatás során kiderült ugyanis, hogy a vadnépeknél található jelenlegi állapotok részint nem egyeznek meg azokkal az adatokkal, melyeket a régebbi etnografusok adtak, részint pedig nem az ősi természet maradványai, hanem vagy a dekadenciának, vagy külső hatásnak az eredményei.

A házasság eredetének ez az új irányú megvilágítása Westermarck nevéhez fűződik, ki 1891-ben kiadott könyvében («The story of human marriage») hozta nyilvánosságra nagy alapossággal végzett kutatásainak eredményeit. Westermarckot nem lehet a monogámia javára társadalmi elfogultságról vádolni. Kutatásaiban kizárólag biologiai alapokra helyezkedik s azt az elvet vallja, hogy «a szociologiai terminologiában nem szabad ember és állat között nagyobb alapvető különbségeket felállítani, mint az élettanban és a lélektanban». Sőt a darwinizmus elveit sem utasítja teljesen vissza, midőn annak a véleményének ad kifejezést, hogy «az emberi házasság valamelyik majomőstől eredő örökségnek lát-

szik». Ha ezen elvei dacára Westermarck mégis a korábbi evolucionista álláspontal ellentétes eredményre jutott, úgy az a tények kényszerítő erejének tulajdonítható.

Westermarck szerint a fejlődés kiindulópontjául már csak azért sem lehet a nemek szabad viszonyát tekinteni, mert az emberi társadalom legősibb formája nem a törzs, hanem a család. Az élelemszerzés gondjai megnehezítették egy-egy területen a nagyobb számú törzs fenntartását, míg a kevesebb tagú család könnyebben szerezhette meg a megélhetéshez szükségeseket. Csak mikor a szerszámok tökéletesedése könnyebbé tette az élelemszerzést, következett be a családok törzsekbe való tömörülése s ha némelyek szerint ez volt egyszersmind a nőközösség kora — amint különösen Darwin állítja, — úgy ezt a kort már semmiképen sem lehet az ősi állapot jellemzésére felhasználni.

A jelenleg élő népek állapotára vonatkozólag pedig kimutatja Westermarck azoknak az adatoknak megbízhatatlanságát, melyeket a korábbi etnografusok az evolucionista elmélet igazolására összegyüjtöttek. Belcher az Andaman-szigetek lakóiról, Lubbock pedig a busmanokról állította a poligámiának mindmáig fennmaradt szokását, kiknél a férfi és a nő csak a gyermek elválasztásáig maradnak együtt, azután pedig szétválnak s mindegyik új társat keres magának. Beggert a kaliforniai félsziget őslakóit hozta fel az ősi nőközösség bizonyítására, akiknek a nyelvében a házasság fogalmának megjelölésére szó sem található. Hyde a Pacific-sziget lakóira hivatkozott, hol az emberek nem ismerik atyjukat s anyjuk révén tartják számon származásukat. Fison Dél-Ausztrália lakóiról állította a csoportházasság szokását, mely szerint egyik törzs férfiai a másik törzs asszonyait birják fele-

ségül. A Tűzföld lakói már Darwinnál is az ősi nőközösség bizonyításaképen szerepelnek, kikről ugyanazt állította Fitzroy admirális is.

Ezzel szemben Man az andamánoknál bebizonyította a monogám házasság intézményét, melyhez oly szigorúan ragaszkodnak, hogy a válást nem is ismerik. A busmanok első feleségükkel élnek együtt mindvégig s ha némelyek más asszonyt is vesznek magukhoz, az elsőt tekintik mindig főfeleségüknek. A házasság szó hiánya Kalifornia őslakóinál még kevés bizonyiték a ténynek tagadására. Cook és Mathew az ausztráliai benszülötteknél nyomát sem találták a csoportházasság szokásának. Bridges harminc évet töltött a Tűzföld lakói között s határozottan tagadja Fitzroy adatait, sőt megemlíti a súlyos büntetéseket, melyeket a tűzföldiek a házasságtörőkre kiszabnak.

Az erkölcsök durvaságát nem lehet az ősállapot maradványainak tekinteni, hanem nagyon sokszor idegen hatás következménye. Igy midőn Vancouver Cook kiséretében először utazta be a Sandwich-szigeteket, feltüntek neki a benszülöttek szigorú erkölcsei. Pár év mulva, az európaiak bevándorlása után, a viszonyok rosszabbodtak. Kaliforniában eredetileg halállal büntették a házasságtörő nőt s csak az amerikaiak könnyelmű erkölcseinek kell tulajdonítani, ha az ő beözönlésük óta a benszülöttek erkölcsei is megváltoztak.

Az egymással ellentétes állítások alapján Westermarck kénytelen az ősi nőközösségről szóló elméletet indokolatlannak tekinteni. «Ez elmélet igazolására felhozott számos tény — írja — nem hatalmaz fel annak állítására, hogy a nőközösség valaha csak egyetlenegy népnél is a nemi viszony jellemző formája volt: még kevésbbé,

hogy fejlődésében az egész emberi társadalom átment volna ezen a fokon; legkevésbbé, hogy épen ez a fejlődési fok volt az emberiség történetének kiinduló pontja».

Azt az óvatosságot, melyet Westermarck az emberi házasság eredetének kérdésében a kutatók figyelmébe ajánl, bőségesen igazolták az etnográfia legújabb eredményei. Míg a mult században az etnográfia a fejlődéstani elmélet hatása alatt feladatát kimerítettnek látta a bárhol található természeti népek viszonyainak ismertetésével, addig legújabban Grosse hatása alatt az etnográfia a történeti kritikát választván módszerül, a népek életmódjában megnyilvánuló jelenségek alapján (az élelemszerzés módja, a dologi kultúra és gazdasági viszonyok figyelembevételével) beigazolta, hogy az egyes természeti népek a történeti értékelés szempontjából lényeges különbségeket tüntetnek fel s hogy az emberiség ősi viszonyainak tanulmányozásánál csakis azok a népek jöhetnek számításba, melyek életmódjukban mindmáig a legrégibb idők szokásait megőrizték.

A történetkritikai módszer alapján arra a sok homályos pontra, mely az ősnépek kultúrális és társadalmi viszonyait fedi, legújabban Schmidt és Koppers kutatásai derítettek fényt. Ezek a kutatások úgy találták, hogy a legősibb kultúra a családi élet alapján áll. Az egynejűség az uralkodó, férfi és a nő nemük természetének megfelelően, kölcsönös, megosztott munkával szerzik meg az élet fenntartásához szükségeseket. A férfi foglalkozása a vadászat és a halászat, a nő gyümölcsöt és gyökereket gyüjt, fát szállít s elkészíti az ételeket. A gyermekeket nagy gonddal és szeretettel nevelik s midőn már az ifjak a család hagyományaiban kellő ismeretekkel rendelkeznek, ünnepélyes szertartások között avatják fel őket.

A legősibb kultúrából alakul ki az első elemi kultúrforma: a patriarkális, atyai jogon alapuló kultúrkör, mely a gazdasági életben beállott változás eredménye. A legősibb foglalkozás, a vadászat és halászat helyét az állattenyésztés foglalja el. De az új foglalkozási mód egyszersmind a meggazdagodásnak, a társadalmi különbségek kialakulásának és a nemek közötti régi egyenlőség megbomlásának a kezdete. Az állattenyésztés megismerteti az emberrel a termelőmunka előnyeit: most már nemcsak a létfenntartásra szükségeseket állítja elő, hanem felesleget is tud szerezni. A vagyon létrehozza az örökösödési jogot, melynek első formája az elsőszülöttségi jog, mely szerint a patriárka vagyona az elsőszülött fiúra száll. Ezen a kultúrfokon találják meg Schmidt és Koppers a poligámia első nyomát, mely azonban egyelőre csak szórványosan fordul elő.

Az ősi kultúra második foka a totemisztikus kultúrkör, a családok törzsekbe (totem, a törzs jelvénye, innen az egész elnevezése) való tömörülésének kora. Gazdasági téren tovább megy a fejlődés s az ipar és kereskedelem kialakulásához vezet. De a gazdasági változással bekövetkezik a férfiak elszakadása a családi körtől, hova eddig foglalkozásuknál fogva is teljesen beletartoztak. A nő továbbra is a családban marad, a gyermekek gondozása és a háztartás vezetése az ő vállára nehezedik. Miután azonban az új viszonyok között nem maradhat többé férje munkatársa, mint az a legrégibb kor házias kultúrájában szokásban volt, alacsonyabbrendű teremtésnek tekintik, kinek tisztelete alászáll.

Míg a férfiak az ipar és kereskedelem űzésére adják magukat, addig a földmívelés feltalálása a nőnek nagy könnyebbséget szerez az élelem előállítása terén. A föld-

mívelés kezdetben kizárólagosan női munka, mely a harmadik kultúrkörnek veti meg az alapját, a matriarkátusnak. Az inkább városi jellegű totemizmussal párhuzamban fejlődik a matriarkátusi kultúra, mely a család fejévé a nőt teszi. A földmívelés mellett a szövés, fonás, agyagedénykészítés feltalálásával előnybe jut a férfiakkal szemben, kik a földmívelés fejlődésével vadászfoglalkozásuknak nem sok hasznát veszik. A férfiak így a nővel szemben alacsonyabb helyzetbe kerülnek, a férfiág ki van zárva az örökösödésből s a férfiakat a termelőmunkához szokott nő sok helyen a házi munka végzésére használja. Ez a természetellenes viszony a nemek közti kölcsönös gyűlölethez vezet, melynek következménye, hogy midőn a férfiak felszabadítják magukat a matriarkátus hatalma alól, a férfi ép oly rabszolgájának tekinti a nőt, mint a nő a férfit a matriarkátus korában. Nem tartja magával egyenrangú személynek, hanem a nő rabszolgájává lesz, kit vásár útján szerez meg s mint tulajdonához tartozó dolgot, nem pedig mint emberi személyt tekinti.

Schmidt és Koppers kutatásaik nyomán tehát sok olyan adatra akadtak, melyek már a korábbi etnográfusok előtt is ismeretesek voltak, azonban a megfelelő módszer hiányában kutatásaik eredményét nem tudták megfelelően rendszerezni s így nem sikerült az ősnépek különböző kultúrfokait megállapítani. Schmidt és Koppers kutatásai nyomán a legújabb etnográfia a még jelenleg élő természeti népek közül az ősi kultúra fokára helyezi: Afrikában a busmanokat, az andamánokat a bengáli öbölben, néhány törzset Malakka-szigetén, a Filippi-szigetek néger törzseit, a kubu népet Szumatrán, néhány törzset Délkelet-Ausztráliában és Dél-Amerikában. Mind-

ezeknél a családi élet tényleg azokat a romlatlan állapotokat tünteti fel, melyek Schmidt és Koppers adatai szerint az ősi családot jellemzik. Ezt a legújabb kutatók egyöntetüen megállapítják.

Skeat Afrika primitiv népeiről írja, hogy a legtöbben élethossziglan élnek a fiatalságukban megkötött házasságban s a házassági hűség megszegése nagy ritkaság számba megy annál is inkább, mert halállal vagy súlyos pénzbirsággal büntetik. Man az andamánoknál a férfi és nő között a viszonynak olyan gyöngéd vonásait figyelte meg, hogy hajlandó lenne őket Európa kultúrnépeinek követésül ajánlani. Portman pedig ugyanezekről azt állítja, hogy ha házasságukból gyermek születik, a válás kizártnak tekintendő. A gyermeket oly aggódó gonddal ápolják, hogy sokszor az elkényeztetés okozza korai halálát. Malinovszki az ausztráliai ősnépekről határozottan tagadja, mintha a házasság náluk csak múló, könnyen felbontható viszony lenne. A legtöbb esetben életfogytig tart. Howitt a délausztráliai népeknél kiemeli a gyermekek iránti nagy szeretetet, mely még a büntetéstől is eltekint.

Legújabban Nieuwenhuis leydeni tanár végzett az ausztráliai ősnépeknél igen értékes etnográfiai tanulmányokat. Nieuwenhuis adatai szerint a délkelet-ausztráliai kurnai törzsnél a fiatalok a törzsi és törzsfőnöki tekintélytől függetlenül, szabadon választanak maguknak élettársat, kivel a legszigorúbb monogám házasságban élnek. Ha a férfi meghal, az özvegyet a férfi fivére veszi magához (leviratus). Hasonló helyzetet talált Nieuwenhuis a középausztráliai dieri népnél. Ez utóbbiak szokásai egyszersmind magyarázatot adnak az ú. n. csoportházasságok keletkezéséről, melyet oly gyakran hoznak fel a promiszkuitás bizonyítására. A csoportházasság koránt-

sem egyértelmű a nemek teljesen kötetlen viszonyával, hanem abban áll, hogy a törzs hozzájárulásával a férfiak második feleséget is vehetnek maguknak az illető férjének hozzájárulásával (pyrauru házasság). Tehát a csoportházasság a már korábban említett értelemben ezeknél a népeknél sem található, hanem a poligámiának egy sajátságos esete fordul itt elő.

Végül az aranda vagy arunta nevű népnél Nieuwenhuis patriarkális viszonyokat talált. A nép vénei állapítják meg a fiatalok élettársát, kik egymással a legszigorúbb monogámiában élnek. A nőrablásra vonatkozólag, melynek hazájául mindig Ausztráliát emlegetik Nieuwenhuis kimutatja, hogy ez mint általános szokás' sehol sem található, legfeljebb háború esetén fordul elő. Többszöri házasság csak a szumátrai malájoknál szokásos, melynek főoka abban a körülményben keresendő, hogy a törzs vénei nagyon korán házasítják össze a fiatalokat, kik önállósulva gyakran felbontják ezt a kényszerházasságot.

A legújabb kutatások az ősi természeti népeknel sehol sem találják azokat a vad és erkölcstelen állapotokat, melyeket mint a házasság legrégibb alakjait szeretnek feltüntetni. Schmidt a legújabb kutatás eredményeire hivatkozva teljes joggal állíthatja: «Ha visszatekintünk mindarra, ami a család legrégibb formájára vonatkozik, ahogy az az ősnépeknél elénk tárul, a férfi és nő mint két egyenjogú, teljes személyi szabadsággal társuló ember, kiket kölcsönös szeretet hoz össze, ha figyelembe vesszük azt a boldogságot, amit gyermekükben találnak s a háládatosságot, mellyel ezek viszonozzák a szülők szeretetét: nehezen tudjuk bámulatunkat visszatartani, mi mindent nem hoztak össze az ősnépek házassági és csa-

ládi életéről s milyen elméletekkel igyekeztek a házasság és a család eredetét magyarázni. Mi nem állítunk fel teóriákat, hanem a tényeket állítjuk össze úgy, ahogy azokat az ősnépeknél találjuk, akik a tárgyilagos etnográfiai rendszer szerint ilyeneknek mutathatók ki s ezeknél arra a biztos eredményre jutunk, hogy a család legrégibb alakja, amennyiben az a pontos néprajzi kutatás nyomán kimutatható, teljesen más, mint amilyennek a fejlődéstani teóriák feltüntették».

A legújabb etnográfiai kutatás eredményei egyszersmind megingatják mindazokat az érveket, melyeket a népek ősi mondáiban vagy még előforduló szokásaikban az eredeti nőközösség bizonyítására szokás felhozni. Sokszor történik hivatkozás a népmondákra, melyek szerint csak a fejedelmek parancsa vetett véget az emberek eredeti szabadosságának s vezette be a házasság intézményét. Így a Mahabarata szerint Swetaketu nevéhez fűződik a házasság elrendelése. A kínaiak Fu-Hi császártól, az egyptomiak Menestől, a görögök Kekropstól származtatják a házasság eredetét. Azonban eltekintve a mondák bizonytalan adataitól, az illető rendelkezéseket úgy is lehet értelmeznünk, mint amelyek a visszaéléseket megszüntették s a régi tiszta erkölcsöket visszaállították. Különben is bajos lett volna az embereket maradandóan a házasság intézményéhez kötni, ha az előttük egészen ismeretlen s természetükkel ellentétben állott volna. Az említett mondákkal szemben ugyanannyi adatot lehet felhozni a népek vallási hagyományaiból az ősi monogámia bizonyítására. Az első emberpárról szóló bibliai történet mását megtaláljuk a hindu, a chald teremtéstörténetben, Aristophanes, Ovidius ősi mondákat feldolgozó költeményeiben.

Épen olyan elhamarkodott következtetésnek kell azt is tartanunk, ha bizonyos intézményekben azonnal az ősi poligámia nyomát akarnók feltalálni. Így a poligámia maradványának tartják sokan a levirátust, a sógorházasság intézményét, mely a zsidóknál is szokásban volt s némelyik természeti népnél jelenleg is feltalálható. A levirátus törvénye értelmében, ha egy férfi gyermek visszahagyása nélkül halt meg, özvegyét fivérének kellett magához vennie. Azonban, mint a törvény szavaiból (Gen. 38, 8. Deut. 25, 5.) kitűnik, a levirátus nem a poligámiának akart kedvezni, hanem voltaképeni célja az elhalt fivér nevének a fenntartása s vagyonának biztosítása volt. A sógorházasságból született gyermekek az elhalt, nem pedig a természetes apa nevét viselték s vagyonát örökölték. Az özvegy tehát sógorát nem tekinthette második férjének, hanem elhalt férje helyettesének.

Ami pedig a matriarkátusi viszonyok között élő népeket illeti, ma már tudjuk, hogy a matriarkátus nem a fejlődés kezdete, hanem a fejlődés későbbi foka, mely különben sem volt annyira általános, hogy az egész emberiség átment volna rajta. Amit tehát a korábbi etnográfusok (Bachofen, Morgan) a matriarkátusi viszonyok között élő népek házassági állapotairól írnak, ezek a legősibb viszonyok bizonyítására nem használhatók fel.

Míg az etnográfia mai eredményei szerint a nemek eredeti szabad viszonya nem bizonyítható be, addig az ellenkező ténynek, a házassági hűségnek és a házassági kötelék védelmének a maga barbár formájában is sok érdekes megnyilvánulását látjuk. Sok nép a monogámiát olyan szigorúan értelmezi, hogy a férfi halálával a nőtől is elveszi az élethez való jogosultságot. Amint Westermarck kimutatja, sok primitív népnél az özvegyet férjé-

vel együtt elevenen eltemetik vagy elégetik, másoknál ismét a második házasságot megengedhetetlennek tartják. A házasságtörés súlyos büntetése (halállal, megcsonkítással, számkivetéssel) szintén a primitiv népek szigorú erkölcsi felfogásának adja bizonyságát. A tiszta élet nagy becsületét mutatja a legtöbb primitiv nép, ami különösen a fiatal leányok gondos őrzésében, nem ritkán a világtól való teljes elzárásukban nyilvánul meg. Emellett a féltékenységnek is számos példájával találkozunk, ami csak azt mutatja, hogy ez nemcsak a civilizált ember kifinomult érzéseinek kísérője, hanem eredeti ösztön, a hűség természetadta biztosítéka.

Az etnográfiai kutatás eredményeképen kimutatott mindezen tények bőségesen bizonyítják, hogy a primitiv népek, kikre az ősi nőközösség bizonyítására oly sok hivatkozás történt, a férfi és a nő tartós együttélésének, nem pedig a nemek szabad, kötetlen viszonyának a képét mutatják. A «szabad szerelem», a házassági kötelék meglazulása nem az ősi természet ösztöne, hanem későbbi dekadencia következménye. A népek története az erkölcsi állapotok ezen hullámzó változására elég bizonyítékot szolgáltat. Ismeretes az evangéliumból a farizeusok vitája Jézussal a házasság felbontásának megengedhetőségéről. A farizeusok Mózes engedményére hivatkoznak, mire az Úr ezt a mély értelmű választ adja: «Mózes a ti szívetek keménysége miatt engedte meg nektek feleségteket elbocsátani; de kezdettől fogva nem így volt». (Máté 19, 8.)

A történelem kezdetén, a természet ölén egyszerű életviszonyok közt élő népek engedelmesen követik a természet szavát s ösztönszerűen kerülnek mindent, ami az életerőket inficiálja s a faj megerősödését gátolja.

A modern ember fegyelmezetlen érzékisége hiába keres igazolást az ősi természet vizsgálatánál. «Már a legprimitivebb népeknél is — írja Nieuwenhuis — van házasság a szó teljes értelmében. És erkölcstelen állapotokat épen a primitiv népeknél lehet a legritkábban találni. Azért a házasságnál nem lehet szó alkuról. Ami örök és általános érvényű, találja meg benne legmegfelelőbb kifejezését. Amennyiben a modern házasság ezt félreismeri, megtanulhatja az úgynevezett természeti népektől.» Vagyis a szűzi természet egyszerű népei legfeljebb csak azt bizonyítják, hogy amit a modern ember olyan nagyon természetesnek tart, mennyire — természetellenes.

A HÁZASSÁGI ETIKA TÖRTÉNETE.

A TERMÉSZETI népeknél a házasságnak csaknem kizárólagos célja a faj fenntartása. A házasság alkotmányának kiépítése, a házastársak jogainak és kötelességeinek tüzetesebb meghatározása a civilizáció eredménye. Az erkölcsök nemesülésével, a szellemi műveltség terjedésével, az érzelmek kifinomulásával mindjobban kialakul az emberi egyéniség értékének a tudata s ennek megfelelően a házastársak nemcsak mint a fajfenntartás eszközei, hanem mint önálló erkölcsi személyek is bizonyos jogoknak és kötelességeknek lesznek hordozóivá. De épen a lelki kultúra nyomán a házastársak egyesülése is mind mélyebbé, mind bensőségesebbé válik, nemcsak biológiai egyesülés marad, hanem lelki összeforrássá lesz, az egyéniségek kölcsönös kiegészülésévé nemesedik.

Mennél teljesebbé válik a lelki kultúra, annál több a vonatkozás, az összetartozandóságnak annál több szálát szövi az élet, melyek egybefonódása adja a házasság teljességét. Az emberi bölcselkedés történetét nyomon követve, különböző meghatározását találjuk a házasság lényegének. Miután pedig a szellemi élet a kor erkölcseinek visszaverődése, a házasság lényegéről szóló erkölcsbölcseleti tanítások rövid áttekintésével egyszersmind bepillantást nyerünk a házassági étosz fejlődésének a történetébe is.

A távoli Indiában, — mint Rabindranath Tagore bennünket az «Ehebuch» lapjain tájékoztat, — kezdettől fogva faji érdekeket szolgált a házasság. Az egyéniségnek nem sok kívánsága lehet, Manu törvénye a szerelmet érzékiségnek bélyegzi. Legjobbnak tartják a Brahma-házasságot, vagyis a leánynak olyan férfival való egybekelését, ki nem pályázott a kezére. Az idegenektől szigorú elszigeteltségben, a kasztok egymás közötti házasságában, melyben a férfinak nagy becsülete van a nő előtt, nem az egyéni boldogság elérését keresi az indus, hanem várja az eljövendő, erőteljesebb nemzedéket, mely a rossztól való megszabadítással meghozza a hindulélek megváltás utáni vágyakozásának beteljesedését.

Kínában is a faj megerősödése a házasság voltaképeni célja. Az ifjúnak vagy leánynak a szülők választanak élettársat, lehetőleg még a távolabbi vérrokonságnak is a kizárásával. S bár a házasulandóknak nem sok beleszólásuk van saját sorsuk intézésébe, mégis a házasság felbontása nagy ritkaságszámba megy. Ennek főoka különösen a művelődés egyöntetűsége, mely szellemi tekintetben nem sok különbségre ad alkalmat s így a házassági viszonyban is a legerősebb momentum marad a faj fenntartásának az érdeke. Ha ez nem teljesedhetik be, okul szolgálhat a válásra.

Ázsia mélyét elfoglaló népek elzártságával szemben a Földközi-tenger világkereskedelmi útját megszálló görög világ viszonyai változatosabb képet mutatnak. A korábbi idők emlékei a monogám házassági ideál sokkal tökéletesebb megvalósulását bizonyítják, mint a későbbiek. A görög hőskor emlékeit megörökítő Odyssea erényes nőalakjai nemes tiszteletet érdemelnek, Odysseus és Penelope pedig a házastársi hűség ragyogó példáját adják.

Később azonban mindinkább a chald-babyloni, valamint az asszír-méd országok népeinek erkölcsei szivárognak át görög földre, melyek hatása alatt a görög nő is a keleti nő sorsára jut: férjének alattvalója lesz, kinek főkötelessége, hogy a férfi nevének fennmaradását biztosítsa, azonban a férfi részéről nem számíthat arra a hűségre, melyet tőle megkövetelnek (rabszolganők, heterák tartása).

Majd meg az állam mindenhatóságának az eszméje fenyegeti elnyeléssel a családot. Bár Plato méltányolni tudja a családi élet előnyeit is (Menon), mégis az állam egyetemességének eszméje annyira magával ragadja, hogy ennek hatása alatt születnek meg a «Politika» bizarr társadalmi elvei, melyek az állami egység érdekében sürgetik a házasság és a család megszüntetését, a nőközösséget, a gyermekek állami neveltetését. A nőt a férfival egyenrangú állampolgárnak kellene minősíteni, kinek a hadviselésben és az állami ügyek intézésében is a férfiakkal egyenlő jogai lennének.

Aristoteles Politikájában az államszervezet alkotó elemei között első helyen említi a családot, mely nemcsak a házastársakat és a gyermekeket, hanem a rabszolgákat is magában foglalja. A férfi a család feje, ki a család minden tagja felett feltétlen hatalommal rendelkezik. A házasságkötés szabályozását Aristoteles az állam jogának tartja, mely a házastársak részére bizonyos korhatárt állapít meg. csakis az ép és egészséges gyermekek felnevelését engedélyezheti. A nyomorék gyermeket az államnak meg kell semmisítenie. A házassági hűség megtartása állami érdek, mert csak a tiszta házasélet ajándékozhatja meg az államot egészséges gyermekekkel. De nemcsak a faj fenntartása érdekében javasolja Aristoteles

Platoval szemben a házasság intézményének fenntartását, hanem — mint azt Etikájában fejtegeti, — a férfi és a nő egymásra utaltsága miatt is, kik egymásban barátokra találnak, mely mindkettőjük hasznára és boldogulására szolgál.

Az erkölcsök egyre növekvő elfajulása mellett, melynek az epikureusok adnak világnézeti alapot, Plutarchos és a Stoa iparkodnak a tiszta házassági ideálnak érvényt szerezni.

A görög felfogásnál mélyebb értelmet adott a házastársi viszonynak a római gondolkodás. Itt már a nő nemcsak mint a férfi tulajdona jön tekintetbe, hanem a férfival való egyenrangúság s így az igazi házastárs eszméje is mind tágabb teret hódít. («Ubi tu Caius, ego Caia»). A római nő helyzetének ezt a kedvezőbb alakulását kétségtelenül elősegítette a görög nőnél magasabb fokon álló műveltsége, mellyel férje előtt tekintélyt biztosított magának. Cato figyelmeztetése ellenére, ki a férfivilágot óva inti, hogy a nőknek túlságosan sok jogot engedjen, az előkelőbb nők szabadossága egyre nagyobb arányokat ölt, a családi élet egyre mélyebbre züllött s Seneca bizonysága szerint az előkelő római nő nem a konzulok, hanem férjei után számította éveit.

A római jog adja Modestinus fogalmazásában a házasság lényegének legrégibb, reánk maradt szabatos meghatározását: a házasság a férfi és a nő egyesülése, teljes életközösség, a vallási és polgári jogok kölcsönös megosztása alapján. («Nuptiae sunt coninnctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.») Ez a meghatározás lesz az alapja a későbbi, Justinian-féle klasszikus definiciónak, melyet az egyházjogászok is magukévá tettek: a házasság a férfi

és a nő egyesülése megoszthatlan, kizárólagos és teljes életközösségre. («Matrimonium est maris et feminae coniunctio, individuam vitae consuetudinem retinens.») A monogámia alkotmányának a magna chartája ez a meghatározás, melynek a kereszténység szerzett teljes mértékben érvényt.

A kereszténység a lelkiség kimélyítésével bensőségesebbé tette a házastársi viszonyt s a szentség magaslatára emelte. A keresztény házassági ideált maga Krisztus adja meg az evangéliumban. Szent Pál leveleiben pedig a házastársak egymáshoz való viszonyát, egymás iránti jogaikat és kötelességeiket ismerteti behatóan. Ha Szent Pál a férfit a nő feljebbvalójának tekinti (Efez. 5, 23.), ezzel semmiképen sem akarja a kereszténység tekintélyével alátámasztani az ókori világ felfogását a nő rabszolgaságáról, — amint azt néha erőszakosan magyarázzák — hanem a gyengédebb nem bizalmát, odaadását akarja biztosítani a nemes szándékú férfi számára, ki feleségének védője és gyámolítója.

Az egyházatyák közül Szent Ágoston fejti ki a legmélyebben a keresztény házasság etikai alapjait. Szent Ágoston három érték (bonum) integrációjának tartja a házasságot, melyek a hűség, a gyermek és a szentség. A hűség kizárja a házasságon kivüli viszonyt; a gyermek a házasság gyümölcse, kit a szülők kötelesek szeretettel gondozni, vallásosan nevelni; végül a szentségi jelleg felbonthatatlanná teszi a házasságot s analógiáját adja annak az egységnek, melyben Krisztus él misztikus jegyesével: az Egyházzal.

A keresztény etikát átsugározza a Krisztus evangéliumi tanításából kiáradó természetfeletti megvilágosítás. Az ember most már nemcsak mint a föld polgára jön

tekintetbe, hanem mint az Isten örök országának a várományosa is. Két világnak a küzdőterén él az ember a földön: a rossznak és a jónak, a bűnnek a csábítása és az Isten kegyelmének a vonzalma között. Ennek a két titkos erőnek az egymással való harcából vezeti le Szent Ágoston az emberiség egész történetét a «De civitate Dei» c. könyvében, mely a kereszténység társadalmi védelmére írt nagy koncepciójú kultúrtörténet. Az etikai fejlődés csúcspontja a kereszténység, mindaz ami értékessé teheti az életet, benne megtalálható.

A kereszténység a legfőbb értéket a lelkiségben, az istenhasonlóságban látván, előtte a házasság is több mint a test és vér vonzalma: Isten gyermekeinek egymáshoz való nemes, tiszta szerelme, melynek legfőbb vágya, hogy gyermekeket, utódokat nevelhessen a «civitas Dei», a jobb világért küzdő emberiség számára. A lelki életnek, ha még oly kezdetleges jeleit is hozza magával a gyermek születésekor, de már a halhatatlan lélek működik benne, mely a gyermeket is emberi személlyé teszi, neki jogokat biztosít. Épen azért a gyermek születésének megakadályozása súlyos bűn, melyet a keresztény etika a legmélyebben elitél.

Lelkiségénél fogva válik a férfival egyenrangú élettárssá a nő is, kinek a római jogban inkább csak teoretikusan, mint a valóságban voltak a férfival egyenlő jogai. A kereszténység mossa ki végleg az emberiség tudatából az «asszonyi állat» fogalmát, mely a nőt csak a szaporodás eszközének tekintette. A «bonum fidei», a hűség jegye két egyenjogú ember igéretének őrzője, mely a «bonum sacramenti», a szentségi jelleg által nyeri végső megerősítését, felbonthatatlanságának biztosítékát.

A kereszténység kezdettől fogva kétféle élethivatást különböztetett meg: a házasságot és a magasabb szempontból történő önmegtartóztatást. S míg a szűzesség nagy értékét hirdette, melynek Szent Ambrus lett legékesebb tollú dícsérője, ugyanakkor elítélte a hamis misztika tanítását, (manicheusok, albigensek), mely a házasságot rosznak, erkölcstelennek állította. Szent Ágoston «De bono coniugali» című könyve, a keresztény házassági etikának ez a forrásműve, bizonyítéka annak a magas felfogásnak, amelyben a kereszténység a házasságot állandóan tartotta.

A későbbi korok keresztény etikái következetesen ragaszkodnak az első századok tanításához s újabb érvekkel erősítik meg a házasság felbonthatatlanságáról kezdettől fogva tartott álláspontot. Aquinói Szent Tamás, a középkori tudományosság kiváló képviselője, a felbonthatatlanságból számos erkölcsi értéket vezet le: a gyermeknevelés csakis a szülők együttmaradásával biztosítható; hűségesebbé válik a szeretet, ha nem csábít a felbonthatóság lehetősége; fokozottabb lesz az egymás érdekei feletti gondoskodás, ha nemcsak időre szóló a házassági szerződés; el van vágva a lehetősége az elmérgesedett, nemcsak a házasfelekre, hanem a válás révén a rokonságra is átterjedő s a társadalomra oly káros ellenségeskedéseknek. A felbonthatatlanság haszna nyilvánvaló a józan emberi ész számára, azonban csak Krisztus törvénye juttatta ezt az elvet teljes diadalra. «Egyedül Krisztus törvénye segítette az emberiséget a tökéletes fejlődéshez — írja Szent Tamás — midőn azt a természet régi méltóságába visszaállította.»

A keresztény etikai elvek életté válását megkönnyítették a germán népek szigorú erkölcsei. Már Tacitus

dícsérettel emlékezik meg a germán nő erényeiről s a germánok házaséletének tisztaságáról. A kereszténység lecsiszolja róluk az őstermészet néhány durva vonását s a germánok lesznek az egész középkoron át a tiszta családi élet legerősebb támaszai, amit néhány, a házasságról szóló reánkmaradt irodalmi emlék fényesen bizonyít. Egy a XV. század elejéről való s Johannes von Saaznak tulajdonított dialog («Der Ackermann und der Tod») megkapó drámai erővel örökíti meg az özvegyember bánatát, ki feleségében a pótolhatatlan, hűséges élettársat veszítette el s aki a nagy csapásban csak az örökkévalóság gondolatával tudja magát vigasztalni. Johannes Fischart («Philosophisches Ehezuchtbüchlein») pedig a házasélet megpróbáltatásainak megoldását az erényes életben és a jószándékú akaratban látja.

A Boldogságos Szűz tisztelete a középkorban magasra emelte a nő méltóságát, ki a lovagkorban mint úrnő rendelkezett kérője felett, kinek csak hosszas próba után nyujtotta kezét. A nemes nőtisztelet bizonysága a középkor legnagyobb irodalmi alkotásának, a «Divina Commedia»-nak Beatricéje, kinek barátsága Dantét az erények szeretetére hevíti s ki az égi szférákon vezeti őt végig. Ha ezzel szemben nagy erkölcsi eltévelyedésekkel is találkozunk, amit a folytonos háborúk és a keleti népekkel való érintkezés könnyen tesz érthetővé, letagadhatatlan a kereszténység óriási jelentősége a házasélet megnemesítése körül, melynek eredménye a társadalmi szolidaritásnak az az erőteljes megnyilatkozása, melynek példáját a középkor óta sem találjuk.

Az etikai momentum erőteljes kidomborításával a házasság az egész középkoron át az etikai értékek őrzőjének, az Egyháznak a joghatósága alá tartozott. Lénye-

gesen megváltozott a helyzet a humanizmus bekövetkeztével. A görög klasszikusok iránti rajongás magával hozza a pogányvilág erkölcseivel való megbarátkozást. A tekintélytől való szabadulás vágya általánosan kötelező elvek helyett szívesebben teszi függővé az egyéni belátás mérlegelésétől az etikai magatartást. A természet jelenségei iránti fokozott érdeklődés mellett a házassági kötelékben rejlő lelki értékek kevesebb méltánylást találnak s mindinkább előtérbe jut a házasságnak mint természeti intézménynek az értelmezése.

A nézetek megváltozására nagy jelentőséggel van a reformációnak a házasság szentségi jellegét tagadó tanítása. Luther a természet állítólagos jogán vezetett háborút a cölibátus ellen. Szentségi tartalmától megfosztva, a házasság ügyeit az egyházi fórum helyett a világi hatóság körébe utalja («Ehesachen gehen die Gewissen nicht an, sondern gehören für die weltliche Obrigkeit.») S míg egyrészt a házasság méltóságát azzal akarta emelni, hogy azt mint az érzékiség ellenszerét dicsőítette, másrészt szentségi mivoltának tagadásával maga is a naturalisztikus felfogás mellett foglalt állást.

A házasság lényegéről megváltozott felfogás igazolására törekednek a humanizmus korát követő szerződési elméletek. A római jog s ennek nyomán az egyházjog is szerződésnek minősítette a házasságot. Csakhogy ennek a szerződésnek a tartalmát az egyházjog szerint általános érvényű etikai elvek összesége adta meg. Az újkori szerződési teoriák ezzel ellentétben a házasságot olyan szerződésnek tekintik, mely nemcsak a forma, hanem a tartalom tekintetében is a felek akaratától lesz meghatározva. De, hogy ne legyen a házasságnak a közélet szempontjából oly fontos intézménye

teljesen az egyéni önkénynek kiszolgáltatva, a szerződés ellenőrzésének jogát a kor filozófusai az államra ruházzák.

Hobbes az embert természeténél fogva önzőnek, erőszakosnak, harciasnak tartja, ki csak célszerűségi okokból hajlandó embertársaival fegyverszünetet kötni s társulásra lépni. A társadalmi szerződés ellenőrzője és végrehajtója az állam, amely még azt is megállapítja, hogy melyik az igaz vallás. Mindazonáltal Hobbes még nem ruházza az államra teljes mértékben a házasságkötés és a családi élet ellenőrzésének a jogát, sőt a «De cive» című könyvében, tekintettel arra, hogy a társadalmi szerződés későbbi, mint a természeti ösztön, a gyermeket a szülők kizárólagos tulajdonának mondja, akiknek felnevelése vagy elpusztítása felett a szülők teljes joggal rendelkeznek. A házastársi viszonyban az önrendelkezés jogát erősen kiemeli Grotius is, aki szerint a házasság megegyezésen alapuló magánviszony, két ember szerződése, mely megkötésében és felbontásában a felek kölcsönös megállapodásának értelme szerint birálandó el. Puffendorf is hasonlóképen gondolkozik, azzal a különbséggel, hogy ő az erkölcsiség szempontjából a felbonthatatlan szerződésnek nyujt elsőbbséget.

A házassági viszonyt teljesen naturalisztikus szempontból ítéli meg Rousseau. A «Discours sur l'inégalité» a házasélet teljesen kötetlen voltát hangsúlyozza, miután Rousseau véleménye szerint ez az állapot felel meg legjobban a romlatlan természet követelményeinek. Némileg enyhíti ezt a szélsőséges felfogást a «Contract social», hol a gyermeknevelés idejére szükségesnek tartja a házastársak együttmaradását, azontúl azonban tisztán megegyezés tárgyától teszi függővé. Rousseau

csak a férfit tartja egész embernek, a nőt ellenben annyira természeti lénynek ítéli, hogy az ő részére csakis a feltétlen engedelmesség kötelességét hajlandó megállapítani.

A naturalizmus és a szerződési elméletek térfoglalásával háttérbe szorult etikai szempontok csak a XVIII. század második felében, a német bölcselet részéről találnak ismét méltánylásra. Ez a törekvés határozottan észrevehető Kant házassági elméletében, bár ő még nem tud egészen megszabadulni a szerződési teoriák felfogásától. Inkább jogi, mint etikai szempontból nézi a házasságot, midőn azt olyan szerződésnek minősíti, mely két fél között biztosít kizárólagos és felbonthatatlan életviszonyt. («Die Ehe ist die Verbindung zweier Personen verschiedenen Geschlechtes zum lebenswierigen wechselseitigen Besitz ihrer Geschlechtseigenschaften.») A házassági életközösségnek oly bensőségesnek kell lennie, hogy abból egy új, a házasfelek fölött álló lényeg jöjjön létre: a jogeszmény megvalósulásának a ténye.

Különös jelentőséget nyer az etikai felfogás Fichte elméletében. A házasságot alakja szerint ő is szerződésnek tartja. Azonban ennek a szerződésnek a tartalma nem a szerződés szabályai, hanem az erkölcsi világ elvei szerint bírálandó el. Az etikai elvek világánál pedig a házasságot öncélnak látjuk. Nem az emberiség fenntartása a házasság egyedüli és kizárólagos célja, hanem a házasság elsősorban és főképen az ember tökéletesülésének szükségszerű követelménye (das schlechthin Seinsollende). Szerinte az ember házaséletre született. Fichte nem ismer ez alól a törvény alól kivételt. Aki a házasságtól tartózkodik nem lehet teljes emberré. («Die unverheiratete Person ist nur zur Hälfte ein Mensch.»)

A nőt a férfinél a természet rendje szerint alacsonyabb rangú embertársnak tartja, azonban egy feddhetlen jellemű férfinak nem nehéz felesége feltétlen tiszteletét megszereznie, ami által a férfi fölénye és a nő engedelmessége etikailag motiválható békés harmóniában találkozik össze.

A szerelmet, melyet már Fichte is a házasság leglényegesebb kellékének tartott, kizárólagos joggal ruházzák fel a romantikusok (Schlegel, Schleiermacher, Jacobi) és a szerelemnek alárendelik a házasság minden egyéb célját. Ha a szerelem alábbhagy, felbonthatónak ítélték a házasságot, sőt a bigámiát is megengedhetőnek tartották. A romantikusok az individualizmus szertelen kultuszában minden társadalmi szempont figyelmen kívül hagyásával, a házasságot két ember kizárólagos magán ügyének tekintették.

Hegel nem tulajdonít a házasságkötésnél a szerelemnek olyan nagy jelentőséget mint Fichte és a romantikusok, sőt a szerelmet a házasság ingadozó alapjának tartja. Azonban ő is a két nem erkölcsi törvények szerint szabályozott viszonyát, két különböző nemű személy egységének a tudatát látja a házasság lényeges kellékének, amelyhez képest a házasság szociális jelentősége csak másodrendű szempont. A szerződési teóriákat mint lehetetleneket és erkölcsteleneket visszautasítja.

A felbonthatatlan házasság értékét az egyéni boldogság szempontjából méltatja a dán misztikus teológus és bölcsész Kierkegaard, ki a szerelem állandósulásának tekinti a házasságot, mely így a vallási, etikai és esztétikai értékek realizációja.

A házasságban az egyéni szempontokat kidomborító elméletekkel éles ellentétben áll Schopenhauer, ki filozófiája alapgondolatának megfelelően a házasságot

úgy tekinti, mint a vak és céltalan akarat önfenntartási ösztönének az intézményét. Az egyéniségnek szerinte nem sok jelentősége van a házasságban. A házasfelek nem egymás boldogítására, hanem a faj fenntartására vannak rendelve.

Míg Schopenhauer a lét értelmetlensége mellett a fajnak a megmaradás mellett más vágyat nem tulajdonít, addig a fejlődéstani elmélet a faj folytonos tökéletesülésének a tendenciáját állapítja meg. Spencer alkalmazza legelőször a fejlődéstani elvet a házasságra s a monogámiát, mint a fejlődésnek — melyről az előbbi fejezetben szóltunk — célját, mint a faj érdekeit legjobban biztosító tényezőt, tartja jelentőségteljesnek. Hasonló felfogással találkozunk Wundt etikájában is.

Az evolucionista elméletek inkább a faj biológiai megerősödését tartják a házasság céljának. Ezzel szemben a kultúrfilozófia az emberi művelődés szempontjából mérlegeli a házasság jelentőségét. A házasság szellemi és fizikai tekintetben erőteljesebb generáció kitermesztésének az intézménye. A házasság a kultúra fejlesztője, melynek érdeke a házastársak szellemi műveltsége. Erre gondolva adja Nietzsche a «Zarathustrában» ezt a tanácsot: «Magadon túlépíts. De előbb magad légy épületes, derék testre és lélekre: ne csak szaporodjál, hanem felfelé is nőjj. Ehhez segítsen a házasság kertje».

Míg a legtöbb gondolkodó inkább saját rendszerének a nézőpontjai szerint állapítja meg a házasság mibenlétét anélkül, hogy a házasság problémáival tüzetesebben foglalkoznék, a legújabbkori gazdasági átalakulás és a vele járó modern nőmozgalom egyre sürgetőbben hívja fel a figyelmet a modern házasság különleges viszonyainak a vizsgálatára. Ezek eredményeképen különböző

reformeszmék jönnek világra, melyek korunk különböző világnézeteinek harcát tükrözik vissza.

Bebel a szocialista ideológia előharcosa. A gazdasági átalakulással szoros kapcsolatba hozza a házasság intézményének gyökeres átalakulását is. Az osztályuralom megdőlte, szerinte, meg fogja hozni a nő teljes emancipációját is, ki megszabadulva a házasságban reákényszerített korlátoktól, épen olyan önállóan fog sorsáról intézkedni, mint a férfi. A házasság a szocialista államban mindenkinek a magánügye, a gyermeknevelés az állam feladata.

Tolstoj szintén azok közé tartozik, kik a házasság ügyének különös figyelmet szentelnek. Ő a házasság problémáját is annak a tragikus konfliktusnak a szintjén látja, melyből nem ismer szabadulást. Látja egyrészt az eredeti bűn következményeit, melyek hatása alatt szenved az emberiség, de ugyanekkor nem látja a szabadulás lehetőségét, nem hisz a megváltásban, nem bizik a lélek erejében a test ösztönössége felett. Igy csakis a teljes rezignáció, a bűnnel terhelt természetnek a megvetése lehet a megoldás. A házasságot tehát kényszerhelyzetnek tartja azok számára, kik nem képesek az önmegtartóztatásra. Azonban a házasság is teljes erkölcsi tisztaságot kíván, melynek csakis az lehet a célja, hogy egy olyan emberiségnek adjon életet, melyben a test vágyaitól való tartózkodás tökéletesebbé válik s a házasságot megvetni képes, nem riadva vissza az emberiség kipusztulásának a gondolatától sem.

Tolstoj pesszimizmusában osztozik Strindberg is, jóllehet ő a házasság válságának nem abban a teológiai nehézségben látja az okát, mint Tolstoj, hanem a két nem kiegyenlíthetetlen antagonizmusában, mely a leg-

elkeseredettebb nőgyűlöletet s egyszersmind a legszertelenebb nézetek kockáztatását váltja ki belőle.

A házasság létjogosultságát tagadó és problémáival szemben a pesszimizmus alapjára helyezkedő véleményekkel szemben Keyserling a házasság intézményének tökéletesülését, a házastársak viszonyának bensőbbé tételét várja a jövőben, amihez a feltétel a házasság problémájának a helyes beállítása. Amilyen kevéssé van igazuk azoknak, kik a házasságot, mely időtlen igénye az emberiségnek, tagadásba veszik, épen olyan helytelen a pesszimisták álláspontja, kik abban látják a házasság tragikumát, ami voltaképen fejlődésének és tökéletesülésének az alapja.

Keyserling megoldása Nietzsche világnézetével mutat rokonságot. Szerinte a tisztán szerelmi házasság ritka esetben hosszú életű. Olyanféle egybeforrása két léleknek, amint az a szerelmi házasság eszménye — legalább is ahol két önálló egyéniség kerül össze, — lehetetlen. A férfi és a női jellem a házassági együttélésben is megtartja a maga sajátságos természetét. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a házasság minden lelki egybekapcsolódás nélkül maradó, kizárólag biológiai természetű viszony. A házasság az eliptikus erőtér törvényeinek megfelelő viszony, sajátságos egyesülése két különböző természetű és mégis egymásra utalt lénynek, kik mint az elipszis gyujtópontjai, sohasem lesznek teljesen eggyé s mégis egyiknek a másikra hatása adja azt a kiegyenlítődést, mely az egész univerzum rendjének fenntartója és fejlesztője. Fejlődés nem mehet végbe vajudás, küzdelem nélkül. Enélkül a házasélet sem képzelhető el, sőt ez a több emberiséget teremtő küzdelem a házasság voltaképeni értelme.

Így jut Keyserling arra az álláspontra, hogy a házasságot a több emberiségért folyó küzdelem jelentős intézményének kell tekintenünk. «Der Ehestand ist von Hause aus kein glücklicher, sondern ein tragischer Zustand». A házassági viszony a férfi és a nő társulása, a két ellentétes, de egyesülésre alkotott erőnek az összetétele, melynek egy ujabb generáció az eredménye; azért a házasság csak akkor tökéletes, ha ez az ellentét, az erők megoszlása egyenletes, ami csakis a monogámiában képzelhető el. Miután pedig a házasság célja az értékesebb emberiség megteremtése, hibáztatandó a válás, mely menekülés a házasság legfontosabb feladatától: a világot fejlesztő életküzdelemtől.

A különböző házassági reformtervek mellett a keresztény világnézetnek is megvannak a maga hívei. A keresztény etika szisztematikus egészét ismertető szerzőkön kívül különösen Friedrich Wilhelm Förster és Hermann Muckermann tünnek ki a keresztény házassági ideál védelmében.

Rövid összefoglalásunkon végigtekintve úgy látjuk, hogy a házassági étosz története az emberiség nagy erkölcsi problémájának, a szellem és az anyag harcának egyik fejezete. Amíg a szellem nem jut erejének tudatára, vagy amikor az anyag nyűgözi le minden érdeklődését, a házasság célját nem látja többnek a faj fenntartását biztosító intézménynél. Azonban mihelyt öntudatra ébred a szellem, mindenütt önmagát keresi, mindenütt önmagát akarja mennél teljesebb megvalósításhoz juttatni. Félreismerhetetlen az emberiség etikai törekvésében a szellem vágyakozása a férfi és a nő viszonyának harmonikussá, bensőségessé tétele után, melynek biztosítására a fajfenntartás érdeke mellett még sok más,

a lélek szövőszékén szőtt szállal fűzi őket össze s szövetségüket felbonthatatlan kötelékké iparkodik szilárdítani. S ha ez az etikai ideál nem tudott mindig teljes mértékben megvalósulni, a szellem műveinek ki szabhatna határt? A szellem útját örökérvényű elvek ereje irányítja, az anyag pedig mulandó és kénytelen a magasabbrendű erőnek engedelmeskedni.

A szellem nagyságának és érvényesülésének a titka az étosz, az erkölcs rajongó szeretete, a lélek igényei szerinti életalakítás vágya. Akkor alkotja mindig a legnagyobbat, a maradandót, midőn az erkölcs örökérvényű elvei irányítják terveit s akkor lesz a legszegényebbé, midőn az anyag mechanizmusa nyeli el erőinek javát. De a szellem uralkodásra született. A házasság intézményének a fenntartása és erkölcsi tökéletessége is a szellem igénye, mert csak általa valósíthatja meg azokat az értékeket, melyek az emberi életet naggyá, nemessé tehetik. De erről csak úgy győződhetünk meg, ha tüzetesebb vizsgálat alá vesszük azokat az etikai elveket, melyek a házasság legmélyebb valójának létrejövetelén közreműködnek.

ETIKAI NÉZŐPONTUNK ALAPJAI.

A VILÁGEGYETEM egységes elvek szerint rendezett egésznek a képét mutatja. Egyetlen egyede sem annyira önmagában való, hogy az egészhez nem volna szükségszerű vonatkozása, egyetlen paránya sem annyira különálló, hogy a nagy egészbe való beleilleszkedés nélkül létezhetne, tevékenységet kifejteni képes lenne. Az erők egymásra hatása tartja fenn a mindenség egyensúlyát, az erők egyesülése adja az élet fejlődő kibontakozását.

A fejlődésre, kibontakozásra törekvő erők, melyek az élettelen anyagban a fizikai és a kémiai törvényszerűség szükségképeni hatása alatt hoznak létre új alakokat, melyek az értelmetlen lényeket az ösztön kényszerűségével hajtják az élet fenntartását biztosító társulásra, az emberben az érzések, az érzelmek, az akarat, az értelem, a szellem világába átsugározva, csodás gazdagsággal telnek meg s nagy értékekben virágoznak ki. Az élet-megvalósulás, kifejlődés utáni vágya az emberben nemcsak érzékies ösztön, mint a világ alacsonyabb rendű létezőiben, hanem nagy erkölcsi és társadalmi javak létrehozója. A megmaradásra, megerősödésre törekvő élet csalja ki a szív mély érzéseit s szólaltatja meg az emberi nyelv lágy dallamait. Belőle áramlik az az alakító erő, mely két egymásnak szánt ember bensőséges egyesüléséből államok, nemzetek létének veti meg alapját, kultúrá-

nak, fejlődésnek indítja meg az iramát. A hitvesi hűségben, az anyai szeretetben, a gyermekek ragaszkodásában minden salaktól megtisztultan, a legnemesebb érzések szépségében ragyog. Az Istennel benső egyesülésre jutott lélekben meg annyira kiemelkedik a földi élet zónáiból s annyira beteljesedettnek érzi magát, hogy minden más egyesülés, minden más kiegészülés után megszűnik vágyakozása.

De az életösztön, mely annál gazdagabb lesz tartalomban, mennél magasabb fokára küzdi fel magát a létnek, a szellemi élet síkján megjelenve sem szabadíthatja ki magát a mindenség rendjéből. Sőt a szellemi élet magasságaiban ébred öntudatra s a nagy mindenség egyetemes célját megértve, készségesen és önként siet annak megvalósítása felé.

Az élet a lét ősforrásából árad ki s minden egyedben ugyanegy cél megvalósulását szolgálja. Nekünk tehát meg kell értenünk az élet célját; vágyainkat, tevékenységünket összhangzásba kell hoznunk az egész világegyetemet átfogó és irányító akarattal. Azt ugyanis nem nehéz belátnunk, hogy a világ egy magasabb értelem céljait szolgálja. Ahol erők működnek, ott törvények is vannak, melyek az erők működését szabályozzák. A törvények viszont törvényhozót, világot rendező értelmet tételeznek fel.

Az ember tehát sohasem válhat annyira egyénivé, hogy a világegyetem általános céljától függetleníthetné magát. Abból az egységből, mely önmagát is fenntartja és fejleszti, nem szakíthatja ki magát. Az ember életműködéseit is törvények szabályozzák. A vegetativ funkciók az ösztön szükségképeni törvényszerűségét követik. A magasabb rendű tevékenységekben már a szellem sza-

badabban mozog, de a törvények kötelező erejét mégis kénytelen önmaga felett elismerni. A logikai törvények figyelembevétele nélkül lehetetlen megismerni az igazságot, az esztétikai törvények jogosultságának tagadásával nem lehet tetszésre számítható műremeket létrehozni, az erkölcs törvényeinek követése nélkül lehetetlen az élet célját megvalósítani. Az élet célját ugyanis értékelés által állapítjuk meg. De minden értékelésnél felveszünk bizonyos normát, melyhez viszonyítva megállapítjuk valamely dolognak az értékét. Ez a norma csakis egy általánosan kötelező elv lehet, mely megalapozza bennünk a kötelesség érzetét, s amelyre életfelfogásunk igazolásánál jogosan hivatkozhatunk, melyet mások is elfogadhatnak, mert mint eszmény, mások tiszteletét is kiérdemelheti. De tisztelete, értéke csak annak az eszmének lehet, mely az életerők természetszerinti kifejlődését biztosítja, mely az ember egyéniségében a benső egységet létrehozza s az egyéniséget a mulandóság korlátaiból kiemelve, neki abszolut, feltétlen értéket kölcsönöz.

Amíg az ember annyira össze van nőve a természettel, hogy önmaga is egy darab őstermészet, házasságában is ösztönszerűen követi a természet szavát. De mihelyt a szellem öntudatra ébred s kifejti magát a természet szükségszerű korlátaiból, mihelyt az ember és a világ közötti dualizmus világos lesz s az ember a természettel szemben a tervező, alakító, szabályozó erőnek a hatalmával lép fel, szabadságának kezdete egyszersmind annak a szabadosságnak is forrása, mely a természettel ellentétes s épen azért erkölcstelen szokásokra, romlott életmódra vezetheti.

Az ember szabadságát, méltóságának függetlenségét a törvény önkéntes elismerése, szabad, erkölcsi lényhez

méltó tisztelete biztosítja. Az ember egyénisége ugyanis a lélek és a test kettősségében végtelen sok adat összetevődéséből alakul ki. Szinte önmagunkban tükörképét hordozzuk a világegyetem végtelenül gazdag, változatos életének. Mennél fejlettebb az ember műveltsége, mennél nagyobb terjedelmet vesz a szellemi differenciálódás, annál inkább szükségünk van egységesítő, formátadó, alakotöntő, céltmeghatározó életelvre. Vágyainkat, cselekedeteinket az etikai elvek foglalják egységbe, melyek következetes követése alakítja ki a határozott egyéniséget, a jellemet.

Sehol sincs a jellem szilárdságára oly nagy szükség, mint a szekszuális ösztön megfegyelmezésénél. Az élet ereje lendül benne, melyet a szellem nagy értékek alkotására használhat, de az ernyedő lelki erőket bilincsekbe veri s akkor az ember tehetetlenül sóhajtja a szégyenteljes szolgaság, a «servitus humana» fájdalmas panaszát: «Mikor jót akarok tenni, a rossz van kezemre. A belső ember szerint ugyanis örömömet találom az Isten törvényében; de tagjaimban más törvényt látok, mely ellenkezik elmém törvényével». (Róm. 7, 21.)

Az emberiség fennmaradásának ügye nemcsak az egyén, hanem a faj érdeke. A házasság, a faj fenntartásának az intézménye tehát nem nyugodhatik az egyéni akaratok, változékony hangulatok, emelkedő és hanyatló szenvedélyek ingatag alapján, hanem az erkölcsi világrend nagy egészébe illeszkedik bele s az erkölcsi törvények szabályozzák létét. A sas a sziklahasadékba rakja fészkét, az ember pedig az erkölcsi élet magasságaiba emelte a házassági ideált, hogy a föld sarát evő szenvedély pusztításától megmentse s mint a hegyi patakok vizüket, az élet forrását tisztán megőrizze.

A házasság létét számos vonatkozás állapítja meg, de ami a lényeget megadja, etikai természetű benne. Ha a különféle, biológiai, jogi, gazdasági vonatkozásokat — hogy csak a leglényegesebbeket jelöljük meg — vizsgálat alá vesszük, úgy találjuk, hogy egymagában egyik sem elegendő a házassági viszony megalkotására s valamennyi az étosz behatásától, az erkölcs irányításától várja szabályozását.

A biológiai viszony magában véve még nem képez házasságot. Házasságon kívül is lehetséges, de házasságnak csak azt a nemi viszonyt tekintjük, melyben a férfi és a nő felelősségük tudatában vállalják a viszony minden következményét. S mivel a házasságon kívüli nemi viszonyban hiányzik a felelősség tudata, hiányzik az ösztön eredeti rendeltetésének szolgálata s az az emberi gyönyör eszközévé sülyed, azért a szabad viszony, mint a természet rendeltetésével ellenkező, erkölcstelen. De épenúgy erkölcstelen a házasságon belüli megakadályozása a természet rendeltetésének is. Azok a házasságok, melyeket a szülői kötelességek vállalásának kizárásával kötnek, dacára a fennálló biologiai viszonynak, erkölcsileg érvénytelenek. Tehát az etikai elvek tisztelete által lesz a biológiai viszony emberhez méltó házasággá. Belátás, kimélet, önfegyelem, szeretet, vagyis etikai értékek óvják meg az ösztönt az elaljasodástól, az állatias brutalitástól.

A házassági viszony bizonyos jogi vonatkozásokat is teremt. De a jogi szabályok csak külső védelmet nyujtanak, önmagukban még nem hozzák létre a házasságot, hiszen annak legmélyebb lényege két embernek benső szándékában gyökerezik, ami a jogi szabályozás hatáskörén kívül esik. («De internis non iudicat praetor.»)

A házasság a közös lakás, a közös háztartás révén gazdasági egységet hoz létre, de ez a gazdasági közösség még önmagában nem elég a házasság teljessé tételéhez. Lehet tisztára érdekszövetség, mely minden mélyebb, bensőbb egyesülés nélkül marad s mely mindkét félnek a nemi élet terén teljes szabadságot és függetlenséget biztosít.

A házasság lényegét etikai természetű momentumok állapítják meg. A házasság a fogalom legtágabb jelentésében a férfi és a nő kölcsönös megegyezésen alapuló szerződése mindannak a célnak a megvalósítására, amely a természet rendje szerint a férfinak és a nőnek életközössége által megvalósítható.

Ha ennek a szerződésnek létrejöttét figyelemmel kísérjük, úgy az etikai mozzanatok láncszerű egymásbakapcsolódását állapíthatjuk meg.

A házassághoz az első lépés rendesen a házassági igéret, az eljegyzés. Jogi vonatkozásaiban hatály nélkül álló tény, vagy ha bizonyos jogi hatállyal is jár, mint az amerikai államok némelyikében, úgy azok nem közvetlenül magát az eljegyzést, hanem az eljegyzésből eredő következményeket illetik. Az eljegyzés tehát még nem teremt jogi kapcsolatot, de az etikai kapcsolat letagadhatatlan. Az egymásnak házassági igéretet tett felek kölcsönösen lekötöttnek érzik magukat, mely kötöttség tisztára etikai természetű: az adott igérettel szemben tartozó kötelezettségnek az elismerése. Ez a kötelezettség csakis kölcsönös megegyezéssel szüntethető meg, illetve magától megszűnik egy be nem váltott feltétel bekövetkeztével.

Magának a házasságnak létrejötte pedig kétségtelenül erkölcsi természetű feltételektől van függővé téve. Házasságot csakis szerződés kötésére képes erkölcsi személy

köthet. Erkölcsi személy az értelmével és akaratával szabadon rendelkező ember, ki cselekedeteiért a felelősséget képes vállalni. Csakis az köthet tehát házasságot, aki értelmével a házassági szerződés jelentőségét felfogni képes s a dolog lényegét megértve, szabadon adja akarati hozzájárulását. Értelmileg korlátolt, akaratukban kényszerített emberek nem köthetnek házasságot.

Szükséges továbbá, hogy a házassági szerződés a szerződés erkölcsi értelmében vett feltételek szerint jöjjön létre. A szerződés erkölcsi értelme szerint pedig erkölcsi személyek kölcsönös akaratnyilvánítása, jogok és kötelességek kölcsönös vállalása. Ahol tehát csak az egyik fél kötelezi magát, a másik fél részéről azonban hiányzik az akarati hozzájárulás, ott szerződés nem jön létre s ilyen esetben a házassági szerződés sem jöhet létre.

Azonban nemcsak a házasság alaki részét, hanem a házasság tartalmát is erkölcsi szempontok állapítják meg. A házasság alakja szerint szerződés, mely bizonyos jogokat és kötelességeket tartalmaz. Ezeket a jogokat és kötelességeket egyénileg a házasságra lépő felek csak akkor állapíthatnák meg, ha a házasság olyan természetű szerződés lenne, mely következményeiben kizárólag a feleket érintené. Azonban a házasság az egyéni és a társadalmi érdekek kapcsolata, nemcsak a jelenlegi, hanem az eljövendő emberiség akarata, egyetemes érdekeket szolgáló intézmény, melynek tartalma csakis az erkölcsi világrend egyetemes, általánosan kötelező elvei szerint állapítható meg. A házasság erkölcsi hivatás, melynek meg van a maga erkölcsi törvényekkel felépített alkotmánya. Aki házasságra lép, annak vállalnia kell ennek a hivatásnak minden kötelességét.

Dehát akkor az ember van a házasságért és nem a

házasság az emberért? Vajjon ez a nézet nem áll-e merő ellentétben a közfelfogással, mely szerint a házasságban mindenki a saját «szerencséjét» a saját «boldogságát» keresi?

Épen olyan értelmetlen kérdés, mintha valaki azt a kérdést akarná élére állítani, hogy vajjon az egyén van-e a közért, vagy a köz van-e az egyénért? Az egyediség feltételezi a közösségbe való beletartozandóságot is. Egyén és köz kölcsönösen feltételezik egymást, kölcsönösen hatnak egymásra. A közösségbe való szerves belekapcsolódásnak az intézménye a házasság. Általa részesül elsősorban az egyén a közösség javaiban. S ezek a javak annál bőségesebben nyilnak meg előtte, mennél inkább akarja a házasság feladatait az emberiség érdekeit tekintő egyetemes erkölcsi elvek szerint megvalósítani. Ha ellenben a házasság tisztán egyéni célokat szolgál, egyre nagyobb lesz az egyén elszigeteltsége, magára maradása, ami a közösségi érzetet csökkenti, de egyszersmind meglazítja a házassági köteléket is, mely a közös élet legősibb formája. S így az egyéni érdekek túlságos hangsúlyozása által sokszor a képzelt boldogság a legnagyobb boldogtalanság forrásává válik. Ahol közösségi feladat megoldásáról van szó, az egyén részéről elengedhetetlen kellék az alkalmazkodás, az egyéni érdekek bizonyos fokú feláldozása. De erre az áldozatra vállalkoznunk kell annak a ténynek a letagadhatatlan bizonysága alatt, hogy a közösségért vállalt küzdelem az egyént is neveli, tökéletesíti s hogy a közösségi feladatnak sohasem adjuk át magunkat anélkül, hogy önmagunkat egy tökéletesebb formában, egyéni értékben gazdagabban ne kapnánk belőle vissza.

A házasság etikai természetének vizsgálatánál tehát

legelsősorban társadalmi jelentősége a szembetűnő. A társadalom érdekei szempontjából kell következésképen a házasság erkölcsi kötelességeit mindenek előtt megállapítani. Azonban a házasság, mint minden közösség, egyszersmind az egyéniség fejlesztője is, az egyéniség kiegészülésének is természetadta elősegítője. Ez az utóbbi szempont azután az egymásra utalt és egymást kölcsönösen kiegészítő két nemnek, a férfi és női jellem egymásrahatásának a kérdését veti fel s az egymáshoz kapcsolódás tényének, a hitvesi szeretet etikai fontosságának méltatására hívja fel figyelmünket.

Végül a házasságban félreismerhetetlenül megnyilatkozik egy magasabb rendű erőtől való megkötöttség érzete s egyszersmind a lét teljesebbé tételéhez való hozzájárulás tudata. A lét teljessége az Isten. Ő adott életet mindennek, Ő nála jut célhoz s nyugszik meg minden A házassági viszonyban az emberiség mindig megtalálta az istenséghez való vonatkozást, hiszen a házasság a teremtés misztériumának a hordozója, a Teremtő működésének az eszköze. Milyennek gondolta a Teremtő a házasságot, világosan megismerjük Krisztus tanításából. A házasság szentségi méltóságra emelése etikai tökéletességének legszebb befejezése. Etikai szemlélődésünk így a házasság szentségi mivoltának méltatásával zárul le.

A HÁZASSÁG TÁRSADALMI JELENTŐSÉGE.

Egy régi, már az ókori gondolkodóknál előforduló hasonlat az emberi társadalmat úgy jellemzi, mint egy nagy élő organizmust, melynek a családok a sejtjei, alkotó elemei. Amint az emberi szervezet életében a sejtek keletkezése és pusztulása a szervezet felfrissülésének vagy sorvadásának, az életnek vagy halálnak az okozója, épen úgy a társadalom életében egy-egy nép egészségének, életrevalóságának, vagy degenerálódásának, pusztulásának a bekövetkezése alapsejtjeinek, a családoknak életétől függ, melyek minősége szerint alakul ki a népegészségügy, a nemzetek életének, fennmaradásának legfontosabb tényezője.

De amint az ember nem csak test, hanem lélek is, amint az ember értékét nem csak a testi erő mértéke, hanem a lelki intelligencia foka, az erkölcsi magatartás minősége is határozza meg, épen úgy a népegészségügy mellett döntő fontosságú a kultúra számára egy-egy nép lelki alkata, erkölcsi magatartása, melyekből kialakul a közszellem, mely az élet célját minősíti, mely elveket állít fel, feladatokat állapít meg a kifejlődésre törekvő emberi életerők számára. Az elveknek, a társadalmi eszméknek az értéke szerint emelkednek vagy hanyatlanak, fejlődnek vagy elsorvadnak az emberi élet javai, amint

azt a kultúrtörténet évezredek tapasztalata alapján megállapítja.

Régi vita tárgya az, hogyan alakult ki az emberi társadalom? Bármennyire különbözzenek is erre vonatkozólag a nézetek, melyek sokféleségét vetette fel a legutolsó évtizedekben nagy lendületnek indult társadalomtudomány, annyi bizonyos, hogy az emberi természetben rejlik a társulás hajlama, melynek félreismerhetetlen jelét adja a nemi ösztön s az emberi léleknek a vágyakozása a szellemi kapcsolatok megteremtésére, a hajlamok, a vonzódások, erők egyesítésére.

Az egymásra utaltság természetes tényéből születik meg az etika számára az összetartás, a szolidaritás elve, melynek értelmében az egyén nem függetlenítheti magát a társadalom érdekeitől, hanem felelősséggel tartozik önmagáért a köznek, mintahogy önmaga is csakis a társadalmi életbe való belekapcsolódás révén érheti el anyagi és szellemi szükségleteinek kielégítését. Nincs a társadalmi életnek még egy olyan vonatkozása, hol egyén és társadalom szorosabb viszonyban lennének egymással, mint a házasság intézményében. Hiszen a család a társadalmi organizmus sejtje, melynek életképességétől függ az egésznek fennmaradása és fejlődése. S bár a házasság egyéni választás és egyéni hajlamok követése szerint történik, a házassági kötelességek teljesítésében az egyén nem függetlenítheti magát a köz érdekeitől.

A gazdasági liberálizmus követte el azt a súlyos tévedést, hogy a családi kötelességek teljesítését a társadalmi ellenőrzés alól felmentette s az egyéni szabadság körébe utalta. A gazdasági liberálizmus talaján született meg Malthus elmélete, melynek nagy jelentőségű következményei lettek azállamok népesedési mozgalmainak kialakulásában.

Malthus 1798-ban közzéadott «Essay on the Principles of Population» c. könyvében azt fejtegeti, hogy a népesség növekedése nem áll arányban az életszükségletek fedezésének lehetőségével. Amíg ugyanis a népesség növekedése, ha nem áll akadály útjában, a mértani haladvány szabályai szerint fejlődik (2, 4, 8), a létfenntartás eszközei a legjobb esetben ugyanannyi idő alatt legfeljebb a számtani haladvány szabályai szerint növekednek (2, 3, 4). Vagyis, ha háborúk vagy járványok nem apasztják az emberiség számát, kétszáz év leforgása után a szaporodás és a létfenntartás lehetőségei közti arányszám az említett szabály alapján 256 : 9 lesz. Arányosan növekedne ez a különbség folytonosan, egyre nehezebbekké válnának az életfeltételek s végre pár száz év leforgása után a föld egyáltalában képtelen lenne lakóit élelemmel eltartani. Épen azért Malthus a házastársaknak az önmegtartóztatást ajánlja («moral restraint»), illetve óvatosságra inti őket, hogy közre ne működjenek abban, hogy az emberiség túlszaporodásával a létfenntartás lehetetlenné váljon.

A jövendő társadalmi alakulás számára Malthus négy szabályt állít fel. Csak az léphet házasságra, aki képes lesz gyermekeit eltartani. Következőleg a vagyontalanokat ki kell zárni a házasodás lehetőségéből. Mindenféle jóléti intézményt, mely a népesség növekedését szolgálja, meg kell szüntetni. Az állam vonja meg gyámolítását a törvénytelen gyermekektől. A törvényhozás ne kötelezzen senkit sem kényszerházasságra, ha előreláthatólag nincsenek meg a gyermektartás lehetőségei.

Malthus elmélete hihetetlen gyorsasággal ment át a gyakorlatba. Az egyes államok hatóságai egymásután szüntették be vagy szállították le a szegénysegélyeket,

bezárták a gyermekmenhelyeket, megtiltották a házasságot a vagyontalanoknak. A nemzetgazdászok könyveikben magukévá tették Malthus elméletét. Stuart Mill az angol arisztokráciának szemére veti, hogy 12—14 gyermekes családjai vannak s azt a reményét fejezi ki, hogy nemsokára az emberiség arra az erkölcsi belátásra fog jutni, mely a sokgyermekes családot épen úgy elítéli, mint az iszákosságot, vagy bármely más mértéktelenséget.

Malthus elméletéből a legvégső következtetéseket vonják le a neomalthusianisták, kik nem az önmegtartóztatást ajánlják, hanem egyenesen a születések megakadályozását hirdetik. Londonban a «Malthusian League»-be, külön egyesületbe tömörülnek s elveiket lapjukban («The Malthusian») terjesztik. Az egyesület alapszabályainak 5. pontja szerint társadalmi bűnt követ az el, akinek több gyermeke van, mint ahányat nehézség nélkül tudna felnevelni.

Talán Malthus mint teoretikus nemzetgazdász maga sem volt tudatában azoknak a súlyos erkölcsi károknak, melyeket elvei a gyakorlati élet számára jelentenek A malthusianizmus a legerősebb ellentétben áll a természet törvényeivel, az emberi önzésnek és kényelemszeretetnek melegágya s a neomalthusianizmus erkölcstelen tanításában mutatja legszomorúbb következményeit. Azt ugyanis, hogy valaki hány gyermeket képes nehézség nélkül felnevelni, nagyon nehéz az egyéni lelkiismeretre bízni. Nagy igények, fényűző életmód mindenesetre kevesebb gyermek neveltetését engedi meg, mint a munkás, önzetlen, takarékos élet. Vagyis a neomalthusianizmus szerint semmi érdemre sem számíthat a társadalom előtt a sokgyermekes család küzködésben, áldozatban, önmegtagadásban lerobotolt élete. De, hogy ez

az emberi igazságosság legsúlyosabb megsértése, szükségtelen bővebben bizonyítani.

Azonban a malhusianizmus a lehetetlen erkölcsi következtetésektől eltekintve, még mint elmélet sem állhat meg a nemzetgazdaság jelenlegi alakulása mellett. Malthus teljesen önkényesen állította fel a népesség és az élelmezés közötti arányszámot, melyet egyáltalában nem lehet bebizonyítani. De főtévedése abban áll, hogy nem számított a technikai kultúra fejlődésének a lehetőségével, mely a földmívelési és ipari termékek előállításának megkönnyítésével biztosítja a többtermelést s a megnövekedett lakosság ellátási szükségleteinek kielégítését. Megfelelő szociálpolitika korlátozza a munkanélküliség veszedelmét, legvégső esetben pedig a gyarmatosítás nyit életlehetőséget a népesedés szempontjából túlterhelt területeknek. Hiszen még a földnek kb. háromnegyed része műveletlen terület, mely bőséges lehetőséget nyujt az emberiség terjeszkedésének és a létfeltételek megszerzésének.

A modern nemzetgazdaságtan már túlhaladta azt az álláspontot, hogy a malthusianista felfogást tekintse a népesedési mozgalmak irányító elvének. Ez nem az életnek, a fejlődésnek, hanem a degenerálódásnak, a pusztulásnak az elve; a modern államoknak pedig az az egyik legfontosabb feladata, hogy a népesség életerőit fokozzák s a faj hanyatlását megakadályozzák. A népesség számának normális növekedése biztosítja egy-egy ország ipara és kereskedelme számára a munkaerőt, sürgeti egyszersmind a termelés fokozását s a nemzetközi viszonylatokban fenntartja a történelmi jogok alapján szerzett helyét. Érthető tehát, hogy a fajfenntartás, az utánpótlás kérdése legnagyobb jelentőségű a nemzetek életében.

Az utánpótlás, a fajfenntartás hygiéniájára vonatkozólag legújabban a nemzetgazdaságtannak értékes adatokat nyujtanak a biológiának az emberi átöröklés törvényeinek megfigyeléséből vont következtetései. A világra jövő gyermek már kész diszpoziciókat, hajlamokat hoz magával, melyeket szüleitől örökölt. Az emberi képességek nagy része nem szerzett, hanem öröklött. Elsősorban öröklődnek a testi tulajdonságok, de amellett a lelki tehetségek is (Ribot). Nem abban az értelemben, mintha a gyermek a lelket is szüleitől kapná, hiszen a lélek minden emberi egyedben önálló, individuális létező, hanem az *idegrendszer*, a *lélek műszere*, mely szintén a csirasejtből formálódik, képezi azt a kapcsolatot, mely a gyermek és a szülők lelki tehetségeinek hasonlóságát megteremti. Az átöröklés ténye, mely — mint Mendel törvénye igazolja — különböző változatokban nemzedékeken keresztül kimutatható, megteremtője lett a biológia egy új ágának, az eugenikának, vagy fajegészségtannak, mely azokat az előfeltételeket vizsgálja, melyek a faj immunitását biztosítják s életerőit fokozzák.

Az átöröklésnek a fajfenntartásban való nagy jelentősége érlelte meg Ehrenfels különleges társadalmi reformeszméit. Ő a házasságot inkább a fajegészségügy gátlójának, mint elősegítőjének tartja. Sokszor beteg emberek kerülnek össze, kik nemzedékeken keresztül utódaikban megsokszorozódva teszik *életképtelenné* a faj fejlődését. Ehelyett a társadalomnak is a kiválasztódás alapjára kellene helyezkednie, ami a természet életében már régen kimutatható s a monogámia által a faji érdekeket mesterségesen rontó korlátozásokat eltörölve, lehetővé kell tenni, hogy az egészséges férfiak poligám hajlamaikat a faj érdekében mennél inkább kielégíthessék.

Azonban a poligámia ezen modern hirdetőjének elvei méltó ellenkezésre találtak az eugenika legújabb kutatóinak, a német Muckermannak és Hoffmann Géza hazánkfiának világszerte köztekintélynek örvendő munkáiban, kik reámutatnak a fajegészség igazi forrására: a tiszta családi életre, a természet törvényeihez való hűségre. A poligámia nem segíti elő a faj növekedését, még kevésbbé biztosítja a faj minőségben való fejlődését.

Bizonyos, hogy a szülők egészségi állapota döntő fontosságú az utódokra. Minden házasságra lépő férfinak és nőnek tudatában kell lennie felelősségének. Azonban a gyermek világrajöttével még nem szűnik meg a szülők kötelessége, hanem a gyermek gondozást, nevelést igényel, ami csakis a szülők együttmaradásával biztosítható. Csak a materializmus elveitől egészen elvakult elmék veszíthetik el figyelmük elől a családi gyermeknevelés fontosságát. A materialista fajegészségtani teóriák szerint a gyermeket pár hónap után el kellene szakítani anyjától, a szülők szétválása után az állam venné gondozásába. De semmiféle materialista filozófia nem lesz képes megváltoztatni a természet rendjét, mely a nőre, az anyára bízza a gyermeknevelés feladatát. Az anyaság ösztönös, elnémíthatatlan fájdalma sír fel «Az ember tragédiája» Évájának, az örök asszonyi típus megtestesítőjének ajkán, mikor gyermekét tőle elszakítják:

«Oh gyermekem! hisz én tápláltalak
Szívem vérével. Hol van az erő,
Mely a szent kapcsot elszakítani bírja?
Lemondjak-é hát rólad mindörökre,
Hogy elvessz a tömegben és szemem
Fürkésző gonddal hasztalan keressen,
A száz egyenlő idegen között?»

«Szent kapocs» az, mely az anyát gyermekéhez fűzi. Semmiféle emberi hatalom nem tépheti azt büntetlen szét! S mivel az anya elválaszthatatlan gyermekétől, az anyaság ezen természetes ténye a legvégső, természettől meghatározott alapja a házasságnak, a férfi és nő tartós együttmaradásának. A gyermekét gondozó nő maga is kíméletre, gyámolításra, szeretetre szorul. Ezt van hivatva megadni a férfi hűsége, ki munkájával megkeresi azt, ami a nő eltartására, a gyermekek nevelésére szükséges.

De épen a fajegészség szempontjai is a szülők együttmaradását kívánják. Hiszen a gyermek az átöröklés törvényei szerint a szülők hajlamait, képességeit hozza magával. A családokban az apáról-fiúra szálló képességek értékes javai a nemzetgazdaságnak, hol a munkafelosztás elve érvényesül, hol az emberek nemcsak mint tömeg jönnek számításba, hanem mint egyéniségek, egyéni rátermettségük, egyéni képességeik szerint bizonyos munkaellátásra vannak hivatva. A családok története érdekes adatokat szolgáltat egy-egy nagy hivatás, kiváló művész, zseniális tudós, ügyes kereskedő öröklött képességeinek kimutatásában. De az öröklött képességek nem fejlődnek ki mindig szükségszerűen, hanem a legtöbb esetben fejlesztésre, gondozásra szorulnak. Ezeknek a tehetségeknek nevelésére, fejlesztésére a szülők a leghivatottabbak, akik gyermekeikben önmagukra ismernek s önmaguk mintájára formálják, nevelik őket. A szüleitől elszakított gyermekben a közös, intézeti nevelés tönkreteszi a fejlődő egyéniséget, már pedig minden józan szociológia kénytelen elismerni, hogy a társadalomnak nagyobb szüksége van egyéniségekre, mint tömegemberekre. Nemcsak a mennyiség, hanem

az egyedi minőség is jelentős szempont a társadalom számára.

A családi nevelés az állampolgári kötelességek legbiztosabb előiskolája. A családban nem a külső fegyelem, hanem a vérségi kötelék, tehát a szociális érzület kialakulására a legtermészetesebb vonatkozás tartja össze az egyéneket. A szülők iránti tisztelet megalapozza a gyermeki lélekben a tekintély szükségességének a tudatát, mely minden társadalomban nélkülözhetetlen alap a szociális rend fenntartására; az egymáshoz való alkalmazkodás, az egymáson való segítés kötelessége fejlesztője az altruista érzelmeknek s megfékezője az egoizmus mértéktelen és antiszociális hajlamainak; sőt még az élet gondjainak, a kenyérszerzés nehézségeinek a látása sincs eredmény nélkül a gyermek számára, mert mélyíti benne azt a meggyőződést, hogy a társadalom mindenkitől munkát kíván s csak a kötelesség szorgalmas és lelkiismeretes teljesítésével biztosíthatja az ember boldogulását. Mindez próba, tapasztalatszerzés, nevelés, előkészítés a társadalmi élet számára, hol nem valami «szerződés» biztosítja az államok boldogulását, hanem a szociális jóindulat, az összetartozandóság tudata, az egymásra utaltság belátása, az egymáson segítés kötelességének az öntudata mélyéről fakadó ösztönzése, a lelkiismerettől sugalt felelősségérzet: tehát olyan mély etikai erők, amiket csakis az egyéni nevelés, az erkölcsi ráhatások, a szülő és a gyermek közötti bizalmas, bensőséges kapcsolat útján lehet az emberi lélekben megszilárdítani.

Azt, hogy sok szülő nem ért a gyermekneveléshez, vagy hogy az élet gondjai úgyis annyira lefoglalják, hogy nem marad ideje a gyermekekkel való foglalko-

záshoz, még nem lehet döntő bizonyításképen felhozni a családi nevelés ellen. Mert hiszen öreg hiba, ha a szülők nem értenek a gyermekneveléshez. De ennek nem az a megoldása, hogy a szülőket tehermentesítjük gyermekeiktől, hanem az, hogy minden szülő erkölcsi kötelességének ismeri el, hogy a természet rendje szerint ő a gyermek leghivatottabb nevelője s iparkodik magát ebben a kötelességében mennél jobban tökéletesíteni. Ami pedig az anyagi gondokkal való megterhelést illeti, az egészséges szociálpolitikának minden lehetőt meg kell tennie a gyermekes családok megélhetésének a megkönnyítésére. Vagyis nem a szocializálás, hanem a családi élet védelme és erősítése az az eszköz, mely az állam boldogulását biztosítja. Bizonyos, hogy mindamellett akár a szülők hanyagsága, akár a megélhetés mostohasága miatt olykor kénytelen a társadalom a gyermeket a szülőktől elválasztani. Ez azonban csak a kényszerítő körülmények szülte kivétel, melyet nem lehet általános szabálynak felállítani.

A faj egészségének és fejlődésképességének tehát a család a legbiztosabb alapja. A családi élet szempontjából állapítja meg Muckermann az eugenika elveit, midőn a házasságra lépésnél mindkét fél részéről megkívánja a lelki és testi egészséget, mint legbiztatóbb jeleit a jövendő boldogulásnak, a házasságban pedig a hűségnek és a kíméletes szeretetnek a követelményeit hangsúlyozza. A hűség mindkét fél részéről egyaránt kizárja a házasságonkívüli viszonyt, melynek megszegése a család egészségére sokszor beláthatatlanul súlyos következményekkel jár. A kíméletes szeretet pedig az érzékiség megfékezését s az ösztönnek a józan ész vezetése alá való rendelését írja elő.

Az egészséges családi élet természetes következménye a faj számban és minőségben való gyarapodása. A menynyiség és minőség között Hoffmann Géza szoros összefüggést állapít meg. Az átöröklésnél ugyanis nagy szerepet játszik a variáció törvénye, mely szerint a szülők tulajdonságai nem minden gyermeken egyformán, hanem különböző mértékben jelentkeznek. Ha a családok kevés gyermekkel rendelkeznek, kevesebb lehetősége van a ritka jó változatok világrajövetelének s a népesség csökkenésével a statisztika bizonysága szerint épen a legértékesebb elem megy veszendőbe s helyüket átlagos vagy átlago naluli egyedek foglalják el.

A születések csökkenése tehát nemcsak számban, hanem minőségben, értékben is apasztja a társadalom erejét. Az elnéptelenedés a modern társadalom betegsége, mely minden országban tapasztalható. A magyarországi viszonyokról Pezenhoffer Antal pár év előtt megjelent, nagy alapossággal megírt könyve tájékoztat («A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására»), mely szomorú bizonyítékokat szolgáltat arra nézve, hogy a magyar nép, különösen a református vallású lakosság, az egyke terén más államok népével összehasonlítva, szinte a legelsők között foglal helyet. A legutolsó évek viszonyait tekintve pedig, amint Schneller Károlynak a Magyar Statisztikai Szemlében nemrégiben megjelent Csonkamagyarországról szóló kimutatásából látható, a magyarság elnéptelenedése annál is inkább aggasztó tünet, mert a bennünket körülvevő utódállamok lakosságánál mindenütt kedvezőbb a születési arányszám.

Jól tudjuk, hogy a születések csökkenésében nagy része van a trianoni béke következtében beállott áldat-

lan viszonyoknak, melyek megnehezítik a megélhetést, bizonytalanná teszik az életet. De hogy az erkölcsi érzék hiányának is jelentékeny része van ezeknek a viszonyoknak a létrejöttében, bizonyítja az a körülmény, hogy az egyke Tolnában, Baranyában, Somogyban és a Tisza-vidék jómódú népénél mutatkozik a legnagyobb mértékben. Hasonló helyzetet találunk a városi lakosságnál. A gyermektelenség nem annyira a szegényebb osztályok közt terjed, mint inkább a jómódú polgári családok betegsége.

Minden magyar ember lelkében él a jobb jövőnek a reménye. Azonban ez a jó reménység kevés megerősödést kaphat ezeknek a szomorú viszonyoknak a láttára. Mert annak bizonyítására igazán nem szükséges a nemzetgazdaságtan 'különösebb ismerete, hogy annak az országnak az ereje, hol az egyke pusztít, hol két ember után csak egy marad vissza, évről-évre hanyatlik. De még a két gyermekes családok sem fejlesztik a nemzet erejét. Mert hiszen ebben az esetben is legfeljebb csak a meglevő erők megtartása van biztosítva, de a faj megerősödéséről, fejlődéséről nincs gondoskodás.

Az anyagi károknál azonban nem kisebb az erkölcsi kár, melyet a gyermektelenség a társadalomra hoz. Mert ahol a házasság természetszerinti célja nem valósulhat meg, ott igazi boldog, családi élet sem lehet. Gyermek nélkül nem találja meg a nő a családban az egyéniségének megfelelő hivatást; a férfi küzdelmének, fáradozásának sincs sok értelme, mikor nincs, ki örökölje nevét, nincs ki folytassa azt, amit megkezdett, megtartsa azt, amit nagy fáradozások árán megszerzett. Igy megcsökken a munkakedv, üressé, fáradttá, céltalanná válik az élet. Az «egyetlen» gyermek nevelése

pedig közismert dolog, hogy milyen elkényeztetéssel történik. Semmi sem teheti annyira szerencsétlenné az ember életét, mint egy olyan nevelés, mely nem számít a valóságos élet feladataival. De nem látjuk-e nagyon sokszor, hogy a féltékeny gonddal, nagy elkényeztetés mellett felnevelkedett ember, a jellem edzettségének hiányában, nagy igényei mellett könnyelműen elpazarolja a reáhagyott vagyont s az egykerendszer voltaképeni célja teljesen meghiúsul: anyagi jólét helyett tönkrejutás, erkölcsi megrokkanás következik be.

De ha nem is következik be a legrosszabb: a szándékosan gyermektelen vagy kevésgyermekű családokban elkerülhetetlenül felülkerekedik az elkülönülésre, visszavonulásra, függetlenségre való hajlandóság. A gyermekek révén ugyanis mindmegannyi új viszonynak a szálai szövődnek a társadalomhoz is, ennek hiányában pedig csökken az érdeklődés, a közösségbe való beletartozandóságnak a tudata is. Így azután mindinkább egy olyan társadalom alakul ki, melynek tagjai legfeljebb csak egy kényszerűségből összetartozó tömeget képeznek, azok a vonatkozások egyre megfogyatkoznak, melyek az egymásért érdeklődő, egymást segítő, egymásért dolgozó erkölcsi közösségnek a formáját alakítják.

Az elnéptelenedés nem magában álló jelenség, hanem szoros összefüggésben áll egy másik társadalmi bajjal: a házassági válással. Sajnos ezen a téren a gyors emelkedés tekintetében Magyarország legújabban világrekordhoz jutott. Semmiesetre sem olyan eredmény, amivel érdemes volna dicsekednünk! A válásokra vonatkozólag a «Társadalomtudomány» egyik 1925. évi füzetében Laky Dezsőtől jelent meg igen nagy figyelemre méltó kimutatás. Eszerint 1895-ig bezárólag, midőn még a

polgári házasság nálunk nem volt bevezetve, 100,000 törvényes házasságra 32·5 elválás esett. A következő tíz év folyamán az arányszám 57-re emelkedett, a háború előtt közvetlenül 152 volt. Három évvel a háború után (1921/22) az arányszám megháromszorozódott s 415-re ugrott. Az elválások tekintetében mindig szomorú képet mutatott az ország. Hiszen míg a nagyvárosokban bővelkedő Anglia lakóinál 1895-ben csak 9 volt az arányszám, nálunk már akkor is csaknem a négyszeresét mutatta! A legutolsó években bekövetkezett katasztrófális emelkedéssel pedig Csonka-Magyarország még a válásáról híres Amerikát is messze fölülmulta, hol tíz év leforgása alatt 75%-kal emelkedett a válások száma, míg nálunk csaknem ugyanannyi idő alatt 300%-kal!

Bizonyos, hogy a házasság ügyének szomorú alakulására nagy befolyással volt a háború s az azt követő zavaros viszonyok. De nem hagyhatjuk az okok mérlegelésénél figyelmen kívül azt az erkölcsi könnyelműséget sem, amellyel az emberek épen a könnyü válási lehetőségre való tekintettel házasságra lépnek s a legkisebb ok alapján rögtön válásra gondolnak. Pedig a válás — eltekintve a házastársakat egyénileg érintő következményektől — a társadalomra nézve is nagy szerencsétlenség. A válás megakadályozza a gyermekek családi nevelését, mely részükre nélkülözhetetlen; megszakítja a családokban élő értékes tradiciók folytonosságát, csökkenti a felelősségérzetet, elismeri az önzés és a fegyelmezetlenség jogosultságát s így a legantiszociálisabb hajlamoknak szerez érvényesülést. Végül ami a társadalomra leghátrányosabb: a válás lehetősége szolgáltatja a legközelebbi okot az elnéptelenedésre. A válás lehetősége miatt nem vállalják sokan a szülői köteles-

ségeket, hogy gyermekek ne akadályozzák a házasság felbontását. Többgyermekes családban a válás csak a legritkább esetekben fordul elő.

Ezek a szomorú eredmények eléggé bizonyítják, hogy a válás lehetősége nem jár szociális haszonnal, amint azt hirdetői folyton hangoztatják, hanem mérhetetlen károkat okoz! Naquet szerint, aki a francia parlamentben a válásról szóló törvényjavaslat főszószólója volt, a válás véget fog vetni sok kényszerházasságnak, meg fogja szüntetni a törvénytelen gyermekek társadalmilag megvetett osztályát, másrészt pedig a felbontás lehetősége csak nyomatékosabban fogja sürgetni a házassági kötelességek teljesítését úgy, hogy végeredményben sokkal kevesebb házasság fog felbomlani, mint amennyi a felbonthatatlansághoz való merev ragaszkodás mellett szétzüllik. Azonban a franciaországi állapotok a valóságban épen az ellenkező eredményt hozták meg, mint amit az elmélet igért. Az az érv, hogy a társadalomra mindig jobb egy felbontott, mint egy szerencsétlen házasság, nagyon viszonylagos értékű. Ki tudná azt bebizonyítani, hogy a román katholikus államokban: Olaszországban, Spanyolországban, ahol polgárilag sem lehet felbontani a házasságot, több a szerencsétlen házasság, mint a világ más államaiban? Közismert az olasz családok nagy népessége. A népes család mindig a szerencsés házasélet bizonysága. A valóság tehát az, hogy a házasság felbonthatatlansága mellett több komolysággal, érettebb megfontolással lépnek az emberek életszövetségre s a házaséletben jelentkező nehézségeket is több lelkierővel, nagyobb türelemmel vállalják, mint mikor folyton kísérti őket a gyors és könnyű válás lehetősége.

Bizonyos, hogy adódhatnak elő esetek, melyek lehe-

tetlenné teszik a házastársak együttmaradását. Ilyenkor megengedhető a házastársak szétválása. A szétválás megengedettségével azonban még nem adjuk fel a felbonthatatlanság elvét. A kettő között nagy különbség van. A házasság felbontása a házastársak teljes felszabadítását jelenti a házassági köteléktől, bármelyik fél új házasságra léphet. A szétválasztás ellenben csak az együttéléstől ment fel, a házasság jogilag továbbra is fennáll.

Első pillanatra úgy látszik, mintha a válás új házasság megengedettsége nélkül sokkal szerencsétlenebb, károsabb elv lenne, mint a házasság teljes felbontása új házasság lehetőségével. Míg ugyanis a felbontás után mindig megvan a lehetősége egy újabb, szerencsésebb házasságnak, addig az elválasztott, de új házasság reményétől megfosztott ember előtt el van zárva a boldogulás útja. A társadalomnak pedig nem lehet az érdeke, hogy tagjai közt sok boldogtalan, célját vesztett ember legyen, hanem mennél több ember boldogulását kell lehetővé tennie.

Azonban mélyebben tekintve a dolgot, más eredményre jutunk. Ha egyszer kijelentettük a felbonthatóság elvét, lehetetlen kellő szabatossággal megállapítani azokat az okokat, melyek komolyan megindokolják a házasság felbontását. Bizonyos, hogy a házasságtörés miatt — már csak a méltányos etikai ok alapján — felbonthatóvá kellene tenni a házasságot. De hát más okok nem teszik épen olyan jogosan felbonthatóvá? Gondoljunk a házastársi kötelességek hanyag teljesítésére, a rossz bánásmódra, a hosszantartó, ragályos, gyógyíthatatlan betegségekre, az anyagi romlásra, — vajjon ezek mind nem képezhetnek-e szintén elegendő okot a

házasság felbontására? Így azonban lehetetlen lesz megtalálni azt a határt, hol még tényleg komoly ok hozható fel a házasság felbontására. Hiszen mindenki a saját baját ítéli a legsúlyosabb oknak arra, hogy házasságát felbonthassa.

A felbontást megengedő törvény — amint a gyakorlat bizonyítja — nem is képes a határt megtalálni s így oly sűrűn kell megítélni a házasság felbontását, hogy a gyors és könnyű válás épen az ellenkező eredményt éri el, mint amit a törvény voltaképen szándékol. A felbontást megengedő törvény értelme kétségtelenül az, hogy új házasság révén mennél több ember számára tegye lehetővé a szerencsés házasságot. A valóságos helyzet pedig az, hogy a válási okok nagy számának megengedettsége mellett — melyek a felbonthatatlanság elvének feladásával szükségképen bekövetkeznek — annyira meglazul a házassági kötelék, hogy egyre nagyobb lesz a szerencsétlen házasságok száma.

A házasság szerencséjének a titka nem az új kísérletek lehetőségében, hanem az erkölcsi meggyőződés komolyságában rejlik. A gyakorlati élet eléggé bizonyítja, hogy a második házasság sem mindig szerencsés, sőt a harmadik, a negyedik sem hoz áldást! Ezzel szemben, ha a második házasság lehetősége nem forog fenn, a felek a lépés komolyságának tudatában, a következmények alapos mérlegelése mellett kötnek házasságot, mindinkább csökken a tiszavirágéletű, ötletszerű kötések száma s ennek következtében a válások is annyira megritkulnak, hogy a válás kivételszámba megy.

A társadalmi elveknek mindig a nagy többség s nem a kivétel érdekei szerint kell igazodniok. A társadalom nagy egyetemességének pedig az az érdeke, hogy a

házasság ne csak múló viszony, hanem tényleges családalapítás, sejtépítés legyen, mely fejleszti, erősíti a társatársadalmi organizmust. Ez pedig csakis a férfi és a nő tartós, háborítatlan életközössége mellett érhető el, vagyis csak akkor, ha a házasságot intézményesen felbonthatatlannak ismerjük el.

Mindenesetre nagy részvétet érdemelnek azok, kik alapos megfontolás ellenére is csalódnak reményeikben s házasságuk szerencsétlenné lesz. De minden hivatás, mely nagy érdekeket szolgál, az áldozat könnyben, szenvedésben megtisztuló özönén keresztül emelkedik fel az erkölcsi nagyság magasztos fenségébe. A házasság is élethivatás s a házasságban megtestesülő erkölcsi eszmét az magasztosítja fel a legnagyobbra, kinek a legnagyobb áldozatot kell érte hoznia. A harctéren elesett katona, ki nem éri meg a győzelem napját, a győzelem érdekében áldozza fel életét. Minden igazságosan gondolkodó ember hősnek tartja még akkor is, ha a cél, melyért harcolt, nem juthatott diadalra. Az áldozat sohasem hiábavaló! Csak a könnyelmű, felületes ember látja annak, aki mindennek az értékét a pillanatnyi eredmény mértéke szerint, az egyéni haszon szemszögéből ítéli meg. De a mélyebben járó tekintet az áldozatban heroikus erők vajudásából egy szebb, értékesebb, megtisztult világ megszületését látja, a kötelességteljesítésnek, az elvhűségnek, az igazság szolgálatának idők és emberek ízlésétől független, örökérvényű, örökértékű megvalósulását.

A házasságban látszólag célt nem ért ember szenvedése sem hiábavaló, nem értelmetlen. Csendes fájdalma a házasság nagy erkölcsi méltóságának ékesen szóló hirdetője. S látszólagos boldogtalanságával, mely az új

házasság lehetőségétől megfosztja, sokkal nagyobb hasznára van a társadalomnak az etikai életfelfogás kimélyítésében, mint az, aki házassága könnyelmű felbontásával megingatja a házasság komolyságába vetett hitet.

Tekintve azokat a nagy érdekeket, melyek a házasság révén a társadalmat érintik, felmerül még végül az a kérdés is, hogy vajjon a házasság szociális kötelesség-e? Bizonyos, hogy a társadalom nem méltányolhatja azok felfogását, kik csak önzésből és kényelemszeretetből tartózkodnak a házasságtól. De viszont lehetnek körülmények, midőn épen a társadalom érdeke kívánja meg a házasságtól való tartózkodást. Testi vagy lelki egészség szempontjából alkalmatlan emberek házassága bizonyára nem lehet társadalmi érdek.

Másoknál viszont a hivatás természete javasolja a társadalom szempontjából a házasságtól való tartózkodást. Így az egyház társadalmi érdekből is kívánja meg a papság és a szerzetesek nőtlenségét, Szent Pál apostol programmját állítva eléjük, ki «mindenkinek mindene» akart lenni. Minden igazságosan gondolkodó ember elismeri, hogy a lelkivezetés, nevelés, betegápolás, szegénygondozás terén működő papság és szerzetesek nem kevésbbé tesznek a társadalom számára hasznos szolgálatot, mint a családapák és a családanyák. Természetesen a materialista nemzetgazdászok az egyházi cölibátust, mint a népesedés korlátozóját, nagy társadalmi kárnak tartják. Azonban eltekintve attól, hogy a papság és a szerzetek milliós lakosságú országok népének csak csekély töredékét képezik, a cölibátus által előállott népesedési veszteség arányba sem hozható azokkal az etikai és szociális előnyökkel, melyeket a cölibátus épen a társadalom számára jelent.

A HŰSÉGES SZERETET.

KÉTSÉGTELEN, hogy a társadalom szempontjából a házastársak tartós, felbonthatatlan életszövetsége kívánatos. Azonban a házasság nemcsak társadalmi szempontokat szolgál, hanem elsősorban két embernek egymáshoz való viszonyára vonatkozik. Az egyéni boldogságot pedig bizonyára nem lehet a társadalmi érdekek függvényének tekinteni. Bármily nagy érdekei is fűződjenek azért a társadalomnak a házasfelek együttmaradásához, ezt csak akkor követelheti jogosan, ha férfi és nő között tényleg kifejlődhetik olyan bensőséges viszony, mely a házassági köteléknek «holtomiglan-holtáiglan» való megmaradását biztosítja.

De hát van-e manap még ilyen sírig tartó hűséges szeretet? Nem tartozik-e a régi romantikus idők letünt emlékei közé?

Schopenhauer a sírig tartó hűséget utópiának tartja. Merészen arra vállalkozott, hogy vizsgálat alá vegye a szerelemnek a maga gazdagságában, színezetének tömörségében olyan nehezen meghatározható tartalmát, mely a lélektani analizis számára a tiszteletet parancsoló tartózkodás álláspontját ajánlja. Azonban Schopenhauer el akart úszni a szerelem misztikus alakjáról minden homályt. De mikor a misztikum elleni harcában a kritikus filozófus fényszóró lencséjével átvilágított az érzelmek leg-

nagyobbikának lényén, épen a legfinomabb árnyalatok tüntek el kutató tekintete elől s így nagyon hiányossá vált az az ultrarealisztikus leírás, amelyben kutatásának eredményét összefoglalja.

Schopenhauer szerint a szerelem a faj géniuszának pajzán játéka az egyeddel. «A faj géniusza általában hadilábon áll az egyének védő szellemeivel, ellenségük és üldözi őket és mindig készen áll, hogy céljai keresztülvitele érdekében az egyén boldogságát irgalmatlanul szétrombolja; sőt néha már egész nemzetek jóléte is áldozatul esett szeszélyeinek... Mindennek az az alapja, hogy a fajnak, létünk benne gyökerezvén, közelebbi s korábbi joga van ránk, mint az egyénnek; ezért az ő ügyei emezeket megelőzik. Érezték ezt a régiek, amikor a faj géniuszát Kupidóban személyesítették meg, egy gyermeki külseje dacára ellenséges indulatú, kegyetlen s ezért hirhedt istenben, egy szeszélyes, zsarnoki démonban, aki azonban ura isteneknek és embereknek... Gyilkos nyíl, vakság és szárnyak: ezek az attributumai. Az utóbbiak állhatatlanságát jelzik; ez rendszerint ama kiábrándulással együtt következik be, amely a kielégülés következménye. Mivel ugyanis a szenvedély oly ábrándon nyugodott, amely azt, aminek csak a faj számára van értéke, az egyén számára tüntette fel értékesnek, minélfogva a faj céljának elérése után az illuziónak szét kell foszlania»

Eszerint tehát a nemek kölcsönös vonzalma, melyre egy emberélet minden reménysége, minden bizakodása akar, felépülni, ingatag talaj, mely romba dönti a légvárakat amiket naiv lelkek reá építenek. Az életfogytigtartó, megosztott boldogságnak a képe, mely az ösztön homályos vonzalmában oly csalogatóan igérkezik, szét-

foszlik a faj vágyának lecsillapodásával. S ha még legalább állandó volna az ösztön iránya, de a legtragikusabb, hogy a faj vágyakozása kiszámíthatatlan szeszéllyel űzi, bujtogatja mindig új kalandokra az egyént, a férfit még inkább, mint a nőt, ki mint anya védelemre, oltalmazóra szorul s így helyzetének kényszerűsége köti a viszony állandóságához. Az ösztön kívánságának folyton váltakozó tárgya, a férfi és a nő ösztönének ellentétes iránya, reménytelenné teszi két ember számára a boldog együttélés lehetőségét s csakhamar be kell következnie annak az időpontnak, mikor a külső körülmények kényszerűségéből fenntartott együttmaradásból megszületik mindaz a hazugság és képmutatás, kín és gyötrelem, amit Tolstoj oly sötéten fest.

Jóval Schopenhauer előtt, már az ókorban Plato elméjét is foglalkoztatta az erosz problémája. De Plato egészen más eredményre jutott, mint a XIX. század pesszimista bölcse. Az erotikus ösztön Plato szerint önmagában véve «sem nem nemes, sem nem alávaló, hanem helyesen irányítva nemes, ellenkező esetben pedig alávaló.» Következőleg az erosz kánonját így határozza meg: «A minél nemesebbet, kiválóbbat illik szeretni, még ha nem is oly szép, mint más. Aljas az olyan közönséges szerető, aki inkább gyönyörködik a testben, mint a lélekben, aki nem is állhatatos, mert mihelyt az imádott test elvirul, hirtelen eltünik, megszégyenitve sok szavát és igéretét. A nemes jellem egész életen át híven szeret, mert állandóval egyesült.»

Plato az eroszban hihetetlen lendületnek az erejét figyeli meg. Nem marad meg az érzéki szépségnél, hanem a lelket az alacsonyabbtól a magasabbhoz, az ösztönös vonzódástól a tisztább érzésekhez segíti. Ez a platói meg-

látás, mely az eroszban a fölfelé törekvés, a megnemesülés vágyát figyeli meg, teszi lehetővé a kapcsolatot az erosz és az étosz között, a szerelem és az erkölcs között s adja meg annak a lehetőségét, hogy a hitvestársak egymáshoz való viszonyát etikai megfontolás tárgyává tehessük. A kérdés erkölcsi beállítását teszi lehetővé továbbá az a finom lélektani megkülönböztetés is, melyet már a régiek tettek a szeretet gyüjtőnéven összefoglalt annyira változatos és sok irányú érzelemnek, a hitvesi szeretet szempontjából igen fontos kétféle megnyilatkozása: a követelőző és az adakozó szeretet között. Míg az önző szeretet vak és ösztönös s mindent önmagának kíván, kíméletet és belátást nem ismer, addig a baráti szeretet szellemibb természetű: az együttérzés melegségében született jóakaratú, adakozó készsége a léleknek, mely a magáét kész mással megosztani, mely máshoz részvéttel van s másnak javát iparkodik előmozdítani. A szeretet mindkét irányú megnyilatkozása az emberi lélek természetes sajátsága.

A hitvesi szeretet a legkülönbözőbb lélektani adottságok összesége. A faj és az egyén érdeke, ösztönös vonzalom és tudatos átélés egyesülnek benne. Azonban mindezt az egyéni öntudat egy sokkal harmonikusabb egységbe olvasztja össze, mintsem azt Schopenhauer gúnyos pesszimizmusa állítja.

Schopenhauernak kétségtelenül igaza van, ha a szerelemben az egyénen túllendülő metafizikai tendenciát meglátja s az is bizonyos, hogy a szerelem végeredményben a faj céljait szolgálja és a nemek biologiai egyesülésére törekszik. Csakhogy a faj ezt az akaratát az egyénnel szemben korántsem érvényesíti oly kegyetlen erőszakkal, hogy szabad elhatározását teljesen megsemmi-

sítené s az ösztönök játékának szabad prédájává tenné. Schopenhauert vizsgálódásában elfogulttá tette metafizikájának a vak, céltalan akarat monizmusát valló elve, ami által tekintete annyira elveszett az általános, egyetemes nézőpont síkján, hogy a természetnek az egyénekben differenciált s oly változatos gazdagságot felmutató megnyilvánulásai teljesen figyelmén kívül maradtak.

A természet az egyénekben az egyéni sajátságok lehetőségei szerint valósul meg, úgy hogy nincs a világegyetemnek két teljesen megegyező egyede, minden egyed egy «individium ineffabile», egy önmagában álló egész, kiben a közös természet az egyéniség vonásaiban rajzolódik ki. Olyan vonásokban, melyek az egyének között hasonlóságot mutatnak s melyek megadják a lehetőségét az elvonásnak, az absztrakciónak, annak, hogy egyénektől elvonatkoztatva általános képét adhassuk a dolgoknak. De minden általánosítás egyszersmind a tartalom gazdagságának a megszorítása, vázlatos ábrázolás, mely csak homályosan utánozza a valóságos, annyi sok finom árnyalat egységéből összetevődött képet.

Az emberben minden jelenség az egyéniség eredeti, utánozhatatlan élményében játszódik le. Ezért van, hogy a lelki élet megnyilvánulásait korántsem lehet olyan szigorúan szabatos törvényekben kifejezni, mint amilyenek a fizikai világ törvényei. Minden ilyen kísérlet groteszk és komolytalan maradt. De alig van az egyéniség érvényesülésének valahol oly tág tere, mint a szerelemben, mely a legegyénibb élmények egyike. Milyen nagy különbségeket találunk, ha csak egy-két erkölcsi típust képzelünk magunk elé! Más a tiszta érzésű leány szerelme s más az erotikus nőé, más a munkás, tevékeny férfié s más a léha gondolkozású világfié.

Stendhal romantikus leírása, legújabban pedig Stern tisztán az érzéki élet felületén mozgó vizsgálódása épen olyan kevéssé veszi figyelembe a szerelemnek az erkölcsi egyéniség sajátságai szerinti módosulását, mint Schopenhauer. Pedig a szerelem is osztozik az erős érzelmeknek abban a közös sajátságában, hogy szétömlik az egész egyéniségen s átivódik az érzelmi szférából az akarati, gondolati világba.

S ha az öntudatos megfigyelés számára már könnyebben hozzáférhető tehetségekbe való áthatolásával befolyásolja is ezeknek a tevékenységét, de viszont meg van annak a lehetősége is, hogy az értelmi világ fénye bevilágítson a homályos vonzalom rejtekeibe, s hogy a szerelmet, mely az egész ember élménye, az egyéniség a saját jellemének formájához alakítsa. Schopenhauer elmélete tehát csak a fejletlen egyéniségre érvényes, de nem áll a következetes jellemre.

Ha a szerelem kizárólag a faj érdekeit szolgálná, úgy az egyéni vonzalomnak mindig össze kellene esnie a faj érdekeivel s a faji érdekek nélkül nem létezhetne a szerelem. A valóságban azonban olyan szerelem is van, melyből a fajnak közvetlen haszna nincsen. A gyermekifjú szerelme — abnormis esetektől eltekintve — nem szolgál faji érdekeket, sőt a legtisztább platoi szerelem sem, mely kedvesét az angyalnak, tündérnek, virágnak, tehát a földöntúli, érintetlen szépség testet öltött mintájának látja s mi sem idegenebb részére, mint az, hogy ezt az érintetlen szépséget csak egy érzékies gondolattal is elhalványítsa. Hány fiatalembert tartott meg már az erény útján s őrzött meg nagy bukásoktól egy tiszta leány nemes szerelme! S egy csendes szerelemnek nyugodt békessége tartja össze az élet küz-

delmében egymás mellett megöregedett férfit és nőt, kik egymásban nemcsak a faj érdekeiből összekötött individiumokat ismerték meg, hanem felismerték egymásban egyéniségük kölcsönösen kiegészítő részét s ez a lelki kiegészülés harmonikussá tette számukra az életet. Ennek megszüntével pedig az özvegyi elárvultság bánata borul lelkükre.

Végeredményben tehát szükségünk van a fogalmak tisztázására. Hiszen a «szerelem» az érzelmek legtarkább változatait jelenti. Elismerjük, hogy van léleknélküli, ösztönös szerelem, melyre ráillik Schopenhauer jellemzése: vak, szeszélyes, zsarnoki démon. De ez nomád ösztön, mely nem alkalmas ahhoz, hogy a házasság kúlturájának alapját megvesse.

Minden emberben van egy adag ebből a vad ösztönből. Azonban az ember teljes mivoltát és igazi képességeit nem lehet kizárólag az ösztönök hajlandóságaiból megitélni. Hiszen az emberben többé-kevésbbé megvan a hajlandóság az iszákosságra, a mértéktelenségre, a munkakerülésre is, de micsoda szerencsétlen életfilozófia lenne az, mely az iszákosságot, mértéktelenséget, munkátalanságot tartaná az emberi természet legmegfelelőbb sajátságainak s az ezekben a sajátságokban levő embert tartaná a legértékesebbnek!

Az ember értékét szellemi természete határozza meg. A szellem meg a férfi és a nő társulásában olyan előnyöket is felfedez, melyek rejtve maradnak az ösztönös természet előtt. Nemcsak a faj érdekei viszik a házasság révébe, hanem a házasság egyszersmind a szellemi egyéniség erőteljesebb kifejlődésének igéretét jelenti a részére. A házasság a szellemi élet síkján nézve — ahonnan egyedül lehet igazságosan megitélni minden

«emberi» intézményt, — nemcsak két különböző nemű ember biológiai egyesülése, hanem lélekegybeforradás is. Kielégülése az emberi lélek vágyának, melynek kín az egyedüllét és a magáramaradás s mely csak a közösségben tudja önmagát kifejleszteni. Az emberi közösség legelemibb formája a házasság, mely a férfinak és nőnek nemcsak biológiai, hanem lelki integrációját is megteremti, amint az a híres német mondásban jellegzetesen jut kifejezésre: «Das Beste an der Ehe ist die Freundschaft», a házasság igazi értéke a férfi és nő nemes, megértő, ragaszkodó barátsága.

A házasság lényegét tehát nem lehet tisztán a nem ösztön szempontjából meghatározni. Ahol csak ez az ösztön hoz össze két embert, ott még nagyon kevés kilátás van arra, hogy a viszonyból tényleg házasság legyen: két embernek maradandó életszövetsége. A férfi és a nő életszövetségét nem a vak, ösztönös szerelem biztosítja, mely voltaképen számot sem tud adni az öntudat előtt a vonzalom igazi okáról. A tisztán csak érzéki és érzelmi elemekből összetett vonzalom nem lehet tartós. Érzelmeink gyorsan tovafutó élményei a lelki életnek, jellemző sajátságuk a hullámmozgásszerű fejlődés, az emelkedést ellanyhulás követi. A házasság életművészet, az élet pedig olyan műremek, mely sok apró mozaikszem összetevődéséből, számtalan apró feladatnak a megoldásával valósul meg. A szív ünnepének letüntével, a nagy fellángolások elmultával, bekövetkezik a hétköznapok szürke egyformasága s keserű csalódást hoznak annak, ki a házasságban csak a rendkívülit, a túláradó szerelmet kereste. A túláradó heves szerelem lávafolyama eláraszta a lélek egész felületét s elfedi az egyéniségek közti lelki ellentéteket, melyek

csak a nagy érzelmi hullámzások eltüntével lesznek láthatóvá s egyre tátongóbb szakadékká válhatnak úgy, hogy lehetetlenné teszik két embernek a boldog, harmonikus életkialakítást.

De hát lehet vonzalom nélkül is házasságot kötni? Távolról sem. Az érdekházasságot egyáltalában nem nevezhetjük ideális házasságnak. Sőt ki kell jelentenünk, hogy minden vonzalom nélkül házasságot kötni bűnös könnyelműség, mert kivételes esetek közé tartozik az, hogy azoknál, akik kezdetben nem éreztek vonzalmat egymás iránt, idővel a közös együttlét meghozza az egymás iránti szeretetet is. Hanem az a vonzalom, mely a házasság elengedhetetlen feltétele, az egyéniségek kölcsönös megbecsüléséből fejlődő ragaszkodás. Ragaszkodás ahhoz, akiben az ember egyénisége kiegészülését látja, akinek az együttműködésétől az életfeladat megvalósítását remélheti.

Az emberi élet feladata: az egyéniségben rejlő képességek kifejlesztése. Csak kevés ember van, akinek egész valóját annyira képes egy magasabbrendű szellemi vagy erkölcsi élettartalom igénybe venni, hogy általa az egyéniség teljesnek, befejezettnek érzi magát, miután az illető hivatás az egyéniséget maradék nélkül magának foglalja le. Az emberek nagy része csak a a másik nemmel való kiegészülés által lesz teljessé.

Mélyértelmű a platoi Symposion meséje, mely szerint az eredetileg egynemű emberi lényeket az istenek ketté szelték, egyik félből lett a férfi, másikból a nő. A két eredetileg összetartozott félt szétszórták a világűrben s azóta mindegyik fél keresi a maga kiegészítő részét, amellyel eredetileg egy teljes egészet alkotott. Ez a mese kifejezi a házasság legmélyebb etikai alap-

ját: mindegyik ember keresi önmaga kiegészítő részét, azt, aki által élete teljessé válik.

Férfi és nő egymást nemcsak biológilag, hanem lelkileg is kiegészítik. Ennek a kiegészülésnek az alapja a férfi és a női jellem közötti különbözőség. A nemek jellembeli sajátságait tette tanulmányozás tárgyává Weininger, azonban egyoldalú beállítását, mellyel végeredményben Strindberg nőgyűlöletének iparkodott igazolást szerezni, megcáfolja a boldog házasságoknak mindmegannyi esete, hol férfi és nő sokkal békésebb egyetértésben élnek egymással, mint az a Weininger—Strindberg-féle teória szerint lehetséges lenne. Ők a nő változékony, megbizhatatlan jelleme miatt tartják lehetetlennek a boldog házasságot s kizárólag a férfiban látják a rendnek, a fegyelemnek, a kúlturának az alkotóját.

De ezzel a rövidlátó felfogással szemben épen a kúlturtörténet a férfi és nő munkájának harmonikus együttműködéséből eredezteti a civilizációt. Buckle, a kiváló angol kúlturtörténész szerint a nők befolyása akadályozta meg, hogy az élet túlságosan gyakorlati és önző legyen s a szellemtelenségben és egyhangúságban való elernyedéstől az idealizmusnak és a romantikának elemeit vegyítette bele. Ez a befolyás mérsékelte a férfinem hevességét, megszelidítette az erkölcsöket és csökkentette a kegyetlenséget. Legújabban pedig Frobenius a maga egyéni, de mindenesetre figyelemreméltó elmélete szerint a patriarkátusnak és a matriarkátusnak, az alkotó, küzdő és a békességes, szemlélődő elemnek váltakozó túlsúlyra jutásából magyarázza meg az emberi művelődés fejlődését.

A szellemi kúltura kifejlesztésére a férfi és a női lélek egyaránt hivatott. A kettő együtt adja a kúltura teljes

értékét. Ezt igazolja a poligámiában élő keleti népek elmaradottsága, kiknél a nő mindvégig eszköz marad s miután mint személynek nincs befolyása a művelődés irányítására, az egész műveltség egyoldalú és tökéletlen marad. Ez a tény tesz viszont jogosulttá minden helyes értelemben vett nőmozgalmat is.

A kúltura egyedei az egyes emberek. Az egyén lelki kúlturájának a házasság hathatós fejlesztője. A házasság lélekművelés és lélekművészet, mely a férfi és női jellem kölcsönös egymásrahatásából alakul ki. A férfi jellem sajátsága a keménység, bátorság, a nő egyéniségén lágyság és gyengédség ömlik el. A férfinél túlsúlyban van a dolgoknak az értelmi elvek szerinti megitélésére való hajlandóság, a nő inkább az érzelmi világ ösztönszerű sugallatainak hatása alatt áll. A férfi értelmi tevékenysége az absztrakció körében találja fel magát könnyebben, míg a nő érdeklődését a konkrét adottságok kötik le. A férfi eleme a közéleti tevékenység, a külső munka, míg a nő életszférája inkább a csendes, otthonhoz kötött munka, ahol az anyai érzék megtalálja a neki megfelelő tevékenységet.

Háziasságánál fogva a családalapításra több természetes hajlamot árul el a nő, mint a férfi. Az ő magatartása határozza meg és határozta meg minden korban a családi élet sajátságos jellegét. A civilizált világ népeinél az ő beleegyezésétől van függővé téve a családi tűzhely megalapítása. De ez még nem jelenti azt, hogy a férfinak semmi érdeke sincs a családalapításnál, hiszen munkájának értelmét a család adja meg, fáradozásának gyümölcsét a családban kapja meg.

Természetesen a férfi és női jellem sajátságai az egyénekben nem mindig domborodnak ki teljes mértékben.

Vannak férfias nők és nőies férfiak. A modern lélektan megállapítása szerint egyik nem sem annyira önmagának való, hogy valamit a másik nem lelki vonásaiból fel nem mutatna. A másnemű sajátságok túlságos kifejlesztése, amint azt a szélsőséges női emancipáció sürgeti, a házasság szempontjából nem lehet előnyös, de nem is természetes, mivel a természet a férfi és nő sajátságos munkafelosztására rendezkedett be.

A különböző lelki sajátságokat felmutató férfi és a nő között a házasság alapját képező egyensúlyi viszonyt a lelki magatartás, a műveltségnek megközelítően egyenlő szintje, a világnézet, vallási szempontok tekintetében való megegyezés adja meg. Ahol ezekben a pontokban lényeges különbség mutatkozik, megértő, bensőséges házastársi viszony kifejlődésére nem sok remény nyílik. A lelki vonzalom alapja a kölcsönösen igaznak, jónak és szépnek talált életérték kialakításánál mindkét félnek a maga tehetsége, a maga egyénisége szerinti közreműködésnek a biztosítása.

A férfi akkor lesz a nő segítőtársa, ha férfi marad, a megfontoltság, tetterő, munkakedv, bátorság megtestesülése; a nő pedig akkor lesz férjének «feleségе», lényének kiegészítő része, ha a férfinak megadja a nőiség örökös báját, az otthon melegét, a kedély mélységét s gondoskodásával megőrzi és értékesíti a férfi munkájának eredményét. Az önmagához hű, tökéletes férfiban s a természetének adományaiban gazdagodó nőben, nő és férfi kölcsönösen olyan értékeket találnak fel, melyek mindegyiküknek nélkülözhetetlenek, mert általuk lesz teljesebb, tökéletesebb az élet.

Ahol a férfi nélkülözhetetlenné tudja magát tenni a nő számára s ahol a nő pótolhatatlan a férfi számára,

ott a házasság elérte célját, férfi és nő a hűséges szeretet felbonthatatlan kötelékével vannak egymáshoz fűzve. Mert aki nélkülözhetetlen részünkre, aki lelkünk kiegészítő része, ahhoz ragaszkodunk, anélkül nem lehetünk meg, életünknek csak vele van teljes értéke.

Az egymásratalált férfi és nő lelki harmóniáját énekelte meg Madách, midőn a nő egyéniségének kiegészülését a férfiban látja:

«Mint fényárjában a fejedelmi nap
A mindenségben árván hogy ne álljon,
A víz színére festi önmagát
S enyelg vele, örül, hogy társa van,
Nagylelkűen felejtvén, hogy csupán
Saját tűzének halvány mása az,
Mely vele együtt semmivé borulna.»

A férfi meg a nőben találja meg létének teljesebb értelmét, életének meggazdagítását:

«Mi a hang, ha nincs ki értené?
Mi a sugár, ha szín nem fogja fel?
Mi volnék én, ha mint visszhang s virágban,
Benned szebb létre nem feselne létem,
Melyben saját magamat szerethetem?»

A mi felfogásunk szerint a házasság erkölcsi életfeladat, melybe mindegyik félnek egész egyéniségét kell beleadnia. Egy élet munkája, melynek megvalósításán mindegyiküknek a saját tehetségük szerint kell közreműködniök. Ennek a munkának az eredménye: a házasság a szó legmélyebb etikai értelmében, vagyis a közösségnek az az állapota, melyben a férfi és a nő egy magasabb egység tagjainak érzik magukat, egymáshoz fűzve a közösen létrehozott életértékeknek a védelmében és szolgálatában. A házasság legnagyobb értéke a gyermek,

de a gyermeken kívül nem kevésbbé köti egymáshoz a házasfeleket a sorsközösség, eszméiknek, terveiknek találkozása, a közösen elviselt nehézségeknek az emléke, melyekben egymásban hűséges segítőtársakra találtak és egymásban kölcsönösen nagy értékeket ismertek fel. Az értékes egyéniség tisztelete alapja annak a hűséges szeretetnek, mely a házassági kötelék állandóságának legerősebb biztosítéka.

A hűséges szeretet számára nincs idő, nincs felmondás, hanem az örökkévalóság jegyében él. A szerelmes szívek ünnepélyes fogadkozásaira, igéreteire találóan hivatkozhatik Kierkegaard annak bizonyítására, hogy a szerelem áttörve az idő és a tér korlátait, ösztönszerűen keresi emberfeletti hatalmak erejében azt a biztosítékot, mely két ember kölcsönös és kizárólagos egymásélevésének, legértékesebb életjavaik fenntartás nélküli átadásának a feltétele. Az emberi szív ösztönszerűen keresi a bilincseket, a megkötöttséget egy olyan feladat megvalósításánál, mely komoly felelősséggel jár, mely áldozatokat kíván s csak az évek lepergése után valósulhat meg mind teljesebben.

A közösség és egyéniség közti erkölcsi kapcsolatnak szoros vonatkozását mutatja a bensőségessé vált házastársi viszony. Nemcsak az ember teszi erkölcsi magatartásával értékessé a házasságot, hanem egyszersmind a házasság is erkölcsileg értékesebbé teszi az embert. A házas férfit a családjára való tekintet különösképen sürgeti és kötelezi az alkotó, tevékeny életre, a férfi egyéniségének legmegfelelőbb hivatásra s visszatartja a könnyelmű életfelfogásnak a kisértéseitől, melyekkel szemben a független ember kevésbbé van biztosítva. A házas nő pedig, ki megtalálta a természetének leginkább

megfelelő hivatást, a házaséletben fejtheti ki lényének legértékesebb adományait, a házasélet állandóan megismétlődő feladatai mindmegannyi ösztönzést adnak egyénisége természetszerinti kifejlesztésére. A házasélet igényei a lelkiismeret ébrentartásának, a felelősségérzetnek, a kötelességteljesítésnek, vagyis az ember erkölcsi tökéletesülése feltételeinek fejlesztői. A házasságon kívül élő ember erkölcsi tökéletesülését csak valami nagy életfeladatnak a szolgálata biztosíthatja, ilyennek hiányában azonban felülkerekednek az önzésnek, kényelemszeretetnek, kicsinyeskedésnek a szempontjai, melyek hatása alatt elsekélyesedik és egyoldalúvá válik az élet.

De melyek azok a feltételek, melyek a házastársi viszony bensőségessé tételét biztosítják?

A hűséges szeretet biztosításának legelső feltétele az a kölcsönös bizalom, melyet a házasságra lépő felek, kik már egymás jellemét kölcsönösen ismerik, egymásnak előlegeznek. Ennek a bizalomnak a bizonysága a felbonthatatlan házasság őszinte, becsületes igérete. Korlátozó feltételek felállítása már előre akadályt képez azoknak az értékeknek megvalósulása elé, melyeknek a házasságból az intézmény természete szerint létre kellene jönniök. Goethe álláspontja, mely kezdetben csak öt esztendőre ajánlja a házasság megkötését s mely a «próbaházasság» híveiben megértő követőkre talált, már kezdettől fogva lehetetlenné teszi a házasság eszméjének beteljesedését. Hogyan fejlődjön ki az egymás iránti bizalom, ragaszkodás, szeretet, ha fennforog a felbontás lehetősége? Hogyan lehet várni a nőtől, hogy készségesen feláldozza fiatalságát, hogy magára vállalja a házasság összes következményeit, ha a válás lehetősége

mellett a magáramaradás, az elhagyatottság veszedelme fenyegeti? Kikötések felállítása mindig a bizalmatlanság jele, de a bizalmatlanság a szeretet megölője.

A hűség biztosítása a nemi életnek a monogámia elvei szerinti megkötöttsége. Az ember ösztönös természete kívánja a megkötöttséget. Csakis a megkötött nemi élet képes az egyénben a felelősségérzetet ébrentartani, ami az egész házassági viszonynak, mint erkölcsi intézménynek az alapja. A házasságon kívüli viszony elnémítja a lelkiismeret szavát s felébreszti azokat az alacsony szenvedélyeket, melyek a hűséges szeretet legnagyobb veszedelmei. A szabados erkölcsi felfogás hívei önmagukkal jönnek ellentétbe, mikor az egyéni szabadság érdekében kívánják a megkötöttségtől való felszabadítást, mert hiszen az egyéniséget, mely a kötelességtudás, a fegyelmezettség és a felelősségérzet értékeiből tevődik össze, a szenvedélyek szabad zsákmányává szolgáltatják ki.

E tekintetben következetlenséggel kell vádolnunk Keyserlinget is, ki míg egyrészt a felbonthatatlanságot hangsúlyozza, másrészt a házasságtörést nem tekinti annyira súlyos természetűnek, hogy az a házassági viszony állandóságát veszélyeztetné. A házasság teljes életközösséget jelent. Ennek az életközösségnek a megbontása bármelyik ponton az egész viszony feloldását vonhatja maga után. Csak a teljesen demoralizált emberre nézve marad a házasságon kívüli viszony minden tompító lelki hatás nélkül. De ezek úgyis elvesztek az igazi értelemben vett házasélet számára. Azonban az erkölcsileg értékes embernek az egész egyénisége szenvedi a házasságon kívüli viszony következményeit. Az emberben minden tevékenység egy magasabb egy-

ségben, az öntudatban öszpontosul. Az érzéki világ fegyelmezettlensége az egész egyéniségre kihatással van: csökkenti az önuralmat, fokozza az önzést, befolyásolja a helyes erkölcsi itélőképességet, vagyis azokat a hibákat növeszti nagyra, melyek minden boldog családi életet tönkretesznek.

A házassági hűség mindkét félt, a férfit és a nőt egyenlő mértékben kötelezi. Ez a monogámiának, mint két egyenlő jogú ember egymáshoz való viszonyát szabályozó intézménynek a lényegéből önként következik. A külön férfimorál elve a férfi és a női természet közötti különbség alapján alig igazolható. Hiszen a női emancipáció hirdetői szerint a nő, mint a természethez közelebb álló lény, sokkal erotikusabb hajlandóságú, mint a férfi. A férfi tehát csakis azon a teljesen erkölcstelen alapon követelhet magának több «jogot», hogy neki a bűnért nem kell olyan következményeket viselnie, melyek a nőt fenyegetik. De a felelőtlenség cégére alatt cselekedni erkölcstelen dolog s a jellemre a gyávaság árnyát veti.

De kölcsönös megegyezés sem szabadíthat fel a házassági hűség megtartásától. A házasság ugyanis, mint bizonyitottuk, olyan objektív erkölcsi értékek foglalata, melyek magában a házasságban, mint monogám jellegű intézményben birják alapjukat. A házasság két egymásra szoruló ember kiegészülése. Egység a kettősségben. Ha tehát a házasság lényege szerint monogámia, a poligámiának, mint a házasság lényegével ellenkező dolognak, semmiféle alakban sem lehet létjogosultsága.

Viszont a hűség kötelezővé teszi mindkét részről a biológiai viszonyhoz való jogosultság elismerését. Ennek megtagadása az igazságosság megsértése. Megtagadása

egyik fél részéről csak a másik fél részéről felállított erkölcstelen, vagyis a házasság természetes céljával ellenkező követelések miatt lehet indokolt. Arra ugyanis senki sem kötelezhető, hogy a hűség parancsa alatt önmagát lealacsonyítsa.

A házasság életközösség. Az életközösség külső megnyilvánulása a férfi és a nő együttélése, együttlakása. Ez az állandó együttmaradás veti meg a család alapját, mely magában foglalja a férfit, a nőt és gyermekeiket. Jóllehet férfi és nő mint egyenrangú élettársak állnak egymással szemben, mégis a férfit megilleti a nővel szemben a családfő elsőbbsége. A család, mint minden társaság, feltételez egy főt, egy tekintélyt, melynek akarata egységes irányítást ad a családi életnek, mely az egység érdekében összefoglalja az egyéni törekvéseket, mely a családot a társadalom előtt képviseli, a család jogainak érvényesítését biztosítja s viszont a család tagjaiért a társadalom előtt elsősorban vállalja a felelősséget. A férfinak a családfői tekintélyhez a jogosultságot természetes tulajdonságai adják meg: a nőnél fejlettebb és tárgyilagosabb itélőképessége, mely jobban tudja a teendőket megállapítani; a nőnél erősebb akarata, jellemének határozottsága, melynél fogva előnyösebben tudja a kivitel végrehajtását szorgalmazni. Azonban a családfő tekintélye erkölcsi természetű, nem a fizikai erőtöbblet, hanem a kezdeményezés és kivitel tekintetében előnyösebb lelki tulajdonságok folyománya s épen azért nem gyakorolható a hitvestárssal szemben zsarnoki erőszakkal, hanem a jellemszilárdság, a józan és következetes cselekvés által magának tiszteletet kiérdemelt egyéniség elsőbbsége alapján.

A családfői hivatás rójja ki a férfira egyszersmind a

családról való gondoskodás kötelességét, feleségének és gyermekeinek ellátását. Természetesen a modern élet gazdasági nehézségei sokszor a nőt is arra kényszerítik, hogy szintén résztvegyen a kenyérszerzés munkájában. Ez azonban csak szükségszülte kivétel, mely a családi élet szempontjából ideálisnak nem mondható. A család gazdasági életének biztosításánál is erkölcsi tényezőknek, a belátásnak, józanságnak, mértékletességnek, méltányosságnak kell érvényesülniök, hogy sem az igények kielégíthetetlen felfokozásával, sem pedig a jogos kívánságok megtagadásával az igazság, szeretet és a házi béke hiányt ne szenvedjenek.

A nő hivatását a házasságban a természet hajlama eléggé világosan meghatározza. Mint férjének segítőtársa köteles vele együtt lakni és a háztartás vezetésével férjének és a családnak ellátásáról gondoskodni. Az anyaság elsősorban reá ruházza a gyermekek gondozásának és különösen életük első éveiben nevelésük feladatát. A házhoz kötött és a házias munka végzésével egyáltalában nem válik a nő a férfival szemben alacsonyabb rendű emberré. A munka erkölcsi értékét nem a munka minősége, hanem elvégzésének módja állapítja meg. Annak a nőnek a munkája kétségtelenül kultúrérték, ki művészi tehetségével kedvessé teszi a családi otthont; ki lelki műveltségével férje egyéniségének is alakítója; ki a társadalom új nemzedékének legelső nevelője; kinek ügyessége, találékonysága, munkaszeretete az életküzdelemből hazatérő férfi számára boldog otthont tud nyujtani s aki a szülői házat felejthetetlenné teszi szabad szárnyra engedett gyermekeinek, kik oda szívük vágyaiban egyre visszatérnek. Mindez felbecsülhetetlen teljesítmény az egyén és a társadalom számára, melynek sokkal több

értéke van, mint a modern női emancipáció korcsszülött asszonyideáljának, mely sem anyai kötelességekről nem akar hallani, sem mint feleség nem tudja hivatását teljesíteni s mely épen azért a társadalomnak semmi értékeset sem tud nyujtani.

Ha a férfi és a nő megértve a házasság nagy etikai rendeltetését, mindegyikük legjobb tehetsége szerint teljesíti a reá háramló kötelességeket, idővel az önként vállalt megkötöttség belső lelki kényszerűséggé válik. Ez a boldog kényszerűség az egymástól elválhatatlan hitvesi szeretet: a szerelemnek és a barátságnak sajátos vegyüléke, amannak kizárólagosságával, emennek őszinteségével és közvetlenségével. A szerelem erotikus hajlandósága idővel ellanyhul, de az egymásban értékes erkölcsi személyeket tisztelő érzelem egyre fokozódik. Akik egymásban kezdettől fogva a lelkileg értékes embert keresték, annál jobban egymásra fognak találni, mennél több közösen átélt örömöt és együttesen elviselt megpróbáltatást hoz reájuk az évek egymásutánja, frigyük a blazirtság könnyelmű életfelfogásával szemben állandó bizonysága lesz a hűséges szeretet lehetőségének s a Lohengrin mondásának eleven megvalósulása: «Es gibt ein Glück, das ohne Reu'!»

A hűséges szeretetet nem érheti a mulandóság veszedelme. Önmagát túl akarja élni, önmagát felül akarja mulni. Ez a vágyakozása teljesedik be a gyermekben, ki a férfi és a nő szerelmének megörökítése. Szellemesen határozza meg Belime, a francia házasságjogász a házasság célját: «Le mariage est une association de l'homme et de la femme pour perpetuer leur espèce». Igen, a házasság az örökkévalóság jegyében él. A szülők gyermekeikben önmagukat örökítik meg, nevük, testük for-

mái, lelkük vonásai tovább élnek utódaikban. Nem áll ugyan mindig a házastársak hatalmában a házasság ezt a vágyát megvalósítani s épen ezért érvényesnek kell tartanunk azt a házasságot is, melyben csak a házasság másodlagos céljai érhetők el; azonban ettől eltekintve, a házasság végső beteljesedését a gyermek adja meg. A gyermek adja meg a szülőknek egyenként és közösen azt a különleges tökéletesülést, mely a házasélet elsőrendű célja. A gyermek által jut a nő természetes rendeltetése teljesedéséhez, mely az anyaság boldog önérzetét árasztja lelkére. Erőteljes hajtása lett az emberiség fájának, kiben az élet csodálatos misztériuma virágzott ki. S a férfi, ki a vágyak embere, ki terveinek nem tud határt szabni, gyermekeiben látja az örökösöket azoknak a terveknek megvalósításában, melyeket ő kezdett meg, de amelyeket már az ő akaratereje nem fejezhet be.

A gyermek gondozásában, nevelésében tökéletesíti a hitvesi szeretet önmagát is legjobban, hiszen a gyermek a legszorosabb kapcsolat, mely elválaszthatatlanná teszi a férfit és a nőt. A gyermekek felnevelése egy emberélet munkáját igénybevevő feladat, mely nem valósulhat meg ott, hol a házasság csak múló viszony. A nevelés, mely különösen a gyermek első éveiben csakis a családban mutathat fel teljes eredményt, a férfi és a nő együttes közreműködését kívánja. Az atyai tekintély önmagában merev és kemény lenne, mely a gyermek naiv kedélyvilágához alig tudja az utat megtalálni; az anya magára maradva pedig csak akkor tudja a gyermekben a következetes akaratot megszilárdítani, ha erre különös tehetsége van, ami a női nem gyöngédsége s az anyaság ösztönös szeretete mellett csak ritka kivétel számba megy.

Mivel a férfi és a nő önmaguk élnek tovább gyermekeikben, mivel úgy sejtik, hogy velük nem szakad meg a vágyaknak és törekvéseknek a szárnyalása, hanem gyermekeikben teljesednek majd be meghiúsult reményeik, innen annak az önmagát felejtő, gyermekeiért heroikus áldozatot hozó szülői szeretet ösztönzése, mely a gyermeknek minden lehetőt meg akar adni, hogy a gyermek vigye megvalósuláshoz azokat a terveket, melyek a szülők számára a jövő ígéretei maradtak. A szülői szeretet áldozatos önmegtagadása a hálás szeretet magját veti a zsenge gyermeklélekbe, melynek virága akkor nyílik ki teljes szépségében, midőn a gyermek önállósulásával öntudatára ébred a legdrágább örökségnek: a gondos nevelésben kapott nagy lelki értékeknek. Mindannak, amit az életben szépet és nagyot alkothat, forrását a szülők gondos nevelésében látja; amint a költő is visszatér pályájának delelőjén felejthetetlen atyjának áldozatos szeretetére s az áldozat töviseiből rózsákat fakasztva, virágkoszorúval övezi emlékezetében megdicsőült atyja képét, midőn a gyermeki szív hálájában örökíti meg az apai szív hősi küzdelmeit:

«Minden szépségét lenyeste, hogy mibennünk kiviruljon.
Lelke szirmait lezárta, hogy a harmat mind ránk hulljon.
Ha földjébe vetett volna hejehujját, vad vigalmat,
Akkor most a lelkem volna dudvaverte durva parlag.»

Mécs László.

A férfi és a nő felbonthatatlan életszövetségének legdrágább ajándéka az erőteljes jellemmé nevelt gyermek, ki a jövő boldogulás titkát hordja magában; a hűséges szeretet legszebb jutalma: a gyermeki szív soha el nem múló hálája.

A HÁZASSÁG SZENTSÉGE.

PLATO ELGONDOLÁSA szerint az emberi lélek Isten közeléből szakadt el a test börtönébe s kioltthatatlan az a vágyakozása, hogy visszatérjen őshazájába, a legfőbb Jónak a szemléletére. A földi élet úgy tűnik fel előtte, mint egy álomvilág, hol minden csak árnyát, tökéletlen utánzatát mutatja annak az eszményi szépségnek, amit a lélek örökkévaló hazájában a maga tökéletes megvalósulásában szemlélhetett. Mint töredék és teljesség, mint kezdés és befejezés, mint vágy és beteljesedés állapota áll szemben ez a két világ, mely az emberben az érzékiség és a szellem, a test és lélek egyesülésében a mulandóság és örökkévalóság küzdelmes harcát vívja.

Az ember ráeszmélése arra, hogy egy magasabb világnak az életelvét hordozza magában, az anyag korlátoltságából a szellem szabadságába való felemelkedésnek a vágya a vallási élet kiindulópontja. Az élet adottságait a jónak, szépnek, igaznak igényei szerint elrendező lélekben előbb-utóbb felébred a metafizikai életszükséglet. Mert hiszen csak úgy tudja fölényét az anyaggal szemben biztosítani, ha összeköttetésben marad létének ősforrásával, a jónak, szépnek, igaznak tökéletes megvalósulásával, az Istennel.

A végesnek a Végtelennel való kapcsolatát a keresz-

ténységnek minden más vallási rendszernél tökéletesebben sikerült megteremtenie. Egy vallás sincs, melyet a megváltottság tudata oly mélyen járna át, mint a kereszténységet, mely a megváltásra mint történeti tényre mutatva, nemcsak a test börtönéből való megszabadulás utánra igéri a lélek érvényrejutását, hanem a lélek bizalmát az anyagi korlátokkal szemben határtalanul felfokozza annak a ténynek a diadalmas tudatában, hogy kik Krisztust, a földre szállott Megváltót befogadják, azoknak ő «hatalmat adott, hogy Isten fiaivá legyenek.»

Ez a csodálatos hatalom, amit a Megváltó ajándékozott a világnak, a lélek győzelme a test felett, a szellem diadala az anyagon. A testből és vérből való ember számára az Isten erejével való töltekezés lelki újjászületést eredményez, amelynek következménye az isteninek, a léleknek, a tökéletesnek az uralomrajutása az emberi gyarlóság, az anyag mulandósága, a világ tökéletlengével szemben.

Az emberi élet általános nivójának a természetfelettiség, az istenközelség világába való felemelkedése a házasság intézményének is megváltását eredményezte. Az ember mindig érezte a házaséletben az Istenhez való vonatkozást. Az élet keletkezésének és elmúlásának ténye az örökkévalóság gondolatához hozta közelebb. A vallásos tisztelet áhitata lengte körül azt az intézményt, mely az új élet bölcsőjét ringatja s mely a halál pusztításával szemben az élet örökös igenlése. Ezért helyezte frigyét és családi tűzhelyét az Ég oltalma alá. Csakhogy a pogány istenek nem voltak elég hatalmasak a családi tűzhely szentségének megvédésére.

A családi élet lezüllése tette egyik legégetőbb szükséggé a pogány világ számára a kereszténység felvételét.

Az észnek és ösztönnek, a szív nemesebb érzelmeinek az érzékiség alacsony vágyaival való harcában szerencsétlenné vált ember bizakodással köszöntötte a keresztségben tevékeny lelki erőt, mely képes lesz ismét emberségessé, boldoggá, szabaddá tenni életét, mely a szerelmet megmenti az elmúlás fájdalmától, a gyermekeknek biztosítja szüleik szeretetét, a nőnek meghozza régen várt felszabadulását.

A Teremtés könyve mint Isten rendelését mutatja be a házasságot. Az első frigyet maga az Úr adja össze, mikor Ádámhoz, az első férfihez odavezeti a hozzá hasonlónak teremtett élettársat Éva személyében. A férfi és a nő, kik Isten képének a nyomát viselik lelkükön, Isten szándékainak képviselői a teremtett világban. Minden más kapcsolatot megszüntető kötelék fűzi őket össze egy felbonthatatlan egységbe: «az ember elhagyja atyját és anyját s feleségéhez ragaszkodik és ketten egy testté lesznek». (Teremt. 2. 2.)

A nemek közötti eredeti egység és egyenlőség megbontásának okául az Írás az ember bűnét nevezi meg. Ez a kezdete az «ember tragédiája» megrázó történetének, melynek során az ember mind mélyebbre sülyed s a maga erejéből képtelen többé a fertőből fölemelkedni.

A bűnnek a gondolata az asszony agyában születik meg. Bűnének keserves büntetése az a megalázó helyzet, hogy mikor keserves kínok között hozza gyermekeit a világra, szeretet és megbecsülés helyett a férfi önkénye és kegyetlensége lesz osztályrészéül. Egyedüli vigasztalása az isteni igéret, mely egy csodálatos nőnek a magzatáról beszél, mely összetiporja az ősi tagadás hatalmának fejét. (Teremt. 3. 15.)

Jézusnak, az emberré lett Istennek földi anyától való

születése a házasság régi méltóságába való visszahelyezésének a kezdete. A Boldogságos Szűz csodálatos anyasága a nő felszabadulásának a záloga. Az istenanyaság méltósága fényt áraszt a nő istenadta hivatására, az anyaság magasztosságára, melynek megbecsülése adja ismét vissza a házasság régi tiszteletét.

Krisztus az Isten világosságát hozza magával a bűn sötétjében tengődő földre. Lelke fényszóró, mely utat mutat az üdvösségre. Legmegragadóbb vonása egyéniségének, hogy bár a mennyországot hordja lelkében, mégsem irtózik az embertől, hanem az irgalmas szamaritánus szeretetével hajol le hozzá, hogy sebeire a menynyei megerősítés balzsamját csepegtesse. A házasság, a családi élet örömei és gondjai sem kerülik el figyelmét. Az evangélium Kána városában, egyszerű emberek menyegzőjén mutatja be. Naim határában megszánja a bánkódó özvegyet, ki egyetlen fiát kíséri ki a temetőbe s visszaadja neki elvesztett gyermekét. Máskor meg Jairus családjánál találjuk hasonló szomorú esemény alkalmából. Bethániában szívesen keresi fel Lázár családját. Az ember rendeltetését a királyember fiának menyegzőjéről szóló hasonlattal világítja meg, hol a lélek megtisztulását, Isten kegyelmének menyegzős ruhájába öltözködését jelöli meg üdvössége feltételéül. A lerongyolódott, tönkrement emberi lelket akarja Krisztus abba a régi szépségébe felöltöztetni, amelyben a teremtés reggelén ragyogott.

Ezt az elvesztett szépséget hozza ismét napfényre, mikor az emberben szabaddá vált érzékiség, állatiasság megfékezésével rámutat az elrejtett kincsre: a halhatatlan lélekre, melynek megvalósulása az ember üdvössége, tönkrejutása az örök kárhozat. A törvény már

régen megadta a normát az ember magatartásának irányítására, csakhogy a test elfojtotta a lelkiismeret szavát s a törvény betűjéből holt paragrafus lett. Krisztus a lelkiismeretet akarja ismét szóhoz juttatni, mikor az ember felelősségét hangsúlyozza s belevilágítva az érzelmek, hajlandóságok homályos rejtekeibe, felfedi azokat a titkos rugókat, melyek erkölcsi magatartásunkat irányítják.

Az élet minden viszonylatában a halhatatlan lélek igényeinek érvényesítését köti híveinek lelkére, akiknek a társaságát szereti az «Isten országá»-nak nevezni. Az «Isten országa» polgárai a világban élnek, de a világ jobbátételére az Isten világosságából merítenek irányítást.

Az «Isten országa» polgárainak a lelkiség fényét kell deríteniök az ösztönök homályos vonzalmára s a lélek tüzének kell szívük lelkesedését szítania. Mily sokszor vezeti az embert félre a szív rendetlen indulata s az ösztönök tüzétől hevítve, kioltja az ész józan megfontolásának lángját. «A szívből erednek a gonosz gondolatok, házasságtörések, paráznaságok.» (Mt. 15. 19.) A szív romlottságából ered a lélek elsötétülése, mely kegyetlenségre, embertelenségre, igazságtalanságra viszi az embert.

Krisztus tehát az ember érzésvilágának kifinomodásától várja az ösztönösség megszelidítését, azért nyúl be a lélek mélyére s az ember legtitkosabb gondolatait, a szív legelrejtettebb érzéseit vonja a lelkiismeret ítélőszéke elé s csak akkor biztosít nyugodalmat, ha a lelkiismeret nemcsak a cselekedeteket, hanem az ember vágyait, vonzalmait is igazolni tudja. Míg a régi törvény csak a cselekedetekre helyezett súlyt, addig Jézus

az ember ösztönös vonzalmait és az érzésvilágot is a lélek fegyelmezése alá rendeli. «Hallottátok, hogy a régieknek az mondatott: Ne paráználkodjál! Én pedig mondom nektek, hogy mindaz, aki asszonyra néz, hogy őt megkívánja, már paráználkodott vele a szívében.» (Máté 5. 28.)

A fegyelmezett, lelkileg erős egyéniség számára már nem lesz megbotránkozás tárgya, hanem az igazi emberiesség igényének kodifikálását jelenti az Úr házassági parancsa, mellyel az ősi, Isten szándéka szerinti felbonthatatlan házasságot régi méltóságába visszaállítja: «Nem olvastátok, hogy aki az embert teremtette, kezdettől fogva férfinak és asszonynak teremtette őket? És mondá: Ennekokáért elhagyja az ember atyját és anyját és feleségéhez ragaszkodik és ketten lesznek egy testben. Tehát már nem két testet, hanem egyet képeznek. Ennélfogva, amit Isten összekötött, ember el ne válassza.» (Máté 19. 4—6.)

Krisztus tehát visszanyúl az idők kezdetéig. Az Isten akaratát hirdeti az emberi akarat önkényével szemben. Férfi és nő a Teremtő szándéka szerint mint két egymásra szoruló, egymást kiegészítő fél állnak szemben. A házasság eggyé teszi őket. Eggyé nemcsak biologiailag, hanem erkölcsileg is. Az utóbbi szempont érvényesül különösen Krisztus gondolatában. Az emberi érzékiség a biologiai egységet megbonthatja. De a házasság egy magasabb rendű morális egységet is hoz létre a férfi és a nő között, melynek szálait Isten keze tartja össze. Aki tehát a házasságot felbontja, Isten ellen követ el erőszakot. «Amit Isten összekötött, ember el ne válassza.»

Mint fény és árnyék találkozása, olyan az elvek össze-

csapása amit Krisztus szavai már az első hallásra felidéznek. A farizeusi szekta tagjai, az érzékies, megalkuvó embertípus képviselői, türelmetlenül felszisszennek ennek a szokatlanul határozott és következetes beszéd hallatára. Rögtön találnak törvényes igazolást állításuk védelmére s a házasság felbonthatóságát Mózes törvénye alapján indokolják, mely házasságtörés esetén megengedhetőnek tartotta a hűtlen asszony elbocsátását és új házasság kötését.

De az Úr kész a felelettel: Mózes engedménye nem szolgálhat a keresztény etika számára irányításul. Az indokolt lehetett a keményszívű, durva, érzékies zsidóság számára, hogy nagyobb bajnak vegye elejét, de az «Isten országa» nem tűr meg engedményeket, melyeknek az emberi önzés és érzékiség úgysem tud határt szabni. Krisztus szerint a cél nem szentesítheti az eszközt. Ami önmagában rossz, nem lesz jóvá azzal, hogy esetleg némelyeknek a köz kárára előnyt biztosít.

Krisztus is megengedhetőnek tartja a hűtlen hitvestárs elbocsátását, de: «aki az elbocsátottat elveszi, házasságtörést követ el». (Máté 19, 9.) Új házasságkötés mindkét fél részéről ki van zárva, mert «aki elbocsátja feleségét és mást veszen, paráználkodik és aki férjétől elbocsátottat veszen, paráználkodik.» (Luk. 16, 19.).

Krisztus szavai, mellyel a házasság felbonthatatlanságát ünnepélyesen proklamálta, már első tanítványaira mély hatással volt, kik a beszéd alapján nagyon megfontolandó lépésnek tartják a házasságot. (Máté 19, 10.) Az Úr ezt a komoly erkölcsi felfogást akarja hívei lelkében elmélyíteni. A házasság Krisztus gondolata szerint nem kísérlet, nem üzlet, hanem az élet egyik legkomolyabb elhatározása, lekötöttség egy örökkévalóságra.

A házasságra lépő embernek tudatában kell lennie annak, hogy csak egyszer léphet életfrigyre, melynek csak egy lehet a tartalma: téged egyedül és örökre!

Áldozat, megkötöttség ez az ember számára, de a magasba meredek út vezet. Jézus pedig nem fövényre, hanem kősziklára épít. Akinek a szeme olyan messzire lát el, mint az övé, aki «sub specie aeternitatis», örökérvényű elvek világához méri a földi élet esélyeit, tudatában kell lennie szavai súlyának. A házasság felbonthatatlanságát hirdető parancsa lesz a jövő századok keresztény kultúrájának szilárd alapépítménye. A ledér, vérében fertőzött római, görög, zsidó csak a keresztény életelv felszívásával fogja tudni kultúráját átmenteni. Ázsia rengetegeiből új haza foglalására előretörő nomád népek civilizációjának a tiszta, keresztény családi élet lesz védőbástyája.

Jézus tekintete az életfolyamban látja az Istenhez való törekvés tendenciáját. Ami Istentől van, az Istenhez tér vissza. Seholsem lát annyira eltorzított formát, hogy a teremtő Isten kezeinek a nyomát meg ne ismerné rajta. A gyermek tiszta szemeiben a mennyország tükrözését látja s azért nemcsak arra száll az átok, ki a gyermeket megöli, hanem már az is a kárhozat fia, ki egyet is megbotránkoztat a kisdedek közül.

A nőben a férfival egyenlő embertársat lát, hiszen az Isten «férfinak és asszonynak» teremté az embert, mindkettőt részesítette a szellemnek, a lelkiségnek adományaiban. A nő is szabad személyiség, nem lehet önkényes vétel és eladás tárgyává tenni.

Miért legyen hát több joga az érzékiségnek, mint a léleknek? Erőszakkal szerzett, igazságtalan jogbitorlás, könny és szenvedés jár nyomában. Jézus hallja a kitett

gyermekek sírását, szíve megesik a hűtlenül eltaszított hitvesek jajveszékelésén, lelke megrendül annak láttára, hogyan teszi az ember inficiált vére erőinek javát tönkre. A teremtése pusztulását sirató Isten szomorúságával jár közöttünk s ajka mély fájdalommal suttogja: «Kezdettől fogva nem így volt». Az Isten úrnak teremtette az embert, de a szenvedély önmaga rabszolgájává tette. Lealacsonyodottságából a legnagyobb szellemek sem tudták megszabadítani, csak az erőteljes, új életet adó, újjáteremtő isteni beavatkozás mentheti meg: a megváltás.

A megváltás tényével, Krisztus kereszthalálával hozza összefüggésbe Szent Pál, Krisztus gondolatainak ihletett magyarázója, a házasság nagy, szentségi méltóságát, midőn azt Krisztusnak az ő egyházához való titokzatos viszonyából vezeti le.

Szerinte a megváltott lelkek, akik a keresztség, a lelki újjászületés szentségében új életet nyertek, Krisztussal és egymás között egy nagy egységet, egy misztikus testet képeznek, melynek Krisztus a feje, a hívek pedig tagjai. «Tagjai vagyunk az ő testének, az ő húsából és csontjaiból.» (Efez. 5, 30.) A Krisztussal való összeforrás által az ő misztikus testének tagjai életük minden vonatkozásában, így házasságukban is a természetnek Krisztus által megszentelt, felmagasztalt elvei szerint igazodnak. A megváltott embernek, az «Isten országa» polgárának minden életnyilvánulását az isteni világrend törvényei szerint kell rendeznie. Milyennek gondolta Krisztus ebben a világrendben a házasságot, világos az evangéliumból, a házasság felbonthatatlanságát hirdető parancsából. Ha tehát az Isten országának két polgára egymással házasságot köt, úgy azt csakis Krisztus szándéka szerint, csakis mint felbonthatatlan életszövetséget köt-

heti meg. Így akarja ezt Krisztus parancsa, így kívánja Krisztus misztikus testének méltósága, mely a házasság intézménye által éri el növekedését, kiterjeszkedését s melyet gyalázat érne, ha a ledér szerelem hevében egy tag is megfeledkezne az apostol intelméről: «Nem tudjátok, hogy a ti tagjaitok temploma a Szentléleknek, ki bennetek van, kit Istentől nyertetek és nem vagytok a magatokéi? Mert nagy áron lettetek megvéve. Dicsőítsétek és hordozzátok az Istent testeitekben». (I. Kor. 12—20.)

A férfi és nő viszonya ugyanaz, ami Krisztusé az ő misztikus testéhez, az egyházhoz. Krisztus pedig «szerette az egyházat és föláldozta érte önmagát.» A férfit és a nőt tehát olyan odaadó szeretet erejének kell egymáshoz fűznie, amely képes egymásért minden áldozatot megmeghozni. Amióta Krisztus meghalt értünk, amióta az ő áldozatos szeretete megváltott bennünket, azóta nem felejthetjük el, hogy nem vagyunk többé a magunkéi, hiszen Krisztus vére tapad a lelkünkhöz! Krisztus vérét pedig az önfeláldozó szeretet tüze hevíti. A Krisztus vérén megváltott keresztény lélekben az ő szeretetének a szikrája lobban lángra, mikor háztűz alapításánál szíve tüzet fog. A keresztény embernek tehát csak krisztusi módon lehet szeretnie, hűségesen, önzetlenül, önfeláldozóan.

A krisztusi szeretettől ihletett önfeláldozó szeretet továbbépíti a világjobbulás művét, melyet a Megváltó kezdett meg, mikor a házasságot Istentől rendelt élethivatásának tekinti az ő országának fenntartására és terjesztésére, s azért ennek a hivatásnak minden kötelességét az Isten ügye iránti szeretetből teljesíti, minden terhét ettől a szeretettől hevítve hordozza. A földi szeszerelem fogyatékosságait az égi szerelemnek, Krisztusnak az ő egyházához való nemes, tiszta szeretetének mintája

szerint tökéletesíti s általa közelebb jut a szeretet ősforrásához, az Isten szívéhez. Ha a szeretet már a természet ösztöne szerint is erősbödésre törekszik, a megszentelt szeretet nem ismerhet megszűnést, csakis fokozást várhat két, Isten által egymásnak rendelt ember frigyéből, kik nem az ösztön vak kényszerűségéből, hanem egy tökéletesebb szeretet sugallatától találtak egymásra. Ha a szeretetnek kín az elmúlás, hogy érhetné ez a kín azok szeretetét, kiknek vallásos lelke az örökkévalóság felé orientálódik!

A házasság szentsége az Isten országa polgárait közelebb segíti az örökkévalóságba átnyúló élethivatásuk megvalósításához. A természet törvénye szerint egymásra utalt férfi és nő a szentségi házasságban egyersmind a végső életcél elérésére is társulnak, s megmentik egymás lelkét annak a pusztulásnak a veszedelmétől, amely az erkölcsi élet tátongó szakadékai között azoknak a lelkét fenyegeti, kik csak időre-órára állnak össze, de nem tudnak szeretni egy örökkévalóságra.

Akik Krisztusnak az egyházhoz való szeretetét megértve, ezt a szeretetet viszik házasságukba, azok kölcsönösen egymás lelke megnemesítésén és megszentelésén dolgoznak s mindegyikük azt iparkodik adni a másiknak, amit Krisztus adott az ő misztikus jegyesének, az egyháznak, midőn szíve attól a vágytól égett, «hogy dicsővé tegye magamagának az egyházat, melyen ne legyen szeplő vagy ránc, vagy más efféle, hanem, hogy szent legyen és szeplőtelen». (Efez. 5. 28.)

Szeplőtelen élet biztosítása a házasságban, abban a viszonyban, hol az ösztönös természet oly sok visszaélésre hajlandó, a férfi és nő viszonyát, melyhez az emberiség erkölcsi történetében oly sok katasztrófa

emléke fűződik, a megszentelt szerelemben a jobb világ kialakulásának intézményévé tenni: ime a «nagy titok», melyet Szent Pál Krisztusnak az egyházhoz való szeretetéből a keresztény házastársak számára kiolvas. Krisztusnak az ő egyházához való hűséges, önfeláldozó szeretetéről szóló ének az a fenséges nászinduló, amellyel az egyház híveit az oltártól a házasélet útjára bocsátja. A beteljesedés után vágyó lélek éneke ez, amelynek a házasság nem kaland, nem kísérlet, nem is az érzéki vágyak teljesülésének kizárólagos ígérete, hanem azoknak a nagyértékű életjavaknak a létrehozása, melyek a Teremtő szándéka szerint csakis a férfi és a nő életszövetsége által valósíthatók meg.

Nincs igaza tehát Keyserlingnek, mikor a keresztény házassági eszményt az állati jóllakottság törvényesítésének tartja («Legitimierung tierischer Sattheit»), mely az ösztönök kielégítésének szabaddátételével a házassági ideált beteljesedettnek tekinti. Nagyon kevéssé ismerheti ő a kereszténységet, ha nem látja meg benne a felfelé törekvés, a lelkiség, a szellem megvalósulásának a vágyát. Azért, mert a kereszténység következetes komolysággal tiltja a természetes etika alapján is érthető okokból a házasságon kívüli nemi viszonyt, még ez nem jelenti azt, hogy ennek a viszonynak megengedetté tételével a házasság minden célját beteljesedettnek tekinti.

Az emberiség előbbrejutását az etikai értékek érvényesítése terén, melyekhez tartozik a házasság is, nem a «teremtő megismerés» biztosítja, amint Keyserling túlhajtott intellektualizmusa mellett gondolja, hanem a lelkiség nagy értékének belátásából fakadó fennkölt erkölcsi érzület. Egy világnézet sincs, mely az egészséges

emberi vágyaknak tágabb teret tudna szabni s mely az emberi életértékeknek nagyobb érvényesülési lehetőségeket tudna szerezni, mint a kereszténység. A kereszténység szentségei az istenség tevékenységének közvetítői a jobb emberiség megvalósulásáért folyó küzdelmünkbe, hogy az isteni életelvnek a fogyatékos emberi erőkkel való egyesülése által az Isten és ember közreműködésével megvalósuljon az «Isten országa», mely elsősorban ugyan az egyéni lelki világ harmóniában való kialakulását biztosítja, de azután a korrekt erkölcsi egyéniségek következetes cselekedetei, vonzó példái a közéletnek olyan atmoszféráját teremtik meg, mely minden igazi emberi életértéknek legteljesebb kivirágzását segíti elő. Ezzel a belülről kiinduló, az embert benső mivoltában alakító erejével válik a kereszténység kultúrtényezővé, mert hiszen minden kultúrának az értéke az emberi lélek érvényesülésének a lehetősége szerint kristályosodik ki.

A házasság szentsége az embert felemeli az örök emberi vágyak teljességéhez, az Istenhez. A keresztény házastársak kezét Krisztus, Istenhez való irányítónk fonja egybe. Krisztus keze kiemeli őket a vegetáció ösztönös életéből s kezének érintése nyomán átsugároztatja szívükbe a tiszta szerelem áramát, mely bennük egymás iránt a nagy erkölcsi célra, az örökkévalóságra hivatott embertárs tiszteletének érzését erősíti s világos öntudattá teszi Plato sejtelmét az ember igazi rendeltetéséről, melynek elismerése és szolgálata az etikai világrend nagy összhangját teremti meg.

A Krisztustól vezetett lélek megsebzés nélkül járja meg a házasélet útját. Az önmagát feláldozó Krisztus szelleme könnyűvé teszi számára azt is, amitől az érzéki

ember annyira retteg, de ami elkerülhetetlen kísérője a szeretetnek: az áldozatot, a hitvestárs érdekében önmagáról való lemondás követelményét. A vallásos lélek finom vonásaival rajzolja meg Ozanam a szentségi házasságban élő lélek áldozatkész érzéseit: «A házasság nem pusztán szerződés; mindenekfölött áldozat, jobban mondva kölcsönös áldozat. A nő feláldozza Istentől nyert visszaszerezhetetlen előnyeit, anyja gondjainak főtárgyát: zsenge szépségét, gyakran egészségét is; végre azt, ami a nőkben csak egyszer van meg, a szerelemre való képességet. A férfi viszont áldozatul hozza ifjúsága szabadságát, e páratlan, soha vissza nem térő éveket, ama képességet, mely csak férfikora hajnalán van meg benne: föláldozni önmagát azért, akit szeret; végre az első szerelem ama buzgalmát, hogy társa sorsát dicsővé, édessé tegye. Két kehely ez: egyikben szépség, szemérem, ártatlanság; másikban tiszta szerelem, önfeláldozás, a férfi tökéletes odaadása annak, ki gyengébb, mint ő. És e két kehelynek egyenlően kell megtelnie, hogy az egyesülés szent és Istentől áldva legyen».

S mikor egy hűtlen nemzedék nem köt többé frigyet az oltár előtt, vagy pedig csak külső ceremóniának tekinti az istentiszteleti aktust és elzárja lelkét a szentség örök értékeket közvetítő hatásától, a házastársaknak a lét alapjától, az örökkévalósággal való kapcsolattól elszakított élete fennmaradásában és fejlődésében a változékony, külső körülmények eshetőségeitől lesz függővé téve, melyek a legtöbb esetben nem elégségesek ahhoz, hogy két ember között olyan szilárd életszövetséget hozzanak létre, melyet minden jószándékú ember házassága megkötésével elérni szándékozik.

Az isteni világrend életünk alakulására emberileg eléggé nem értékelhető hatását sejteti meg velünk az evangéliumnak az a kedves jelenete, mely Jézust a szamaritán nővel való beszélgetés közben mutatja be. Az út fáradalmai után, Sichem közelében Jákob kútjánál megpihenve, a Mester vizet kér a kúthoz jövő asszonytól, ki már a hatodik férfival él együtt. Voltaképen alkalmat akar találni arra, hogy megszólításával lelkéhez férkőzzön a szerencsétlen teremtésnek, kit kézről-kézre adtak, ki csak portéka volt mindeddig, de a hűséges szeretet áldását sohasem érezhette. A vegetáció bujaságában eltemetett lélek vágyakozását ébreszti fel benne, midőn egy magasabb, emberhez méltóbb élethez való segítés igérete csendül meg ajkán: «Ha ismernéd az Isten ajándékát és hogy ki az, aki neked mondja: Adj innom, talán te kértél volna tőle, és élő vizet adott volna neked». (Ján. 4, 10.)

Ez Krisztus működése a szentségekben. Az élet vizének fakasztása a világ nagy országútján vándorló, lankadó lelkek számára. Nem olyan, mint az a kút, melyből az érzéki vágyak embere mohó szomjúsággal merít, de amelynek vizétől sohasem lesz kielégítve s elbágyad, kimerül mellette az élete. A Krisztus vize az élet ősforrásából fakadó ital, mely felüdít s az embert örök rendeltetéséhez segíti eljutni. «Aki iszik ama vízből, melyet én adok neki, nem szomjazik örökké». Azért a mi nagy kárunk, ha elfordulunk a lét forrásától s néma szemrehányás lesz az élet sivárságában cél nélkül tévelygő, kielégülést nem találó lelkünk számára a Krisztus mondása: «Ha ismernéd az Isten ajándékát!»

A HÁZASSÁG VÁLSÁGA.

FELADATUNKAT nem tekinthetjük befejezettnek azoknak az etikai elveknek az ismertetésével, melyek a házasság lényegét, tartalmát adják. Az elvek és a megvalósulás, az eszmény és az élet között nagyon sok házasság félreismerhetetlen ellentétet mutat. Abban a korban élünk, midőn a házasság válságának a kérdése letagadhatatlanul aktuális. Azonban a válság orvoslásának a módját csak úgy állapíthatjuk meg, ha figyelembe vesszük keletkezésének körülményeit is.

Ennek megértésére rövid visszapillantást kell vetnünk a társadalmi életnek a közelmult évtizedekben bekövetkezett átalakulására, mellyel szoros kapcsolatot tüntet fel a házasság válságának a ténye is.

Eredetileg a család volt az egyedüli társadalmi tényező. A család legősibb formája, a patriarkális család, egy önmagának való egészet képezett, mely az emberi élet összes társas igényeit, a gazdasági szükségletek, művelődés, nevelés, igazságszolgáltatás, vallásos élet ápolása terén teljes mértékben képes volt kielégíteni. A család feje a patriárka, egyszersmind a család papja és bírája, feltétlen hatalommal rendelkező tekintély a család összes tagjai felett, kik között nemcsak a nőt és az önállótlan gyermekeket, hanem a családba beházasodott férfiakat és nőket gyermekeikkel együtt találjuk.

Az állami élet fejlődésével párhuzamban csökken a család jelentősége. A patriarkális család, mely egy nagy egységet tartott össze, apróbb családi körökre bomlik, melyek már csak a szülőket és a még önállótlan gyermekeket foglalják magukba. A nagy családnak apróbb elemekre oszlásával együtt jár a hivatás és a munkakörök elhatárolása is. A család most már nem elég többé önmagának, hanem kénytelen az érintkezést keresni a külvilággal. Az istentisztelet szinhelye többé nem a családi tűzhely, hanem a külön erre a célra szolgáló kultuszhelyek. A gyermekek nevelése is mindinkább kisíklik a család kizárólagos hatásköréből s a közös, iskolai nevelésnek készíti elő a talajt. A jogi, peres ügyek sem tartoznak többé a családfő ítélete alá, hanem külön bíróság fóruma elé kerülnek. Legkevesebb marad végül a család függetlensége a gazdasági élet terén, hol a művelődés fejlődésével arányosan növekedő szükségletek sokfélesége s a termelés megoszlása a cserekereskedelem és a piaci forgalom kialakulását hozza magával.

Azonban az ősi család felbomlása után is évezredeken keresztül — egészen a mult század elejéig — a gazdasági életfeltételek az egyes családok különállását megőrizték. Úgy a földmívelés, mint az ipari termelés a családi berendezkedés keretei között mozgott. A földmíves birtokát a családtagok s esetleg a felfogadott cselédség segítségével munkálta meg, az iparost foglalkozása szintén otthonához kötötte.

Lényeges változást hoznak a gazdasági életbe a gépek. A gépek feltalálása után a mezőgazdaságnak nincs szüksége többé az állandóan biztosított emberi munkaerőre, mely nagyobb birtokosoknál szükségessé tette a cseléd-

ségnek családjával együtt való letelepítését. A helyhez kötött, állandóan megtelepedett cselédség helyét elfoglalják a napszámosok, kiket a fő munkaidőre felfogadnak s annak befejeztével ismét elbocsátanak.

Még nagyobb a változás az iparban. A kézműves szintén állandó munkásokkal dolgozott, kikkel szerződéses viszonyban állott. A munkás egy helyben maradását a termelés folytonossága kívánatossá tette, mely egyszersmind biztosította a munkáscsalád részére a családfő állandó keresetét. Midőn azonban a gyárak lesznek az ipari élet központjai, melyek a gyors és olcsóbb előállítás mellett versenyképtelenné teszik a kisipart, a műhelyekben többé keresetet nem találó munkásság nagy tömegekben lepi el a gyárakat, hol a nagy munkakínálat mellett versenyre dolgozó tőke alacsony béreket állapít meg, mely a legtöbb esetben elégtelen ahhoz, hogy abból a munkás családot tarthasson fenn.

A megélhetés gondja munkába kényszeríti az asszonyt, sőt kora éveikben már a gyermekeket is. A nő annál is inkább vállalkozhatik a gyári munkára, mert a munkásháztartás igazán nem sok gondot ad a részére. A kis lakás, sok esetben egyetlen lakóhelyiség, melyet mindenre használnak, nem sok rendezést kíván. A gyárak fellendülése szükségtelenné teszi a szövést-fonást és sok más egyéb házi munkát, mely az asszonyt otthonához kötötte. A férfi többnyire csak estére tér haza a munkából s így a gazdasági munkát könnyen elvégezheti. A gyermekeket pedig, ha nem viheti őket magával a munkahelyre, mely szintén gyakori eset, a szomszédok, rokonok gondjaira bízza, vagy pedig az óvodák, napközi otthonok vannak segítségére.

A családi élet kialakulásánál a döntő tényező mindig

a nő helyzete. Ő az otthon őrzője, ő a gyermekek legelső nevelője, a háztartás vezetése az ő vállaira nehezedik. Ha már most a körülmények új alakulása folytán kénytelen elhagyni az otthont, annak természetes következménye a családi élet alapjában való megrendülése.

A nagyvárosi munkáscsaládok jellemző vonása az otthonnélküliség. De otthon nélkül lehetetlen családi életet elképzelni. Nem csodálatos tehát, ha a házasság tagadása és a szabad nemi viszony hirdetése első sorban ennél az osztálynál talált megértésre, melynek igazán nem volt módjában arról az értékről meggyőződnie, amit az otthon a férfi és a nő számára jelent.

A nemek egymáshoz való szabad viszonyát csak elősegíti maga a munkaalkalom is, hol férfiak és nők állandóan együtt vannak, serdülő fiúk és fiatal leányok együtt dolgoznak azokban az években, mikor a természet a legfegyelmezetlenebb. Meggondolatlanul, túlfiatalon, a szükséges anyagi lehetőségek biztosítása nélkül lépnek házasságra, mely csakhamar felbomlik. Egy nagy rész pedig mivel úgyis látja, hogy kilátástalan részére a boldog családi élet lehetősége, szabad viszonyokban éli ki magát.

Ilyen viszonyok mellett nem teljesítheti a proletárcsalád a gyermeknevelés hivatását sem. Gyermekei vagy mint a szabadszerelem szülöttei jönnek világra, akik szülőt, otthont nem ismernek; azok közül pedig, akik rendezett családi viszonyokból származnak, csak kevesen érezhetik a szülői gondosságot, legnagyobbrészt ezek is magukra vannak hagyatva s úgy nőnek fel, mint a mezők vadvirágai. A szülői szeretet, az otthon melegének áldása nélkül felnőtt munkásgenerációk úgyszólván a társadalmi együttélésnek csak egy formáját ismerik: a gyárak

kényszerűségből összeverődött tömegéletét, ahol épen azért mert a kényszerűség az összetartó kapocs, nem fejlődhetik ki semmi olyan erkölcsi érzület, mely az emberi közösség érdekei iránt fogékonysággal rendelkezne. A munkásszervezetek pedig szintén csak érdekszövetkezetek, nem erkölcsi testületek, voltaképen minden céljuk kimerül a munkás anyagi érdekeinek a védelmében.

A családi élet hiányában megszűnik minden kapocs, mely a munkásságot a társadalom többi osztályaihoz fűzné. Magában álló, a társadalom többi rétegeitől elkülönült osztály, állam az államban, melyet a lelketlen és felelőtlen izgatás forradalmi eszmékkel fűt, hogy a külső állami kereteket szétrobbantva, önmaga legyen az állam.

Azonban nemcsak a munkásosztályra, hanem a társadalom többi rétegeire is hatással van a gazdasági átalakulás. A házasság válsága csakhamar bekövetkezett a középosztálynál is, mely részben az alsóbb néposztály soraiból küzdötte fel magát, nagyobbrészt azonban a régi nemesi osztály tagjaiból alakult ki, kik megválva a földbirtoktól, a közlekedés, ipar, kereskedelem fellendülésével nagy fejlődésnek indult városokban a megsokszorozódott életszükségletek folytán keletkezett számos új állásban találnak elhelyezkedést. Azonban a kereseti lehetőségek ennél az osztálynál nem sokkal jobbak, mint a munkásságnál, a családalapítás itt sem mehet könnyen. Ez már magában csökkenti a házassági kedvet s növeli a pártában maradt leányok számát.

A modern városi élet lármájában elnémul a boldog családi otthon melódiája. A modern élet találmányai sok aprólékos gondtól szabadítják meg a háziasszonyt, munkája lényegesen csökken és nem sok fáradságot igé-

nyel. A családanya intézetekben, iskolákban elhelyezett gyermekeit, a nap nagyrészében távollévő férjét úgyszólván csak pár órára láthatja. A csendes otthonnal szemben annál hangosabb lesz a közélet, mely mindinkább magához vonja és magába olvasztja a család tagjait. A rossz lakásviszonyok, a városi élet elzártsága, a robotoló munka egyformasága mellett növekedik a vágy a családon kívüli kapcsolatok felvételére s így már a munkaalkalomnál fogva is fennálló különválás a családtól folytatódik a közéletbe a művelődés, szórakozás érdekeiért való bekapcsolódással, mellyel arányosan csökken az otthon jelentősége is.

A gépek századának közszelleme maga is azoknak az eredményeknek a hatása alatt áll, melyeket a technika csodás alkotásai teremtettek. A szellem örömmel néz műveire s oly mélyen elmerül azok csodálatába, hogy önmagáról teljesen elfeledkezik. Így az élet elmechanizálódása, elgépiesedése következik be, mely lényegesen megváltoztatja a régi gondolkodást. Megváltozik az élet értékéről való felfogás. Az értékelés egyedüli mértéke a látható haszon, a kézzelfogható, külső eredmény lesz. Az aprólékos, kicsinyes, észrevétlen munka — amilyenekből a családi élet feladatai összetevődnek — jelentéktelennek és értéktelennek látszik. A nő a háztartás és nevelés gondjait most már inkább rabszolgaságnak, mintsem természetadta hivatása kielégítésének tekinti.

A női hivatás természetéről a nézetek megváltoztatására nagy hatással van az a körülmény is, hogy a nők tekintélyes része kenyérkereseti pályákon helyezkedik el. Az önállósult nő számára pedig a régi női ideálnak, mely az otthon körében állapította meg hivatását, nincs jelentősége. Az otthontól elszakadt, belekerült az élet-

küzdelembe, főgondja most már az, hogy a magára vállalt új kötelességeknek megfelelően, új jogokat is biztosítson magának. Így érlődik meg a női emancipáció eszméje, mely a házasság jelenlegi válságának tengelyét képezi.

Az emancipáció, vagyis a nő jogainak elismerése és biztosítása nem új gondolat. A házasság etikájának fejlődése nyomon követi a nőnek, mint erkölcsi személynek, mind teljesebb elismerését. Legtöbbet tett ezen a téren letagadhatatlanul a kereszténység, mely a nőt a férfival egyenrangú embertársnak minősítette. Azonban a női emancipáció jelenlegi szélsőséges hirdetői a kereszténység által elért vívmányt a mai nő számára már elégtelennek tartják. Szerintük ugyanis a kereszténység a nőt csak mint anyát szabadította fel, miután tiszteletet szerzett az anyaság hivatásának. Ez a felfogás azonban a nőben még mindig csak az eszközt tekinti, melyet azért kell kímélni, mert a fajnak tesz szolgálatot. Ezzel szemben a nőnek mint egyéniségnek, mint önmagában értékes és a férfivilággal egyenlő jogú embernek az elismertetése a modern női emancipáció célja, melynek megvalósulásához a nőnek a közéletben a férfiakkal egyenlő munkakörük megszerzése ad biztosítékot.

Nem szándékunk a női emancipáció kérdésével részletesebben foglalkozni. Bizonyos, hogy a modern élet a nő részére sok új hivatásnak nyitja meg az útját. Az igazság követelményeinek megfelel, hogy amennyiben a nő a férfival egyenrangú munkát végez, egyenlő jogokat is gyakoroljon. Másrészt azonban a tények egyre jobban igazolják, hogy a nő nem minden munkára egyformán képes. Erős idegzetet és nagy felelősséget igénylő munkára a lélektani kutatások kimutatták alkalmatlanságát. Ebből pedig az következik, hogy a természetadta

különbséget a férfi és a női egyéniség között semmiféle feminista mozgalom nem fogja tudni eltüntetni s így a nőnek hivatás tekintetében a férfiakkal való teljes egyenlősítésnek a vágya az utópiák világába tartozik.

Tárgyunknál fogva fontosabb a női emancipációnak a házasélet alakulására való hatásának megfigyelése. Az emancipáció eszméje ugyanis addig, amíg csak az önállósult nőt irányítja, a családi élet számára nem sok jelentőséggel bír. Azonban forradalmat okoz, midőn behatol a családi életbe s a férjes nőnek a helyzetét akarja új elvek szerint szabályozni. A hagyományos keresztény etika szerint, melynek értelmét az egyik korábbi fejezetben kifejtettük, a család feje a férfi, kit ebben a hivatásában a nő tisztelni tartozik. Az emancipáció azonban a férfi és nő közötti egyenlősítést a házassági vonatkozásban is biztosítani akarja abban az értelemben, hogy a régi egyensúlyi helyzetet felborítva, tagadásba veszi a férfi családfői tekintélyének jogosultságát s a házastársi viszony új rendezésének alapját veti meg.

A házasságban az új elvek alapjára helyezkedő nőt az «Ehebuch» egyik nőírója ezzel a sokat mondó szóval jellemzi: «die veränderte Frau», a megváltozott, az öntudatra ébredt nő. Az öntudatra ébredés abból a belátásából fakadt, mely világossá tette előtte a régi etika által teremtett megszégyenítő helyzetet, melyben a férfi a nőt szellemileg kiskorúnak, gyermeknek tekintette, kinek naivsága biztosította felette a tekintély fölényét. A régi férfi nem számolt azzal, hogy a nő nemcsak a faj érdekeit érintő szolgálatra társult hozzá, hanem fejlődésképes lelki egyéniség, akinek szellemi vágyai is vannak. «Annak a nőnek, aki magáévá tette a fejlődés elvét, nincs többé ura és parancsolója, még akkor sincs,

ha hálásan elismeri élettársának magasabb szellemi potenciáját.» A fejlődés elve arra űzi, hogy régi passzivitásából kilépve, a cselekvés szabadságát kívánja magának. Ez a szabadság pedig megkötöttségnek tartja a hűség régi parancsát, mely azt a szentség eszméjével iparkodott szentesíteni. «Az átalakult nő számára — olvassuk az említett helyen — egyedül az a szerelmi viszony szentség, amelyik lelkének és szellemének fejlődéséhez a legtágasabb és legmagasabb teret biztosítja».

A női lélek öntökéletesítés iránti jogát senki sem vonhatja kétségbe. Igaz, hogy a túlságos szellemi differenciálódás annyira egyénivé tesz, hogy az lényegesen megnehezíti a párválasztást, a különleges egyéniséghez való férfi találását, aki boldog házaséletre nyujt kilátást. Viszont azonban mennél műveltebb a lélek, annál több dolog iránt van érdeklődése, annál tágabb eszmeköre, mely egy hozzáillő embertárssal való összetalálkozás által csak tartalmasabbá, értékesebbé teheti az életet.

Azonban a gonosz tudás fájáról való az az ismeret, amely a nőben az erotikus személyiség kifejlődését tekinti a műveltség legfontosabb feltételének. Ez Ellen Key és Havelock Ellis, a szélsőséges nőmozgalom apostolainak evangéliuma. A szerény, szemérmetes női típus, melynek egyedüli vágya, hogy jó anya és gondos háziasszony lehessen, szerintük már idejét mult eszmény. A modern nő az erotika művészetével szerez magának a férje előtt tekintélyt. Igy lesz meg az egyenlőség a férfi és a nő között, kik mint egyenlően erotikus élvezetre hangolt élettársak, elérik egyéniségük teljes kibontakozását. «Amíg nem látszik általánosan elérhetőnek — írja Havelock Ellis — erotikus személyiségre szert tenni és a szerelem művészetének mesterévé lenni, mindaddig

korlátolt marad úgy a nő, mint a férfiegyénnek a kibontakozása és lehetetlen az igazán emberi boldogságnak és emberi harmóniának az elérése.»

Az erotika fokozott kultusza tehát az a nagy eszmény, ami által boldogabb lesz a modern családi élet s erőteljesebb a jövő generáció! Világos, hogy távolról sem a platói, szellemiséggé fejlődő erosznak a kultuszáról van szó a modern erotika hirdetőinél, hanem a nemi ösztön raffinált kihasználásáról. Ezért kívánja Léon Blum, hogy úgy a férfi, mint a nő, házasságuk megkezdése előtt járják végig a szabadszerelem iskoláját, hogy az erotika terén kellő tapasztalatra tegyenek szert s ne érje őket csalódás a házaséletben. Ezért kell a nőnek bátran szakítania a régi morál előítéleteivel s «önállóságát», «nagykorúságát» a nemi élet terén szabadabb mozgásával tanusítania. Ennek a modern szabadságnak a forrását is sejtetni engedi az «Ehebuch» egyik orvosnő írója, midőn bizonyos önérzettel állapítja meg, hogy «az a biztonság a szekszuális cselekmények következményeinek elkerülésére, mellyel a mai tudomány szolgál, nem is sejtett szabadságot nyujt neki (a nőnek), viszont mint személyiségre rárója a cselekedeteiért járó felelősséget. Ennyiben a nemek közötti viszony talán egészségesebb és normálisabb állapotot mutat, mint valaha a történelemben. A nemi hipokrizis és képmutatás jórészt a multté.»

Ebből a nyilatkozatból tehát azt is megtudjuk, hogy a régi etika által megkívánt női tisztaság, hitvesi hűség csak «hipokrizis» és «képmutatás» volt. Azt is megtudjuk továbbá, hogy a nemek közötti viszony jelenleg «talán egészségesebb és normálisabb», mint valaha a történelemben. Az ilyen természetű megállapítások értékét mindenesetre az egyéni ízlés mérlegeli. Azt azonban már

találgatás nélkül, egészen bizonyosan és a tények kényszerítő hatása alatt egészen tárgyilagosan lehet állítani, hogy a házasság és a családi élet számára az erotika túlhajtott kultusza egyáltalában nem teremtett «egészségesebb és normálisabb állapotokat». Hanem ha van házassági válság, úgy ennek legmélyebb oka az etikai érzület forradalmosítása s a régi erkölcsi értékelés gyökeres átalakulása.

A modern házasság válságát eredetileg a megváltozott életkörülmények idézték elő. Azonban a gazdasági élet nehézségei — különösen a munkásosztálynál — idővel jelentős javulást mutattak fel. Ha tehát mégis azt tapasztaljuk, hogy a jobb keresetű munkásságnál is mélyen megfogyatkozott a családias érzés, ami különösen a nő és a gyermekek elhanyagolásán tűnik ki, ha hasonló eseteket látunk a többi társadalmi osztálynál is, akkor a gazdasági nehézségek méltányolása mellett is első sorban az erkölcsi érzék megfogyatkozásának kell tulajdonítanunk a házasság válságának voltaképeni okát, aminek az irtogatója kétségtelenül az irodalomban, művészetben, divatban egyaránt túlsúlyra jutott erotika. Az erotika a boldog családi élet pusztító fúriája. Mindaz a szép és nagy dolog, amit a mai divatmorál az erotika hatalmától az egyén és a köz boldogítására remél, lázban égő elmék félrebeszélése. A túlhajtott erotika nem építő, hanem romboló hatalom, nem emeli az egyén értékét, hanem mélyen megalázza, nem javítja meg a faj életképességét, hanem a degenerálódás terjesztője.

Az erotika az egyéniség felszabadulását, nagystílű fejlődését ígérte. Valójában pedig azt látjuk, hogy épen az erotikus hajlamokból kötött házasságokban van az egyéniségnek legkevesebb tisztelete. Az alantas és alattomos

szándékkal kötött frigyek, az egymás iránti durvaságban és részvétlenségben végigszenvedett életsorsok, a gyűlölet és megvetés izzásától kilobbant válások sohasem voltak olyan gyakoriak, soha annyi szégyent nem hoztak az egyéniségre, mint épen manap, az erotika kultuszának delelőpontján. Az egyéniség tiszteletét csakis a lelki érték fölénye tudja biztosítani.

Az erotika a nemi érzékenység fokozásától erőteljesebb generáció születését várja. De milyen nagy elfogultság és elvakultság kell ahhoz, hogy oly sok «modern» házasság csenevész, ideges, vérszegény, vérbajos gyermekeiben, akik keserves örökségképen hordozzák magukkal apjuk, anyjuk bűneinek következményeit, ezekben lássuk az erőteljesebb generáció ígéretét! Csak a tiszta házaséletben élő, erős akaratú, fegyelmezett lelkű szülők ígérhetnek a társadalomnak jobb nemzedéket.

És milyen körbenforgó okoskodással akarja megindokolni Léon Blum a házasságot megelőző nemi szabadosságot! Csalódásoktól akarja megőrizni a házasságra lépő feleket. Mintha bizony két tiszta életű ember házassága ezen a téren sok csalódással fenyegetne! Nem annál több-e a csalódás, nem annál több-e a nemi abnormitás, mennél rendetlenebb az emberek házasságelőtti élete? Elképzelhető, hogy milyen sok boldogságot és lelki békét igérhet két, az élet viharától megtépett ember összetalálkozása, kik erejük javát, lelkük legszebb értékeit felelőtlen viszonyokban könnyelműen elpocsékolták!

Ha végig nézünk az erotika pusztításán, az érzéki fellobbanás könnyelműségében hirtelen kötött és gyorsan oldott házasságok során, az álnokul megcsalt és hűtlenül elhagyott hitvesek százain, a jellemtelenségnek és önzésnek a szabadság égisze alatt emberéleteket és társadalmi

értékeket pusztító felelőtlen túlkapásain; ha rágondolunk a meggyalázott anyaság lelkiismeretbeli kínjaira, a szüleik könnyelműsége miatt a családi kör szeretetéből kitagadott gyermekek ezreire: a természetellenességnek, az embertelenségnek, az elaljasodásnak olyan siralmas képét látjuk, hogy mindebből igazán nem remélhetjük egy jobb jövendő elkövetkezését.

A házasság bajain akar segíteni Keyserling könyve. A maga köré toborzott írói gárdával útmutatást akar adni a jövő kibontakozás felé.

Keyserling könyve a jelenlegi kaotikus állapotokat csak az átmeneti idők jellemző és elkerülhetetlen sajátságának tartja, melyből egy kedvezőbb jövőnek a képe fog kialakulni. Egy dolog világos a könyv szerzői előtt: a régi etikai elvekre való visszatérés többé nem lehetséges. Egyikük sem vállalkozik ilyen antimodern álláspont megkísérlésére. Közösen megegyeznek abban, hogy a visszavonulás hídját fel kell égetni, le kell mondani arról a reményről, hogy a jövő házasságát akár a vallási parancsok, akár az állami törvények szűk keretei közé szorítsuk. A házasság megszünt pozitív normákkal körülírt intézmény lenni. Ettől a jellegétől való szabadulása okozza a jelenlegi válságot.

Keyserling könyve szerint a jövő társadalmában is lesz házasság, hiszen a házasság az emberi életigény természetes megnyilatkozása. Azonban a jövő házasságában el fog tünni a házasságnak mint intézménynek a jellege s mindinkább a személyes vonatkozás, az egyéni felelősség és belátás elvei szerinti szabályozása fog érvényre jutni. A házasság sikeressé tételére az egyéniség számára különböző mesterfogások ismerete szükséges. Ennek érdekében az «Ehebuch» cikkei megvilágítják a házassá-

got mint közösségi feladatot, mint műalkotást, mint a teljesedés állapotát, mint az önfejlődés biztosítékát, sőt egy modern vallásújító a házasságról, mint szentségről is ad véleményt a maga ízlése szerint. Nem akarjuk kétségbe vonni a cikkek íróinak jószándékát, hogy a házassági probléma ezen különböző irányú megvilágításával a házasság válságos ügyét akarják biztos révbe kalauzolni. Azonban seholsem látjuk azokat a szilárd etikai támpontokat, melyek a szép remények megvalósulását kellőleg megalapoznák. Különösen érezzük ennek hiányát, ha a könyv szerkesztője által vázolt heroikus házassági ideál megvalósítására gondolunk, mely a lemondás és teherviselés elvén épül fel. Ilyen heroikus feladat megvalósítására az értelmi megismerés önmagában véve még elégtelen. Ez a régi sokratesi etika súlyos tévedése, mely az értelmi tudással velejárónak tartotta a korrekt erkölcsi készséget is. Pedig az élet hányszor mutat éles ellentétet az elmélet és a gyakorlat között!

De épen olyan elégtelen alap az ember természetes becsületességében való nagy bizakodás is, melyre a könyv egy másik írója hivatkozik. Ha a tisztán csak egyéni önérzetre támaszkodó morál elégséges biztosíték lenne a társadalmi kötelességek teljesítésére, akkor nem látnók az egyéni önkénynek azt a sok túlkapását, mely mind az egyéni belátás és az egyéni lelkiismeret elvével iparkodik magát igazolni.

Hasonlóképen indokolatlan a Thomas Mann optimizmusa is, aki szerint az élet kimeríthetetlen erői önként regenerálódnak. Így a házasság számára is akadnak majd az élet mélységeiben új gyógyforrások. De az élet erői csak az emberi lélek alakító művészetével lesznek valódi értékké. S ha a léleknek nincsenek eszméi, tönkremegy

a keze között az élet ereje. Az élet sok friss elevensége buzgott a görög-római világban is, de a silány erkölcsi felfogás szolgálatában a felbomlás folyamatának lett siettetője.

Az életerőknek az indokolatlanul túlhajtott individualizmus által való elsekélyesedésétől csakis az abszolut érvényű etikai elvek tisztelete menthet meg. Azért az individualizmus egyoldalú kultuszával válságba sodort házasság értékeinek megmentését a megismert etikai alapelvek gyakorlati alkalmazása biztosítja.

ETIKAI IRÁNYELVEK.

A HÁZASSÁG válsága voltaképen a mai kultúra válságának egyik tünete. A mai kultúrát pedig az élet egyoldalú, technikai igények szerinti alakítása kergette válságba, mely az élet minden megnyilvánulásában való elgépiesítését vonta maga után. De a gépek lármájából mind élesebben válik ki az ignorált, figyelemre nem méltatott lélek kiáltása. Az embernek szellemi, lelki igényei is vannak, melyeket csakis az élet szellemi tartalommal való telítése elégíthet ki. S ha ezelőtt még harminc évvel tetszetős volt Nietzschenek az emberi akarat erkölcsi törvény nélküli diadalát hirdető ígérete, sok csalódás után, annak a belátása mellett, hogy csakis a lelkileg értékes ember érvényesülése lehet kultúrérdek, ma már azok a gondolkodók is szóhoz jutnak, kik a szellemi élet értékei (Bergson, Eucken, Keyserling, Wust) s különösen az erkölcsi világ örökérvényű eszméi (Boutroux, Scheler, Solowjeff) mellett foglalnak állást.

De ennek a változásnak, mely a bölcseleti gondolkodás terén máris eléggé szembetűnően mutatkozik, előbb-utóbb be kell következnie a tömegek lelkében is. A divatmorál utcai lármájából az öntudat csendjébe megtérő ember előtt egyre tudatosabbá válik az a belátás, mely a lélek nagy szegénységéről, belső ürességéről ad számot s rámutat a megcáfolhatatlan tényre: azzal, hogy nem

tudunk többé odaadóan szeretni, nem lettünk gazdagabbak; hogy nem hiszünk többé a hűség erejében, nem lettünk hatalmasabbak; hogy nem tudunk örülni a gyermek ártatlan nevetésének, nem lettünk erőteljesebbek; hogy együgyűség előttünk az anyaság ösztönszerű gondoskodása, nem emeltük magasabbra emberi értékünk nivóját. Hanem embertelen emberekké lettünk, kikben a Szentírás intelme vált szörnyű valósággá: «ha a test szerint éltek, meghaltok.» (Rom. 8, 13.) Tönkrement bennünk az élet legnagyobb értéke a lélek, mely idegenül néz saját alkotásaira s nem tudja közöttük önmagát megtalálni.

A test szerinti élet, az erotika túlhajtott kultusza megsemmisítette a lelket, az ösztönök rabszíjára fűzte s arra az alávaló szolgálatra rendelte, hogy találjon ki mennél több módot arra, hogy mennél raffináltabban lehessen az embernek magát kiélnie. A kiélésnek a vágya kivetkőztette már a természetből is s a modern világnak a legnagyobb baja, hogy azt találja természetesnek, ami a legtermészetellenesebb és egy elhibázott élet szomorú valósága s az élet igazi vágyának szörnyű összeütközése között szenved.

Az individualizmusnak abban az egyoldalú beállításában, mely minden etikai normától függetlenül, az egyéni tetszés szempontjából határozza meg a mindenkori cselekvés módját, a benyomások, hangulatok játékává lett az ember, szétmállik a keze között az élet ereje és a céltalanság tudata teszi szerencsétlenné. Az élet erőinek harmonikus kifejlődése az étosz, az erkölcs által valósul meg, mely a cselekvési készséget nem a pillanatnyi előnyök szempontjából, hanem örökérvényű elvek irányítása szerint határozza meg. Az etikai elvek elfogadásával

célszerűséget, egységet viszünk életünkbe, ami egyéniségünk természetszerinti kialakításához vezet.

Az életrendezés, a vágyak, szándékok, hajlandóságok egységes célbaállítása seholsem oly fontos, mint a szekszuális életben, hol még csak az ösztönös természet mozog s várja az értelmes akarat általi meghatározását. Az ösztön önmagában véve nem rossz, hiszen a kibontakozásra, növekedésre törekvő életnek a vágyakozása szólal meg benne; akkor kerül tévútra, mikor áttörve a gátakat, elönti a szellemi élet síkját s elsodorja annak legértékesebb tulajdonait. Az ösztön fegyelmezetlensége, túltengése, boldogtalanná teszi az életet. Hiszen a gyönyör folyton újabb és nagyobb kielégítés után hajszolja áldozatát s a kielégülés helyett a szüntelen csalódás és kiábrándulás lesz osztályrésze. Az életnek az érzéki gyönyör által való elszegényedését mi sem mutatja jobban, mint a modern idők szerelmi lirájának legnagyobb része, melynek melódiája kétségtelenül sokat veszített csengéséből, összehasonlítva azoknak a koroknak a költészetével, mikor az érzés a lélek eszményi értékeket rejtegető mélységeiben tisztult meg. A boldog szerelmi élet számára az adja a legkevesebbet, ami látszólag a legtöbbet igér: az érzéki kéj, hiszen a szerelem örökkévalóság után áhítozik, de örökkévaló értékeket csak a lélek tud adni. Azért kívánja a helyesen felfogott egyéni boldogság a fegyelmezett lelki életet, a szellem fölényének biztosítását a test felett s azért az önfegyelmezés, az önmegtagadás sohasem jelent élettagadást és életdegradálást, hanem mindig az alacsonyabbnak a magasabban való megnemesítését, a kevésbbé értékesnek egy értékesebb tartalomban való megvalósítását.

De nem jelentéktelen a lelki fegyelmezettlenség hát-

ránya a közéletre sem. Hiszen az együttélés alkalmazkodást, az emberi igények kölcsönös tiszteletét és méltánylását teszi kötelességünkké. Az érzékiség szabadjára eresztése pedig annyira önzővé teszi az embert minden életnyilvánulásában, annyira megcsökkenti benne a felelősség érzetét, hogy mindennek az embertársaival szemben való magatartásában is mutatkozni fognak a káros következményei. Azért nem lehet kizárólag az egyéni ízlés és felelősség ügyének tekinteni az embereknek a nemi élet etikai vonatkozású szabályaival szembeni magatartását.

A lehanyatlott életnivónak a szellemiség, az emberiesebb emberség síkjába való emeléséhez nagyra hivatott a házasság. A házasság, a család nagy szüksége annál inkább érezhető lesz, mennél inkább elgépiesíti a technikai kultúra az életet. Egyre érezhetőbb lesz az ember magára maradásának a kínja, egyre kiáltóbbá válik az ellentét az ember szellemisége és a kultúra anyagiassága között. Mert ha a technikai élet sok minden szükséglete igénybe is veszi s foglalkoztatja a lelket, fejlődését még nem biztosítja. Az anyag örökké néma marad s az élet értelmének és céljának titkát nem fejti meg. Az emberi lélek fejlődésére szükséges milieut a család adja meg. Az ember nem elszigeteltségben, hanem a szellemi érintkezés, a lelki kölcsönhatás révén tökéletesül. De a legbelsőbb kölcsönhatásba a házasság hozza az embereket egymással. Azért a házassági viszony tökéletesülése az egyén tökéletesülésének is feltétele.

Rossz jövendőmondók azok, kik a mai házasságok nehézségeire hivatkozva, az egész intézmény pusztulására következtetnek. A hitvesi hűség, az anyai szeretet, a gyermeki ragaszkodás örök emberi értékek. Nélkülük nem volna az életnek befejezettsége.

Milyen elvek határozzák meg a házassági viszony természetét, volt alkalmunk megismerni. Most még csak a gyakorlati élet számára kell néhány következtetést levonnunk.

A házasságot úgy ismertük meg, mint etikai életfeladatot. Etikai életfeladat megvalósításához erős jellem szükséges. De a jellem kialakulása öntudatos nevelés eredménye. Azért ha a házasságok szerencsésebbé tételéhez biztosítékot akarunk szerezni, úgy a boldog házasság legelső előfeltétele a józan nevelés, mely edzett jellemeket fejleszt. Ne csodálkozzunk azon, ha ily messzire megyünk az előfeltételek megállapításánál. De mély értelme van annak, ha Förster szoros összefüggést keres a «Sexualethik» és a «Sexualpädagogik» között. Erősen kidomborította ezt a Magyar Statisztikai Társaság rendezésében nemrégen tartott házassági ankét is. Az ember gyermekből lesz felnőtté s a jellem, az egyéniség kialakulása lassú fejlődés eredménye.

A jövendő családi élet szempontjából végtelen fontos a gyermek hajlamának helyes irányba való terelése. Payot és Förster nem ok nélkül sürgetik a gyermeki akarat edzését, sok apró, de következetesen irányított próbán keresztül határozott cselekvési készségre való szoktatását. Különösen fontos az akarat képzése a fiúgyermeknél, hol a nevelés legfőbb feladata, hogy a sok fejlődő és féktelenségre hajló életerőnek helyes foglalkoztatással adjon megfelelő lekötést.

Természetesen a nevelésnek számolnia kell azzal, hogy a nemek közötti különbségek már a gyermekeknél is megvannak s hogy más bánásmódot igényel egy fiú, mint egy leánygyermek. Míg a fiúknál a legelső időktől kezdve bizonyos következetes szigorúság fogja el-

találni a leghelyesebb utat, addig a leánygyermeknél már a legkisebb korban fontos az érzelmi benyomások mélyítése. Azonkívül a gyermekek egyénileg is különböző hajlamokat árulnak el. Erre is tekintettel kell a nevelésnek lennie. Ez a körülmény indokolja meg a családi nevelés nagy fontosságát. Egyéni nevelést, különösen a legelső években, csakis a családban lehet biztosítani.

Nem lehet azonban a nevelés célja a nemi jellegeknek egyoldalú kiélesítése. Hiszen a házasság közösségi feladat. Egy a durvaságig megfegyelmezett fiú, vagy egy lágyságban egészen elkényeztetett leánygyermek nem sok reményt igér ennek a feladatnak a teljesítésére. Mindenesetre a legszerencsésebb helyzet, ha fiú- és leánygyermekek együtt vannak a családban s a kölcsönhatás kiegyenlíti mindegyik hajlamainak egyoldalúságát.

A következetes szigorúsággal párosult szeretetteljes nevelés eredménye a gyermek tiszteletének és bizalmának a megnyerése. A szülő és a gyermek közötti meghitt viszony különösen fontos a gyermek ébredező szekszuális ösztöneinek helyes nevelése szempontjából. A serdülő ifjúkor lelki állapotáról érdekes adatokat találunk Bühler Sarolta könyvében («Az ifjúkor lelki élete», Várkonyi Hildebrand fordításában), melyeket a pubertas korában levő gyermekek naplójegyzetei alapján állított össze. Ezekből látható, hogy a gyermeknél jelentkező ösztön eleinte teljesen mentes az erotika szinezetétől. Csak a külső ingerek, olvasmányok, rossz társaság, szabados szórakozások fokoznak fel benne túlfeszült ingerlékenységet. Ugyancsak ezek a naplók bizonyítják, hogy ebben a korban milyen nagy szükségét érzi a serdülő lélek egy biztos vezetőnek. S milyen nagy szerencsétlenség, ha épen ebben a korban szótlan némaság, vagy

durva szigorúság veszi körül, mely nem számol azzal, hogy ennek a kornak túlságos érzékenységét csakis szeretetteljes, tapintatos, de mindenekelőtt a gyermek bizalmát megnyerő bánásmóddal lehet helyes irányba befolyásolni.

A gyermek szekszuális hajlamainak ébredezésével aktuálissá válik a nemi felvilágosítás kérdése. A nevelés egyik legkényegesebb pontja, amelyen semmiesetre sem szabad magunkat nemtörődömséggel túltenni. Szükséges a nemi felvilágosítás, mert ha a gyermeket nem világosítják fel az arra legilletékesebbek, majd az illetéktelen «nevelők» gázolnak bele a lelkébe a barátok, barátnők, nem ritkán a cselédek személyében, kik többnyire olyan aljas formában tárják fel az élet keletkezésének a titkát, hogy a nemek közötti viszony a gyermek előtt kezdettől fogva úgy tűnik fel, mint valami megvetendő, szégyenletes dolog. Azonban a gyermek felvilágosítása igen nagy óvatosságot igényel. Semmiesetre sem történhetik nyilvánosan, pl. iskolában. A gyermekek között ebben a korban már nagy egyéni és erkölcsi különbségek tapasztalhatók. A közösen történő felvilágosítás csak megindítaná a dolog nyilvános tárgyalását, amelyben bizonyára a felvilágosodottabb és erkölcsileg nem a legjobb hajlandóságú gyermekek vennék át a vezetőszerepet, ami hihetetlen károkat okozna a jobb érzésű gyermekek lelkében.

A felvilágosítás csakis egyéni érintkezés útján történhetik s akkor is csak a legfinomabb és legtapintatosabb formában. Finom portéka a gyermek lelke, akinek ügyetlen a keze, ne nyúljon hozzá! A felvilágosítás egy egészen tudatlan gyermeknél ne legyen mindjárt teljes. Elég, ha a gyermek megsejti a dolog lényegét. Idővel kérdezősködései révén megtudhatja a legszükségesebbet,

de a szekszuális élet minden vonatkozásának kimerítő ismertetése mindig ostoba dolog, mely a serdülő lélekbe beadja a csapongó képzelet számára a legveszedelmesebb izgatószereket. Ha a szülő nem érzi magát eléggé rátermettnek a felvilágosítás feladatára, úgy valaki más, akihez a gyermeknek nagy bizodalma van (pl. fiúknál a lelkivezető) vállalhatja magára ezt a feladatot.

Boldog állapot az, ha a szülő előtt nyitott könyv gyermeke lelke s küzdelmes éveiben meghitt, bizalmas érintkezés útján vissza tudja tartani a serdülő kor sok minden erkölcsi veszedelmétől. S mennyire vigasztalan helyzet, ha a gyermek mellette él, sápadt arcáról, bágyadt szemeiről észre sem veszi a titkos bűnök pusztítását s nemtörődömsége vagy felületessége folytán közvetlen közelében tönkremegy a gyermek lelkileg is, testileg is. A szerencsétlen házasélet sok bajának titkos forrása az ifjúkor erkölcsi megtévelyedései.

A vallásos élet (különösen a Szűz Mária-tisztelet) mélyítése, az észszerű, higienikus életmód, a szellemi erők szorgalmas munkába való lekötése, a serdülő olvasmányainak, szórakozásainak helyes irányítása azok az eszközök, melyekkel az ifjúság lelki, testi érintetlenségét megőrizhetjük. Csak a tiszta, megfegyelmezett jellemű ifjúság számíthat boldog családi életre. Különösen nagyfontosságú a jellem edzettsége a mai körülmények között, mikor a kedvezőtlen gazdasági viszonyok meszszire kitolják a házasodási lehetőségek korát. Ma már túlhaladott álláspont az önmegtartóztató életnek az egészségre való káros hatása miatt aggodalmaskodni. Külföldön is, nálunk is legújabban épen az orvosvilág pártolja a legmelegebben az ilyen irányú mozgalmakat, miután az önmegtartóztatás az egyedül megbizható esz-

köz a betegségek megakadályozására. Az önmegtartóztatás lehetőségének a kérdése nem annyira fiziológiai, mint inkább erkölcsi természetű. A lelkivilág, a kedély derült frissességének s az erős, megfegyelmezett akaratnak a titka.

A fejlődő fiúgyermek jellemének alakítására igen áldásosan hat a cserkészet, mely vallásosságra, önfegyelemre, munkakedvre, a természet szeretetére s mindenekelőtt önérzetre nevel, ami a legfőbb biztosítékot nyujtja az egyéniségnek minden alacsony és jellemtelen dologtól való megőrzésére. A cserkészet elsősorban a fiús természet igényeihez alkalmazkodó pedagógiai eszköz, mely a leányoknál kevésbbé vált be. A modern leánynevelés különben sem követheti azokat az irányelveket, melyek a fiúk nevelését szabályozzák, hanem az emancipáció gondolata és a kenyérkereseti pályákra való nevelés mellett is még a magasabb képesítésre való előkészítésnél is, figyelembe kell vennie a női természet sajátos tulajdonságait és sohasem lehet az a célja, hogy elidegenedést és lenézést ébresszen fel a nő legtermészetesebb rendeltetése, az anyaság és a hitvesi hivatás iránt. Ha a magasabb képesítésű nők nagyrésze nem is megy férjhez, az egészséges nőmozgalom érdeke, hogy az önálló nők is szolidárisoknak érezzék magukat a családos nőkkel és a családok érdekeit védelmezzék azokban az állásokban, melyeket elfoglalnak. Elengedhetetlen a házasélethez, hogy a férjhez menő leány tisztában legyen az anyai kötelességekkel. Nagy felelősséget vállal magára az a szülő, ki teljes tudatlansággal engedi leányát a házasélet útjára.

Nem lehet a nevelés célja a kétnemű ifjúság egymástól való teljes elszigetelése. Egyáltalában nem aka-

runk a koedukáció mellett állást foglalni. Abban a korban, mikor a természet a legfegyelmezetlenebb, fiúk és leányok állandó együttléte sokkal több kárt, mint hasznot okoz. Külföldi, különösen amerikai példák erkölcsi szempontból eléggé hátrányosnak tüntetik fel a fiú és leányifjúság közös iskolai nevelését. Hanem mikor a kétnemű ifjúság egymással való érintkezésének szükségét megemlítjük, gondolunk azoknak a formáknak a helyes megválasztására, melyek lehetővé teszik, hogy a jó ízlés és az erkölcsi szempontok biztosítása mellett, a fiú és leányifjúság az egymáshoz való közeledés révén kölcsönös tiszteletet és megbecsülést ébresszen egymás iránt. Különösen fontos lenne, ha a tánciskolák fokozottabb társadalmi ellenőrzés alatt állanának. Sajnos, úgy a vegyes társaság, mint az erkölcsi szempontból nem minden veszedelem nélküli táncprodukciók már nem egy fiatal lélekben okoztak nagy kárt. Általában a felnőtteknek több érdeklődést kellene tanusítaniok az ifjúság iránt s őket finom tapintattal a társadalmi életbe kellene bevezetniök. Így a fiatalos temperamentum sok meggondolatlan és éretlen kisiklását lehetne a helyes vágányra terelni. A tapasztalat bizonyítja, hogy mindig mély hatást tesz és egészséges önérzetre nevel, ha az ifjúság látja, hogy komolyan veszik és érdeklődéssel foglalkoznak ügyeivel. Természetesen ilyen jótékonyan nevelő hatást csakis az a társadalom nyujthat, mely ízlés és elvek tekintetében az erkölcsi fölény tekintélyével hódít s meg tudja adni azt a szellemi felemelkedést, mely után a fiatal lélek ösztönszerűen vágyakozik.

A korrekt jellemet nyugodtan bocsáthatjuk élete nagy feladata: a párválasztás elé, ahol ismét etikai szempontoknak kell érvényesülniök. A párválasztás legfontosabb

erkölcsi szabálya — az okos előrelátás. Nehéz követelmény, mert hiszen az érdekházasságoktól eltekintve — melyek az erkölcsi megbírálást nem állják ki — minden vonzalomban van valami megmagyarázhatatlan ösztönzése a szívnek («coup de foudre»), mely csak nehezen engedi érvényre jutni a higgadtabb értelem ellenőrzését. Sőt nagyon sok esetben az embernek igen bajos önmagával tisztába jönnie, épen azért nagyfontosságú a szülőknek (ha különben nincsenek érdekelve), vagy más élettapasztalattal rendelkező embernek a tanácsa, kik tárgyilagos bírálattal megállapíthatják a tervbe vett frigy eshetőségeit.

Testi-lelki összhang az előfeltétele minden jövendő házasságnak. Beteges egyének számára könnyelműség a házasság megkisérlése. Az orvos tanácsa nélkül sohasem szabadna ennek a lépésnek megtörténnie. A lelki egybekapcsolódás pedig akkor igér teljes összhangot, ha a házasságra lépő felek között műveltség és társadalmi osztály tekintetében nincs nagy különbség. Az életkort illetőleg előnyösebb, ha néhány évvel idősebb a férfi, mint a nő. Nagy korkülönbség a legtöbb esetben úgy a lelki, mint a fiziológiai vonatkozásban sok kellemetlen következménynek lehet előidézője, melyek alapjában megingathatják az életszövetséget. A túlságosan fiatal korban kötött házasságok a vonzalom bensősége mellett sem igérnek mindig a legboldogabb jövendőt. A házasságban élettapasztalatra is szükség van, meg az anyagi feltételek biztosítására is, melynek szemelől tévesztése sok fiatal szerelmes szívre hozott már keserves csalódást. Könnyelmű kisérleteknél még a hosszú várakozás is jobb, mely ha sok önmegtagadást kíván is, de viszont a hűséges szeretet biztosítására szolgál.

Közmondásszerű meggyőződés, hogy az ellentétek vonzzák egymást. Ha Kretschmer adatai megbizhatók, ez érvényesnek mondható a temperamentumok különbözőségére, ami a lelki kiegészülésre való törekvés mellett bizonyít. Azonban semmiesetre sem lehet szerencsés elv az erkölcsi, jellembeli különbözőségek alkalmazására. Ellentétes jellemek összetalálkozásából összhang csak kivételes esetben alakulhat ki. Az élvezetvágy férfi rövid idő alatt lelkileg-testileg tönkreteszi a féltő gonddal nevelt, finom lelkű nőt; amint egy könnyelmű, léha gondolkozású nő is kielégíthetetlen igényeivel halálra hajszolja a legszorgalmasabb és legjózanabb férjet.

Miután boldog családi élet bensőséges vallásosság nélkül nem gondolható el, helytelenítenünk kell a vegyes házasságokat, melyek a mélyebb vallásos élet szép egységét bontják meg. Elismerjük, hogy vannak vegyes házasságok, ahol ez az eset nem következik be s ahol a vallási különbözőség sem akadályozta meg a benső egyesülést. De ezek igazán ritka kivétel számba mennek. A statisztika bizonysága szerint az elválások legnagyobb százaléka a vegyes házasságokra esik. Nehezen is képzelhető el, hogy a teljes lelki megértés létre jöjjön ott, hol épen a lélek örök, nagy kérdéseiben nincsen megegyezés. S a kínos helyzet csak folytatódik a gyermekek révén, akik vagy maguk sem értik egymás imáját, vagy pedig apjuk, anyjuk hallgatja néma ajkkal a gyermek vallásos lelkének kérdezősködéseit. A házasságnak, mint Istentől megszentelt viszonynak, a család közös imájában, a közös istentiszteleten való részvételben kell megteremtenie azt a legbensőbb morális egységet, mely felbonthatatlanul fűzi egymáshoz a család minden tagját.

Miután a házasságnak, mint etikai intézménynek lényegéhez tartozik a felbonthatatlanság, aki házasságra lép, világos tudatában kell lennie annak, hogy egy életre szóló szövetséget köt. Az életszövetség csak azokat mentheti meg nagy csalódásoktól, kiknek alkalmuk volt egymás egyéniségét megismerniök. Erkölcstelen dolog teljesen ismeretlen személlyel házasságra lépni, vagy házasságot kötni azzal, aki hosszabb ismeretség után sem tud rokonszenvet kelteni. Ha nem is lehet a szív vágyakozása a helyes választás egyedüli és kizárólagos mértéke, viszont vonakodása intő figyelmeztetésül szolgál. A szerelem, mint láttuk, az egész ember élménye, a szív felmelegedése nélkül félő, hogy a viszony mindvégig hideg és megértés nélküli lesz.

A legtöbb házasság sorsa az eljegyzéssel meg van pecsételve. «Előre nem látott körülmények» igazán ritkán — talán sohasem — következhetnek be. Mert mi lehet előre nem látott körülmény? Vagy valami jellembeli fogyatékosság, melyet a szerelmes szív elvakultságában nem vett észre s ami az első fellángolás elmultával egyre kirívóbban tűnik elő. Vagy pedig az élet nehézségei, szenvedései, melyek bekövetkezését a mézeshetek boldogsága sejtetni nem engedte. De akik nem vaktában, hanem okos körültekintéssel kötik meg frigyüket s akik a házaséletet nemcsak kikötőnek tekintik, hanem az élet viharos tengerén hajózásra edzett lelki erővel is rendelkeznek, azoknak nem fog hozni a házasság váratlan meglepetéseket.

A házasság életforma, melyben az élet vajudó kibontakozással valósítja meg magát. Az élniakarás feltételezi a szenvedések vállalásának a készségét is. Élesen világítja meg ezt a tényt Keyserling: «Ha az ember élni akar,

akkor szenvedni is kell akarnia; ha csupán örömre és boldogságra törekszik a szokásos értelemben, akkor csak részleges teljesedést akar és hogy ez nem felel meg az élet értelmének, azt bizonyítja az a sekélységi érzés is, mely kikerülhetetlenül követ minden tisztán önző kielégítést». Ez a vállalkozás az életküzdelemre adja meg a házasság hivatásszerű erkölcsi méltóságát. De egyszersmind a megpróbáltatások tüzes kohóiban válik ki mind tisztábban a hűséges szeretet aranya is.

Az élet megpróbáltatásai felkészültséget igényelnek. A jellem ezt a készültséget a házastársi kötelességek állandó és hűséges teljesítésével szerzi meg. Ezáltal lesz egyre bensőségesebb a házastársak viszonya egymáshoz, melyet a szenvedések vihara sem fog tudni szétbontani. A benső egység nem jelenti a férfi és nő maradéknélküli felolvadását egymásban, amint azt néha a túlzó integrációs elméletek állítják. A házassági egységet nem a felek egyéni sajátságainak feladása, hanem a házassági kötelék, a közös életsors, a közös kötelességek adják meg.

A házasság a férfi és a nő egyéniségének fejlesztője a kölcsönhatás révén. De ez a kölcsönhatás állandó együttélést kíván. Azért bizarr különlegesség számba megy az a — többnyire erotikus szempontokból felállított — követelmény, mely a feleknek időnként hosszabbrövidebb tartamra való szétválását sürgeti. Az együttélés megszakítása könnyen magával vonhatja a kötelék szétbomlását is.

Az állandó együttélés biztosítja egyszersmind a hűséges nemi viszonyt. A kötetszámra menő értekezések a házassági nemi viszony szabályozásáról — melyet különösen manap szeretnek annyira a homloktérbe állí-

tani — nagyrészt feleslegessé válnak erkölcsileg ép emberek számára, akiknél az akarat fegyelmezettsége és a kölcsönös tisztelet megadja azt a kíméletet és mértékletességet, mely az időnként szükséges önmegtagadásokra is képessé tesz. Ezen a téren csak akkor adódnak elő kínos konfliktusok, ha a szekszualitás képezi a házasság egyedüli értékét. De hogy ez a nézet az «emberi» házasság fogalmát messziről sem közelíti meg, nem szorul bővebb bizonyítékra.

De milyen legyen a nő magatartása annak az új berendezkedésnek a kapcsán, melyet az emancipáció a jövő házassága számára annyira sürget? Ha az emancipáció a nő fokozottabb szellemi műveltségét jelenti, ez ellen senkinek sem lehet kifogása. Sőt a boldog házasélet érdeke, hogy a nő is lépést tartson a kulťúra fejlődésével. Bensőséges lelki viszony csak hasonló szellemi nivón mozgó emberek között lehetséges. Azonkívül a gyermeknevelés feladata is sok hozzáértést igényel, ami ismét lelki intelligenciát tételez fel. A házas nő szellemi képzésének tehát azt a célt kell szolgálnia, hogy mint feleség és mint anya mennél jobban teljesíthesse hivatását s ezáltal is mennél inkább elősegíthesse a család boldogulását. A nő külső szociális tevékenységének hangsúlyozásával szemben, a házasságban élő nő munkájának javával mindig a családnak tartozik s meg lehetünk róla győződve, hogy ezáltal teljesíti egyszersmind a társadalomnak is a legértékesebb szolgálatokat. Hiszen a társadalom legmélyebb sebe a családi élet bomlása, melynek feltartóztatására a nő, az otthon őre és úrnője tehet a legtöbbet.

Minden olyan emancipáció, mely a családi élet megbontásához vezet, beteg és ostoba gondolat. Ha tehát az

emancipáció egyértelmű a házassági hűségtől való felszabadítással, úgy máris kimondotta önmaga felett a halálos ítéletet. A házasság végtére is két akaraton fordul meg. A férj akarata sem számíthat kevesebbet, mint a nő akarata. Az pedig bizonyos, hogy egy józan és korrekt gondolkozású férfi mindig magának és kizárólag magának fogja kívánni feleségét. Azért, ha a nő jogtalannak tartja férjének hozzá való kizárólagos igényét — mely őt «erotikus egyéniségének» kifejlődésében megköti —, az igazságot és józanságot épen olyan nagy sérelem éri, mintha a férfi akarná magát a férj és a családapa kötelességeitől emancipálni, ami ellen bizonyára a legmodernebb feleség is hevesen tiltakozna.

Beteg gondolatok járványszerűen fertőzik meg a társadalmat, melynek a társadalom egészséges tiltakozása vethet egyedül gátat. Sajnos, ha a társadalom jobb izlésű rétegei a passziv magatartás álláspontjára helyezkednek, s elégedetlenségüket magukba fojtva, tétlenül és közönyösen nézik a léha erkölcsi felfogás felelőtlen pusztításait. Pedig az izléstelen táncok, a divat szertelenségei, az erotika féktelenségei hordják össze azt a kóranyagot, mely kifakasztja a társadalom csunya, fekélyes sebét: a házasság válságát. De a házasság válsága a társadalmi élet válságát is jelenti: a kötelességtudás, felelősségérzet, munkaszeretet aláhanyatlását. Azért a jogos önvédelem épen úgy kötelességünkké teszi, mint az egymásért felelősségre kötelező erkölcsi szolidaritás elve, hogy az erkölcsi igazságnak feltétlenül érvényt szerezzünk, méltó megvetésben részesítve a megátalkodottakat, segélykezet nyujtva a gyengéknek s felvilágosítva az önállótlanokat.

ÁLLAM ÉS CSALÁD.

AZOKRA a nagy érdekekre való tekintettel, melyek a házasság révén a közösséget érintik, az emberi társadalom már a legrégibb időktől kezdve befolyást gyakorolt a családi élet ellenőrzésére. Ezt az ellenőrzést a primitív családban a patriárka vagy a törzsfőnök érvényesítette, kinek a hozzájárulása szükséges volt a törzs tagjainak a házasságához. Sok népnél pedig a törzsfőnök, vagy a nép vénei még a jövendő élettársat is kijelölték a házasulandó fiatalok számára. A házasság védelmét szolgálták különösen azok a törvények, melyek a házasságtörés büntetésére vonatkoznak.

Magának a házasság megkötésének mindig vallási jellege volt, vallásos szertartások között tartották azt meg. Ez a vallásos jelleg különösen kiemelkedik a keresztény szentségi házasságban. A középkoron át nemcsak a házasságkötés ténye, hanem a házassági biráskodás joga is az egyházat illette. Ez a helyzet a protestantizmus hatása alatt változott meg, mely a házasság szentségi lényegének tagadásával egyre több befolyáshoz juttatta a házasság ügyeinek szabályozásánál az államhatalmat. Az állam egyre fokozódó befolyásának eredményeképen nemcsak a házasság társadalmi védelme, hanem maga a házasság megkötése is az állam joghatósága alá került. Az állam mindenhatóságát hangsúlyozó bölcseleti doktrinák (Hob-

bes, Locke, Rousseau, Hegel) megadták az elméleti alapot ahhoz, hogy mint a közösségi élet egyéb viszonylatainál, a házasságkötésnél is érvényesítse az állam hatalmát tejes mértékben az állampolgárok felett. A házasságkötésnek az államhatalom által szabályozott formája a polgári házasság, melynek különböző módjai lehetségesek. Vagy kötelező minden állampolgár államjogilag érvényes házasságához, vagy szabadon választható az egyházi házasságkötéssel szemben, vagy pedig azok az állampolgárok vehetik igénybe, kik valamely oknál fogva egyházi házasságot nem köthetnek, azonban az illető ok az állami törvények szerint nem képez házassági akadályt. A házasságkötés formájának megállapításával egyidejűleg az államhatalom a saját joghatósága alá vette a házassági biráskodás egész területét, mely magában foglalja úgy a házassági akadályok megállapításának, valamint a már megkötött házasságok érvényessége vagy felbontása feletti ítélkezés jogát is.

A fakultativ, szabadon választható polgári házasságot legelőször a XVI. században Németalföldön iktatták törvénybe. 1787-ben Franciaországban a nemkatolikusok házasságánál állami elismerést nyert, míg a forradalom 1792-ben kötelezően kiterjesztette az egész országra. A mult század második felében a polgári házasság különböző alakban bevezetést nyert a többi európai államokba is, nálunk az 1894. évi XXXI. t.-c. írja kötelezően elő.

Az állam érdekei a házasságkötésnél letagadhatatlanok. Az állam az emberi közösség szükségképeni formája. Miután pedig a házasság a közösséghez a legszorosabb viszonyban áll, a házasságot nem lehet olyan magánviszonynak tekinteni, melynek semmiféle vonatkozása

sincs az államhatalomhoz. A házasságra lépő felek egyszersmind állampolgárok is s a házasságnak bizonyos polgárjogi következményei is vannak (szülői, örökösödési jog), melyek szabályozása az állam hatáskörébe tartozik.

Azonban, midőn az állam joghatóságát elismerjük a házasság polgárjogi következményeinek szabályozásánál, magának a házasságnak létrejöttét nem hozhatjuk függő viszonyba az állam hozzájárulásától. Az állam ugyanis nem erkölcsi hatalom — amint azt Hegel állította —, hanem hatalmi szervezet, melynek hivatása s rendeltetése a közrend és a közbéke fenntartása. De mint ilyen nem rendelkezik azokkal az eszközökkel, melyek egy olyan erkölcsi jellegű lelki ténynek, mint amilyen a házasság, érvényesítéséhez szükségesek. Az állam hatalma a külső rend és béke fenntartására szorítkozik, de nem terjed ki az egyén belső erkölcsi világának, a lelkiismeret ügyeinek szabályozására. Amint az állam nem írhatja elő az alattvalók számára egy bizonyos valláshoz való hozzátartozandóságot, épen úgy nem írhatja elő a házasságkötés feltételeit sem. A házasság ugyanis, mint láttuk, lényegében szabad elhatározáson alapuló, kétoldalú szerződés, mely alaki és tartalmi tekintetben erkölcsi lényegű. Mint erkölcsi természetű intézmény a vallási közösség joghatósága alá tartozik, melynek törvényei a belső erkölcsi életet szabályozzák. Az állam hatásköre pedig oda irányul, hogy a házasságkötésről tudomást vesz és a házasság polgárjogi hatásainak érvényt szerez.

Ez az elv, mely a házasság erkölcsi természetéből önként következik, a kötelező polgári házasság által mindenesetre sérelmet szenved. A kötelező polgári házasság által ugyanis az állam nemcsak a házasság polgárjogi

vonatkozásaira terjeszti ki hatáskörét, hanem magának a házasságnak a megkötését is a saját hozzájárulásától teszi függővé. Igaz, hogy ezáltal még nem vonja szükségképen kétségbe a vallási fórum illetékességét. Sőt például a liberális politika erőfeszítése által Magyarországon kötelezően előírt polgári anyakönyvezést elrendelő törvénycikkhez kiadott belügyminiszteri rendelet kimondja, hogy «az anyakönyvvezetőnek kötelessége a házasság megkötésekor az érdekelteket figyelmeztetni fennálló vallási kötelmeikre és egyáltalában kerülnie kell minden olyan cselekvést, mely a feleknek arra a feltevésre szolgáltatna tápot, hogy az állami anyakönyvbe történő bejegyzés őket vallási kötelmeik alól feloldja».

Mindazonáltal letagadhatatlan, hogy a házasságkötés formájának állami szabályozása által — mint azt a gyakorlati élet mutatja — megcsökken a házasság erkölcsi méltóságába vetett hit s a vallásilag közömbös emberek számára a szabadosság útját megnyitja, különösen, ha az állami törvények a házasság felbonthatóságát lehetővé teszik s ennek a lehetőségnek határait kiszélesítik. Viszont a házasság profanizálása által bekövetkező erkölcsi károk az államot is súlyosan érintik. A modern államoknak a házasság kérdésében elfoglalt álláspontja eléggé bizonyítja a szeparációnak, az egyház és állam szétválasztásának közerkölcsiséget veszélyeztető következményeit. A szétválás megrendíti az állam erkölcsi erejét. Azért a közjó érdekében az egyház és az állam megértő együttműködése kívánatos.

A házasságkötés módjával szemben elfoglalt elvi álláspontnál sokkal fontosabb teendő az állam részéről olyan feltételeknek a megteremtése, melyek mennél több ember számára teszik lehetővé a családi életet. Ha valahol, úgy

a családi élet küzdelmeinél tűnik ki leginkább az ősi latin mondás szomorú igazsága: paupertas maxima meretrix. A szegénység a legnagyobb kerítő. A családoktól alig várhatja el a társadalom, hogy azokat az áldozatokat meghozza, melyek reá háramlanak, midőn a legszükségesebb létfeltételeknek hiányában vannak. Ezeknek a hiányoknak a megszüntetése, a családok anyagi jólétének előmozdítása az állam legelső feladatai közé tartozik. Az államegység a családokból alakul ki s így az állam önmaga javát szolgálja, midőn a családok jólétéről gondoskodik.

A családok jóllétének előmozdítását biztosítja mindenekelőtt a méltányos munkabér és fizetés megállapítása, mely lehetővé teszi a család megélhetését. A kenyérkereseti viszonyok törvényes szabályozása mellett az állam a maga részéről is anyagi segélyben részesíti a családot, ha adóktól, közterhektől a gyermekek számához képest mentesíti, illetőleg pénzsegélyek (családi pótlék) nyujtásával a gyermekes családok segítségére van. Miután a családok jólléte az egész államot érdekli, nem igazságtalan, hanem a közjó érdekét előmozdító rendelkezésnek kell tekintenünk, ha a családok jóllétének biztosításához szükséges anyagi eszközök előteremtésére az állam rendkívüli terheket is ró az egyesekre, külön adókat vet ki a házasulatlanokra, vagy korlátozza a gyermektelen egyének végrendelkezési szabadságát.

Az állami szociálpolitika legfontosabb feladata a családok érdekében a lakásinség megszüntetése. Ez a baj fojtja meg leginkább a családok életképességét. Az egészségi feltételeknek megfelelő, jó levegőjű, világos, napsütéses lakások szüntetik meg a modern családi élet

legnagyobb nyomorúságát, az otthonnélküliséget. A nagyvárosok bérkaszárnyái ennek a célnak kevésbbé felelhetnek meg. Az otthoniasság örök ideálja a családi ház marad, amint azt a nagyvárosok fejlődése a legújabb időkben mutatja, midőn a lakosság egyre nagyobb számban telepedik le a nagyvárosok környékén s ott épít magának otthont. A kertes családi házak nemcsak egészségi szempontból megbecsülhetetlenek, hanem a háziasság, otthoniasság szellemét is nagy mértékben előmozdítják, a természettel való érintkezés pedig úgy a növekedő gyermekek, mint a felnőttek kedélyvilágának mélyítésére és finomítására szolgál. Az állam nem is tűzhet maga elé fontosabb feladatot, mint hogy mennél több családi házból álló telepnek létrejöttét teszi lehetővé a telekvételhez és az építkezéshez adott kölcsönökkel, hogy jó és olcsó közlekedés által gondoskodik arról, hogy az emberek idő és anyagi veszteség nélkül eljuthassanak munkahelyeikre.

Az anyagi feltételek elősegítése mellett az államot megilleti a családok felett bizonyos fokú ellenőrzés gyakorlása. A család a köznek tesz szolgálatot s így a közérdek kívánja, hogy az állam, mint a közérdek képviselője, minden családnál sürgesse a közösség érdekeinek méltánylását. Ennek a feladatának tesz eleget az állam a gyermekvédelmi törvények alkotásával. Már az emberi magzat is, mint az emberi lét birtokosa, védelemre jogosult, azért az állam jogosan bünt et minden olyan cselekményt, mely az emberi magzat életét veszélyezteti.

A gyermeknek a természet jogán legelső nevelője a szülő. Ezt a jogát az állam annyiban korlátozhatja, amennyiben a szülő a gyermekkel szemben tartozó köte-

lességeinek nem tesz eleget. Gondatlansága miatt az állam büntetéssel sujthatja, sőt gyermekét el is veheti tőle. A lelkiismeretszabadság elvénél fogva az állam nem befolyásolhatja a szülőket, ha azok vallásos intézetekben neveltetik gyermekeiket. A gyermek neveléséért ugyanis elsősorban a szülő és nem az állam felelős. Az állam csak kényszerítő körülmények hatása alatt léphet közbe.

A gyermekvédelemmel kapcsolatos az anyák védelme is. A szociális gondolkodás megkívánja, hogy a kenyérkeresetre utalt családanyának törvényes védelem biztosítsa az anyaság idejére állását. Azt ugyanis, aki a köznek hoz áldozatot, nem érheti az az igazságtalanság, hogy kenyérkereset nélkül maradjon s hogy családjával még nagyobb nyomornak nézzen elébe. A szociálpolitika sürgeti a gyermekágyas otthonok, bölcsödék létesítését, hol különösen a szegényebb osztályhoz tartozó családanyák és gyermekeik részesülhetnek gondozásban.

Az állam feladata továbbá a családoktól távoltartani minden olyan veszedelmet, mely a családi élet boldogságát megtámadhatná. Ide tartozik elsősorban az alkoholizmus elleni küzdelem. Az ivás szenvedélye távoltartja a családapát, a családanyát otthonától, megfosztja keresetétől s így ínségre juttatja a családot; a részegen hazatérő szülő hihetetlen erkölcsi károkat okoz gyermekeiben, nem ritkán testi épségükben is; az alkohol mámorában születnek meg a degenerált utódok, kik a családnak épen úgy terhére vannak, mint az államnak. Mindezek a súlyos következmények eléggé indokolttá teszik az állam részéről a legmesszebbmenő intézkedéseket.

Az állam feladatát képezi a faj egészségének s a családi élet tisztaságának biztosítására a nyilvános erkölcs-

telenség s elsősorban a prostitució megfékezése. A prostitució által terjesztett vérbaj, tüdővész tönkreteszi a faj egészségét, a szabadon tomboló erkölcstelenség kilopja az emberek lelkéből a tisztább érzéseket s meglazítja a családi kötelékeket. Ezért az állam kötelessége, hogy megfelelő rendszabályokkal biztosítsa az állampolgárok erkölcsi és testi épségét. A szabadabb morál hívei ugyan minden ilyen rendszabályt nevetségessé iparkodnak tenni és minden hatósági beavatkozást struccpolitikának tartanak, mely az egyéni szabadságot sérti s emellett az erkölcsi szabadosságot titkos utakra tereli, hol az még több kárt okoz, mintha szabadon kiélhetné magát. Ez az ellenvetés azonban a szégyenletes erkölcsi megtévelyedések léha gondolkozásra valló mentegetése. Ami káros és a közerkölcsiséget sérti, soha nyilvános elismerést nem érdemelhet. Ami pedig a métely titkos pusztítását illeti, úgy azokat pusztítja, kik önként keresik s akiket saját akaratuk ellenére nem lehet megmenteni. Ha azonban a bűn teli torokkal ordíthat és szabadon garázdálkodhatik, nincs az az emberi hatalom, mely a beláthatatlan pusztításnak gátat vethetne.

Azt mindenesetre valljuk és elismerjük, hogy állami rendszabályok önmagukban még nem fogják az erkölcsi világ sok minden baját megszüntetni. Az állam csak a külső védelmet nyujthatja, de az erkölcsi érzület ápolása és ébrentartása mindenkinek egyéni kötelessége. A szociálpolitika sokat tehet a gazdasági nehézségek eloszlatására, de a házasság és a családi élet válságának megoldása végeredményben is az erkölcsi megújhodás kérdése. Enélkül hiába minden ankét és reformtervezet. Jobb jövendő eljövetelét azok a családok igérik, melyek nem akarnak tudni a házasság válságáról. Nem akarnak

tudni róla, mert előttük a házasság megszentelt viszony, nagy, erkölcsi valóság, melyet fenn kell tartani, melyet nem szabad válságnak kitenni. A házasság válsága nem, fenyeget ott, ahol erénynek tartják a nő tisztaságát ahol becsület kérdését képezi a férfi részére a hűség megtartása, ahol örülnek a gyermek nevetésének, ahol a gyermekek hálás szeretettel ragaszkodnak szüleikhez, ahol nem nehéz egymásért áldozatot hozni, mert tudják egymást tisztelni. A házasság válsága ott következik be, ahol válságba jutott az emberi élet legnagyobb értéke: a tiszta erkölcs.

Irodalom.

Bachofen I.: Das Mutterrecht. Stuttgart, 1861.

Bebel A.: Die Frau und der Sozialismus. 50. Aufl. Stuttgart, 1910.

Blum L.: Du mariage. 20. éd. Paris, 1920.

Buday D.: A házasságjog bölcselete. Budapest, 1901.

Förster F. W.: Sexualethik und Sexualpädagogik. Kempten u. München, 1920.

Hoffmann G.: Fajegészségtan és népesedéspolitika. Budapest, 1920.

Keyserling H.: Das Ehebuch. Celle, 1925. (Magyarul Fülöp Zs. fordításában Budapest, 1927.)

Kierkegaard-Gleisz: Die ästhetische Gültigkeit der Ehe. («Entweder-Oder». 3. Aufl. Dresden. 1909. SS. 375—506.)

Koppers W.: Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens im Spiegel der neueren Völkerkunde. M.-Gladbach, 1921.

Laky D.: Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei. Debrecen, 1927.

Marosi M.: Átöröklés és nemzetvédelem. Budapest, 1924.

Muckermann H.: Kind und Volk. 11—15. Aufl. Freiburg in Br., 1924.

Muckermann H: Erblichkeitsforschung und Wiedergeburt von Familie und Volk. Freiburg in Br., 1925.

Naquet A.: Le divorce. Paris, 1881.

Pezenhoffer A.: A demografiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. Budapest, 1922.

Scheeben M. J.: Die Mysterien des Christentums. 2. Aufl. Freiburg in Br., 1898.

Scheffer Th.: Philosophie der Ehe. München, 1922.

Scheler M.: Wesen und Formen der Sympathie. 2. Aufl. Bonn, 1923.

Schmidt-Koppers: Der Mensch aller Zeiten. Regensburg, 1925.

Schopenhauer-Székely: A nemi szerelem metafizikája. Budapest.

Stendhal-Salgó: A szerelemről. Budapest, 1913.

Stern L.: Psychologie de l'amour contemporain. 12. éd. Paris, 1927.

Tolstoj-Holm: Über die Ehe. München, 1905.

Vuillermet F. A.: La vocation au mariage. Paris, 1913.

Weininger O.: Geschlecht und Charakter. 9. Aufl. Wien, 1907.

Westermarck-Weiser: Az emberi házasság története. Budapest, 1910.

A SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

sorozatában eddig megjelentek:

1. *Zubriczky Aladár dr.:* Jézus élete és a vallástörténet. (Elfogyott.)
2. *Wolkenberg Alajos dr.:* A teozófia és antropozófia ismertetése és birálata.
3—4. *Wolkenberg Alajos dr.:* Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene. (Elfogyott.)
5—6. *Balanyi György dr.:* A szerzetesség története.
7—8. *Alszeghy Zsolt dr.:* A XIX. század magyar irodalma.
9. *Miskolczy István dr.:* Magyarország az Anjouk korában.
10. *Palau-Timkó Jordán:* Krisztus útján. A katholikus tevékenység főelvei.
11. *Quadrupani-Babura László dr.:* Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. *Prohászka Ottokár:* Elbeszélések és utirajzok. (Elfogyott.)
13. *Trikál József dr.:* Természetbölcselet.
14. *Bognár Cecil dr.:* Értékelmélet.
15. *Prohászka Ottokár:* A bűnbocsánat szentsége.
16. *Babura László dr.:* Szent Ágoston élete.
17. *Lepold Antal dr.:* Szalézi szent Ferenc válogatott levelei. (Elfogyott.)
18. *Áldásy Antal dr.:* A kereszteshadjáratok története.
19. *Marosi Arnold dr.:* Átöröklés és nemzetvédelem.
20. *Zoltvány Irén dr.:* Erotika és irodalom. (Elfogyott.)
21. *Horváth Sándor dr.:* Aquinói szent Tamás világnézete.
22. *Balogh Albin dr.:* Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt.
23. *Marczell Mihály dr.:* A katholikus nevelés szelleme.
24—25. *Motz Atanáz dr.:* A német irodalom története.
26. *Babura László dr.:* Szent Ambrus élete.
27. *Márki Sándor dr.:* II. Rákóczi Ferenc élete.
28. *Kiss Albin dr.:* A magyar társadalomtan története.
29. *Szabó Zoltán dr.:* A növények életmódja.
30. *Weszelszky Gyula dr.:* A rádium és az atomelmélet.
31. *Balanyi György:* Assisi szent Ferenc élete.
32. *Dávid Antal:* Bábel és Assúr. I. Történet.
33. *Fejér Adorján:* Római régiségek.
34. *Balogh József:* Szent Ágoston, a levélíró.
35. *Babura László dr.:* Szent Jeromos élete.
36. *Karácsonyi János dr.:* Szent László király élete.
37. *Miskolczy István dr.:* A középkori kereskedelem története.
38. *Szémán István dr.:* Az újabb orosz irodalom.
39. *Bán Aladár:* A finn nemzeti irodalom története.
40. *Trikál József dr.:* A gondolkodás művészete.
41. *Kühár Flóris dr.:* Bevezetés a vallás lélektanába.
42. *Babura László dr.:* Nagy szent Gergely élete.
43—44. *Kühár Flóris dr.:* A keresztény bölcselet története.
45. *Weszely Ödön dr.:* Korszerű nevelési problémák.
46. *Somogyi Antal dr.:* Vallás és modern művészet.
47. *Divald Kornél:* Magyar művészettörténet.
48—49. *Birkás Géza dr.:* A francia irodalom története.
50. *Wodetzky József dr.:* A világegyetem szerkezete.
51. *Záborszky István dr.:* Rabindranath Tagore világnézete.
52—53. *G. Kurth—Michel K.:* A modern civilizáció kezdetei.
54—55. *Dávid Antal:* Bábel és Assúr. II. Művelődés.
56. *Horváth Jenő dr.:* A modern Amerika története.
57. *Balogh Albin dr.:* Ország és nyelv.
58. *Meszlényi Antal dr.:* A katholikus egyház és az állam 1848/49-ben.
59—60. *Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. I. Ószövetség.
61. *Kecskés Pál dr.:* A házasság etikája.
62. *Huszár Elemér:* A katholikus házasságjog rendszere.